

NACIONALINIS SAUGUMAS IR KRAŠTO GYNYBA

VADOVĖLIS
IV GIMNAZIJOS
KLASEI

Leidinio bibliografinė informacija pateikiama
Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos
Nacionalinės bibliografijos duomenų banke (NBDB).

Vadovėlis atitinka kalbos taisyklingumo reikalavimus
(Valstybinės lietuvių kalbos komisijos išvada,
2025-06-02, Nr. S2-167(6.1).

RECENZENTAI:

Tomas Vaitkūnas, Vilniaus Vytauto Didžiojo gimnazijos
istorijos mokytojas metodininkas,

Linas Janulionis, Vilniaus Fabijoniškių gimnazijos
direktorius, istorijos vyresnysis mokytojas,

dr. Linas Jašinauskas, Vytauto Didžiojo universiteto
Švietimo akademijos Moderniųjų didaktikų
katedros vedėjas

© Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2025

© Gintaras Bagdonas, 2025

© Viktor Denisenko, 2025

© Taras Ivanec, 2025

© Gintautas Jakštys, 2025

© Aušrius Juozapavičius, 2025

© Rimantas Raudeliūnas, 2025

© Andrius Tekorius, 2025

ISBN 978-609-8277-74-6

ISBN 978-609-8277-75-3 (PDF)

NACIONALINIS SAUGUMAS IR KRAŠTO GYNĖBA

VADOVĖLIS
IV GIMNAZIJO
KLASEI
2 dalis

GENEROLO JONO ŽEMAIČIO
LIETUVOS KARO AKADEMIJA
VILNIUS 2025 M.

Turinys

I SKYRIUS

Lietuvos nacionalinio saugumo ir gynybos sistema | (tęsinys)

6. Teisėsaugos institucijų vieta užtikrinant Lietuvos nacionalinį saugumą | 6

7. Specialiųjų tyrimų tarnybos funkcijos kovoje su korupcija | 23

8. Žvalgybos institucijų funkcijos ir šių institucijų svarba užtikrinant Lietuvos nacionalinį saugumą | 33

9. Euroatlantinės integracijos svarba Lietuvos nacionaliniam saugumui | 45

II SKYRIUS

Pilietinio atsparumo stiprinimas ir pasirengimas ekstremaliosioms situacijoms | 57

10. Kibernetinis saugumas | 58

11. Informacinis saugumas | 73

12. Užsienio valstybių žvalgybos tarnybų veiklos keliama pavojai | 90

13. Kontržvalgyba ir paslapčių apsauga | 102

14. Pilietinio pasipriešinimo pagrindai | 109

Žodynėlis | 122

Teisėsaugos institucijų vieta užtikrinant Lietuvos nacionalinį saugumą

TARAS IVANEC

Temos reikšmingumas

- ➔ Lietuvės Respublika yra teisinė valstybė. Tai reiškia, kad visais gyvenimo atvejais vadovaujamasi įstatymais. Natūralu, kad ne visi piliečiai ar šalies svečiai yra linkę laikytis įstatymų ir kitų teisės aktų. Tai nėra būdinga tik Lietuvai – nusikalstamumas egzistuoja visur. Tam, kad nusikalstamumo ir kitokio nepageidaujamo chaoso lygis būtų kuo žemesnis, valstybėse įkuriamos **teisėsaugos** institucijos. Valstybė be teisėsaugos institucijų negalėtų užtikrinti tvarkos ir teisės viršenybės tais atvejais, kai nesilaikoma sutartų taisyklių, o taisyklės, kurių neįmanoma užtikrinti, netenka prasmės.
- ➔ Supratimas apie teisėsaugos institucijas didina ir tvarkos valstybėje tikimybę. Suprasti taisykles, bet nežinoti, kas jas užtikrina, – tai lyg žaisti krepšinį nesusiruojus, ką aikštelėje veikia krepšinio teisėjas. Įvykus teisės pažeidimui, nelaimei ar kitam nenumatytam ir nepageidaujamam atsitikimui, teisėsaugos institucijos gali padėti ištaisyti padėtį. Jei anksčiau užteko vos kelių teisėsaugos institucijų, tai, valstybei integruojantis į **euroatlantinę** erdvę ir plėtojant įvairias socialinio gyvenimo sritis, taisyklių, standartų ir teisėsaugos institucijų tik daugėjo. Suprasti šių institucijų vaidmenį svarbu ne tik dėl to, kad tada žinome, kas leistina, o kas ne, ir neperžengiame visuomenės nustatytų taisyklių, bet toks supratimas užtikrina ir mūsų valstybės sėkmę.
- ➔ Demokratinės valstybės pagrindas yra laisvė. Taigi kiekvieno piliečio įsitraukimas, neabejingumas, atsakingumas kelia visos visuomenės ir valstybės pragyvenimo, saugumo, išsivystymo lygį. Teisėsaugos institucijų reikšmė itin išauga per įvairias krizes ir ekstremalias situacijas. Kilus karo grėsmei, teisėsaugos institucijos taip pat užima svarbią vietą Lietuvos nacionalinio saugumo ir krašto gynybos sistemoje. Taigi teisėsaugos institucijos yra svarbios ir vyraujant taikai, ir kilus karui.

Ne visos teisėsaugos institucijos pagal savo uždavinius yra susijusios su karinių grėsmių užkardymu, todėl skirti ir suprasti, kurios institucijos atsakingos už ekologiją, tvarką, saugumą ar gynybą, yra ir praktiška, ir įdomu, ir naudinga. Svarbu atkreipti dėmesį, kad kiekvienas žmogus gali prisidėti palaikant teisę ir tvarką, todėl jau mokykloje galime pasiruošti būti atsakingais piliečiais. Juk teisėsaugos institucijose ateityje dirbs dabartiniai jūsų bendraamžiai, o gal ir jūs?

Teisėsaugos svarba

Tam, kad suprastume, kaip teisėsaugos institucijos prisideda prie Lietuvos nacionalinio saugumo ir krašto gynybos, pirmiausia pravartu vienodai suprasti žodžių reikšmes. Žodis „teisėsauga“ yra sudarytas iš žodžių „teisė“ ir „saugoti“. Taigi **teisėsauga** yra sistema institucijų ir asmenų, saugančių visuomenei reikalingas nustatytas taisykles. Teisėsauga yra itin susijusi su teisėtvarka, dažnai su ja painiojama. **Teisėtvarka** yra visuomeninių santykių būklė, kurią sukuria tam tikra teisinė sistema. Teisėtvarka užtikrina teisės viršenybės principą, įstatymų ir kitų teisės normų aktų laikymąsi. Stabili teisėtvarka yra visuomenės veiksmingos raidos pagrindas. Institucijos, kurių pagrindinis tikslas yra rūpintis teisėtvarka, sudaro teisėsaugos sistemą. Taigi teisėsauga ir teisėtvarka yra susijusios, bet nėra tapačios.

Jei kurioje nors valstybėje nelieta teisėsaugos institucijų, tokiai valstybei ar jos daliai kyla pavojus. Tada žmonės gali nustoti jaustis saugūs, veiksmingai neveikia institucijos, nes įsivyrąja nežinomybė dėl tvarkos ir jos kontrolės. Tokiu atveju teisėsaugos funkcijos gali būti pavestos kariuomenei, o jei ir tai padaryti nepavyksta, valstybė gali nustoti kontroliuoti procesus ir valdžia gali atitekti organizuotoms ginkluotoms grupuotėms ar nusikaltėliams.

Matome, kad tam tikrais atvejais teisėsauga turi ypatingą reikšmę ne tik nacionalinėje erdvėje ir ne tik taikos metu. Lietuvės atveju svarbu tai, kad, kilus krizei ar karui, ne tik remtumėmės nacionaliniais pajėgumais, bet veiktume kartu su sąjungininkais. Tačiau narystė sąjungoje, pavyzdžiui, NATO, yra ne tik privilegija, bet ir atsakomybė. Tai reiškia, kad, užpuolus kitą šalį sąjungininkę ar joje kilus neramumams, mūsų kariai ir teisėsaugos pareigūnai (ypač karinės teisėsaugos) taip pat turi būti pasiruošę veikti. Tokie reikalavimai kyla iš Šiaurės Atlanto sutarties, dar vadinamos Vašingtono sutartimi. Ko gero, geriausiai žinomą šios sutarties taisyklę galima būtų apibūdinti Aleksandro Diuma trijų muškietininkų principu: „Vienas už visus ir visi už vieną.“ Teisiškai tai skamba taip: „Šalys susitaria, kad vienos ar kelių iš jų ginkluotas užpuolimas Europoje ar Šiaurės Amerikoje bus laikomas jų visų užpuolimu.“ Iki šiol 5-asis NATO straipsnis buvo aktyvuotas tik kartą – 2001 metais, po JAV įvykusių rugsėjo 11-osios teroro išpuolių. Tam, kad 5-asis straipsnis būtų aktyvuotas, reikalingas bendras visų NATO valstybių sutarimas.

Įdomus ir Afganistano atvejis. Po 10 metų kovos su terorizmu tarptautinės pajėgos, taip pat ir Lietuvą (ji buvo atsakinga už Goro provinciją), padėjo Afganistano vyriausybei ir vietos teisėsaugos institucijoms. Šis pavyzdys rodo, kaip svarbu vietos valdžiai turėti galimybę pačiai kontroliuoti teisėsaugą. Vėliau laikas parodė, kad, vos pasitraukus užsienio sąjungininkams, Afganistano vyriausybė nepajėgė išlaikyti veiksmingos kontrolės, todėl šalis vėl paniro į chaosą ir vietinių genčių konfliktus. Panašios situacijos dažnai susidaro tada, kai šalies teisėsaugos institucijos negeba vykdyti joms skirtų užduočių.

61 pav. | Lietuvės kariai drauge su Goro provincijos saugumo pajėgų atstovais atokiame Tulako rajone Afganistane 2011 m.

Lietuvos kariuomenės nuotrauka

Vis dėlto **kolektyvinė gynyba** nėra vienintelis Lietuvos tarptautinis įsipareigojimas. Itin svarbus ir teisėsaugos bendradarbiavimas. Tokios grėsmės, kaip terorizmas, piratavimas, masinio naikinimo ginklų platinimas ir kibernetinis karas, neturi sienų, todėl prieš šias grėsmes valstybės veikia drauge. Štai kodėl Lietuvą priklauso pasauliniam saugumo partnerių tinklui, apimančiam daugiau nei 40 šalių. Lietuvą taip pat dalyvauja tarptautinių organizacijų, tokių kaip Jungtinės Tautos ar Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacija (ESBO), veikloje, padeda ir kitoms sąjungoms, pavyzdžiui, Afrikos valstybių sąjungai.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

1. Paaiškinkite, kas yra teisėsauga ir kam ji reikalinga.
2. Kodėl Lietuvos narys NATO yra ne tik privilegija, bet ir atsakomybė?
3. Kuo svarbūs NATO valstybių veiksmai Afganistane teisėsaugos ir tarptautinio bendradarbiavimo požiūriu?

Lietuvos teisėsaugos institucijų sistema

Tikriausiai esate girdėję tokius posakius, kaip „turi problemų su teisėsauga“ ar „teisėsaugai žinoma“. Iš pirmo žvilgsnio tokios frazės tarsi skatina neigiamą teisėsaugos vertinimą, bet tai nėra tiesa. Atvirkščiai, mūsų valstybė ir visuomenė gerovę kuria padedant teisėsaugos institucijoms, besirūpinančioms visuomenės saugumu.

Teisėsaugos institucijų sistema gali būti apibrėžiama skirtingai. Pačia plačiausia prasme vartojamas terminas „teisinės institucijos“ – jis apima pačias įvairiausias valstybės ir savivaldybės institucijas, kuriančias ir taikančias teisę. Plačiuoju požiūriu Lietuvoje teisėsaugos institucijų sistemą sudaro teismai, prokuratūra, policija, notariatas, advokatūra, tam tikri muitinės, Vidaus reikalų ir Krašto apsaugos ministerijų, Valstybės saugumo departamento ir kitų įgaliotų valstybės institucijų padaliniai. Šios institucijos atlieka tokias funkcijas: teisinės sistemos priežiūros (konstitucinę kontrolę vykdo Konstitucinis Teismas, teisingumą užtikrina teismai, teismų nuosprendžių vykdymą prižiūri antstoliai ir kt.); kriminalinės žvalgybos (policija, muitinė ir kt.); nusikalstamų veikų tyrimo (prokuratūra, policija ir kt.); teisinės pagalbos (advokatai, jų padėjėjai ir kt.); teisėtos civilinės apyvartos užtikrinimo (notarai); nusikalstamų veikų ir kitų teisės pažeidimų prevencijos (policija, viešosios įstaigos, pavyzdžiui, Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras).

Siauresniu požiūriu teisėsaugos institucijų sistemą sudaro institucijos, kurių pagrindinis tikslas – užtikrinti teisėtumą. Teisėsaugos institucijų uždaviniai: saugoti asmens teises ir laisves, ginti pažeistą teisę (jei įmanoma – ją atkurti), nubausti pažeidėją. Teisėsaugos institucijos veiklą pradeda tik turėdamos teisinį pagrindą (pavyzdžiui, pranešimą apie nusikaltimą), veikia remdamosi įstatymu, nustatyta procesine forma, jų sprendimai dažniausiai yra teisinio poveikio priemonė, todėl turi būti teisėti ir pagrįsti, juos privalu vykdyti (vykdymas užtikrinamas valstybės prievarta).

Lietuvoje yra nusistovėjusi siauresnė teisėsaugos institucijų reikšmė. Kitaip sakant, teisine institucija yra laikoma ne bet kokia teisėsaugos institucija, o tik ta, kurios sąsaja su teise lemia tai, kad jos, kaip viešosios valdžios, sprendimas privalo būti tam tikros teisinės formos. Skirtumas tarp teisinių ir teisėsaugos institucijų Lietuvoje nėra labai ryškus, pavyzdžiui, Konstitucijoje nėra minima nei „teisinė institucija“, nei „teisėsaugos institucija“, nors neabejotinai teisėsaugos institucijų reikšmė valstybei yra didžiulė, kaip rodo minėtas Afganistano atvejis.

Nesunku pastebėti, kad siaurąja prasme visų teisėsaugos institucijų įgaliojimai daugiausia susiję su teisingumo užtikrinimu. Vieni svarbiausių dokumentų, reglamentuojančių teisėsaugos institucijų veiklą, yra Baudžiamasis kodeksas ir Baudžiamojo proceso kodeksas. Štai Baudžiamojo kodekso 32 straipsnio 4 dalyje yra įtvirtinta: „Teisėsaugos institucijos yra policija, kitos ikiteisminio tyrimo ir prokuratūros įstaigos, taip pat kriminalinės žvalgybos subjektai.“ Baudžiamojo proceso kodekse yra vartojama sąvoka „teisėsaugos institucijos“, bet plačiau ji neapibrėžiama. Dar siauriau ji suprantama Bausmių vykdymo kodekse – čia ji neapima ne tik teismų, bet ir prokuratūros, taip pat visų kontrolės institucijų.

Taigi galima daryti išvadą, kad Lietuvoje teisėsaugos institucijos suprantamos siauriau nei kitose valstybėse, ir kai mes kalbame apie teisėsaugos institucijas, kalbame apie teisingumo vykdymą, o ne ginčų sprendimą (teismų institucijos) ar teisingumo plačiąją prasmę užtikrinimą (teisinės institucijos). Atskirų institucijų veiklą reglamentuoja tik toms institucijoms skirti įstatymai, pavyzdžiui: Lietuvos Respublikos policijos įstatymas, Lietuvos Respublikos teismų įstatymas ir kt. Tokie įstatymai yra pritaikyti pagal konkrečią instituciją, o kodeksai yra įstatymų rinkiniai, apibrėžiantys visą teisėsaugos institucijų sistemą.

Teisėsaugos institucijų veiklą paprastai galima būtų apibūdinti taip: leidžiama tik tai, kas numatyta teisės aktais. Tai skiriasi nuo principo, kuriuo vadovaujasi verslas ir privatus subjektai: leidžiama tai, kas nedraudžiama. Toliau susipažinkime su svarbiausiomis teisėsaugos institucijomis.

LIETUVOS POLICIJA. Neabejotinai pagrindine teisėsaugos institucija paprastai yra laikoma policija. Tai pagrindinė ir geriausiai žinoma teisėsaugos institucija, jos veikla yra labiausiai matoma visuomenei. Visus policijos padalinius jungia ir jiems vadovauja Policijos departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos. Jam vadovauja generalinis policijos komisaras. Įdomu tai, kad Policijos departamentas nėra vienintelė įstaiga. Kiti policijos struktūriniai padaliniai yra vyriausiasis policijos komisariatas, valdyba, policijos komisariatas, tarnyba, skyrius, rinktinė, poskyris, kuopa, nuovada, būrys, grupė. Tai yra labai svarbu, nes kiekvienas padalinys turi savo užduotis, funkcijas, veiklos specifiką, todėl būtų klaidinga visą policiją suvokti kaip monolitinę struktūrą. Policijos funkcijas nustato Lietuvos Respublikos policijos įstatymas ir kiti įstatymai. Iš esmės policijos įgaliojimų sąrašas yra ilgiausias, ir prireikus ji gali vykdyti daugiausiai funkcijų, bet policija nėra vienintelė teisėsaugos institucija Lietuvoje. Įstatymas nurodo, kad policija atlieka net 22 funkcijas, iš kurių svarbiausios yra šios: nusikalstamų veikų ir administracinių teisės pažeidimų (nusižengimų) prevencija, atskleidimas ir tyrimas; administracinio poveikio ir kitokių prevencijos priemonių taikymas; kriminalinė žvalgyba.

4.2 pav. | Lietuvos policijos ženklas

Tai įdomu!

Teisėsaugos institucijos ir baudžiamoji teisė yra viena mažiausiai kintančių visuomeninio reguliavimo sričių. Tokios institucijos, kaip Lietuvos policija, yra aukšto pasitikėjimo ir gerai atpažįstamos pagal šūkį „Ginti. Saugoti. Padėti“. Tam, kad būtų pasiektas toks visuomenės pasitikėjimo lygis, reikėjo daug pastangų, nes teisėsauga – labai jautri sritis, bet koks pokytis gali turėti skaudžių padarinių valstybėje, paveikti institucijos reputaciją. Galbūt dėl tokio šios srities jautrumo net iki 2002 m. Lietuvoje galiojo 1961 m. dar sovietų okupacinės valdžios primestas Baudžiamasis kodeksas. Juo vadovavosi ir teismai, ir prokuratūra, ir policija. Šiuo metu Seimas yra priėmęs baudžiamąją teisę ir policijos veiklą reglamentuojančius teisės aktus, o policija yra viena iš institucijų, kuria visuomenė labiausiai pasitiki.

Taigi, galima apibendrinti, kad Lietuvos policijos, kaip teisėsaugos institucijos, misija yra veiksmingai, naudojant turimus išteklius, ginti Lietuvos žmonių teises ir laisves, saugoti visuomenę ir valstybę, padėti žmogui, šeimai ir bendruomenei.

VALSTYBĖS SIENOS APSAUGOS TARNYBA (VSAT). Ši institucija atsako už Lietuvos sausumos ir jūros sienų apsaugą, atvykstančių į šalį ir išvykstančių iš jos asmenų patikrą oro, jūrų, upių uostų ir sausumos pasienio kontrolės punktuose. Pareigūnai, saugantys valstybės sieną, yra vadinami pasieniečiais. Priežastys, kodėl ši teisėsaugos institucija yra minima antroje vietoje po policijos, – tai jos dydis ir tai, kad, kilus ginkluotam konfliktui (karui), ši institucija Lietuvos ginkluotųjų pajėgų sudėtyje gintų valstybę. Šios institucijos svarba buvo galima įsitikinti per COVID pandemiją ir kilus migrantų krizei. Tinkamai apsaugotos ir prižiūrimos valstybės sienos yra viena svarbiausių saugumo sąlygų, priešingu atveju, net ir esant tobuloms sąlygoms valstybėje, ji negebės suvaldyti išorės veiksnių.

4.3 pav. | Valstybės sienos apsaugos tarnybos ženklas

VSAT nustato neteisėto sienos kirtimo atvejus, tiria ir išaiškina kitas neteisėtas veikas prie valstybės sienos. Svarbiausias veiklos tikslas – palaikyti nustatytą valstybės sienos teisinį režimą ir atitikti šalies narystės Europos Sąjungoje reikalaujamą sienų kontrolės lygį. Prioritetai teikiami valstybės sienai su Baltarusija ir Rusija bei išorinėms Europos Sąjungos sienoms. VSAT vadovauja VSAT vadas, o ši teisėsaugos institucija yra pavaldi Vidaus reikalų ministerijai. Įstatymu VSAT priskirta 10 funkcijų, iš kurių svarbiausios yra šios:

- kertančių valstybės sieną asmenų ir transporto kontrolė,
- dalyvavimas užtikrinant valstybinės migracijos kontrolę,
- dalyvavimas užtikrinant muitų režimą,
- sienų apsauga,
- viešosios tvarkos pasienio teritorijoje apsauga,
- valstybės gynimas Lietuvos ginkluotųjų pajėgų sudėtyje karo metu.

Kas yra **pasienio režimas**? Pasienio režimas galioja pasienio ruože ir teritorinėje jūroje, jo taisyklės tvirtina Vyriausybė. **Pasienio riuožas** gali būti nustatomas iki 5 km pločio į Lietuvos Respublikos teritorijos gilumą nuo valstybės sienos.

Tai įdomu!

Lietuvos valstybės siena yra 1 765,83 km ilgio. Sausuma ir pasienio vandenimis ji eina 1 646,19 km, o teritorinė jūra – 119,64 kilometro. Lietuvos ir kartu Europos Sąjungos išorinės sienos ilgis yra 1 073,36 km, vidinė Europos Sąjungos siena tęsiasi 692,39 kilometro. Lietuvos valstybės sienos su Latvija ilgis yra 588,09 km, su Baltarusija – 678,82 km, su Lenkija – 104,3 km, su Rusijos Federacija – 253,7 km (iš jų Kuršių marioomis – 18,5 kilometro). Lietuvos valstybės sieną kerta 54 upės ir upeliai, 306 plentai, keliai ir vieškeliai (59 išvažiuojami ir 247 sunkiai išvažiuojami), 15 geležinkelių ir 83 tiltai. VSAT keliamas uždavinys apsaugoti šią didžiulę įvairių teritorijų, todėl šios institucijos specifika ir patiriamus sunkumus itin tiksliai apibūdina jos šūkis „Kilnumas. Ištvėrmė. Drąsa“.

Taigi, Valstybės sienos apsaugos tarnyba yra teisėsaugos institucija, užtikrinanti Lietuvos sienos apsaugą.

VIEŠOJO SAUGUMO TARNYBA (VST) – viena įdomesnių teisėsaugos institucijų Lietuvoje. Aprašyti šią instituciją vadovėlyje pasirinkta neatsitiktinai. Kartu su VSAT ir Vadovybės apsaugos tarnyba (VAT) (žr. toliau), VST, paskelbus karo padėtį, veiktų ginkluotųjų pajėgų sudėtyje. Ginkluotosios pajėgos nuo kariuomenės tuo ir skiriasi, kad taikos metu Lietuvos kariuomenė suprantama siauresne prasme, tik paskelbus karo padėtį ir šioms minėtomis institucijoms prisijungus prie Lietuvos kariuomenės, jau būtų kalbama apie Lietuvos

ginkluotąsias pajėgas. Taigi kokia yra VST paskirtis? VST yra nuolatinės parengties Lietuvos įstaiga, skirta viešajai tvarkai ypatingais atvejais užtikrinti ir svarbiems objektams saugoti, o kilus karui – ginti šalį. VST misija – atkurti viešąją tvarką ir užtikrinti visuomenės saugumą kilus ekstremaliajai situacijai; organizuoti ir vykdyti konvojavimą; užtikrinti svarbių valstybės objektų apsaugą; karo atveju ginti Lietuvos valstybę.

6.4 pav. | Viešojo saugumo tarnybos ženklas

Tai įdomu!

Gali būti įdomu, kad VST riaušės malšina retai. Lietuvoje, teisinėje valstybėje, dažniausiai įvairios manifestacijos, kitokios nepasitenkinimo apraiškos išsprendžiamos taikiai, prireikus įsitraukia policija, o iki riaušių prieinama retai. Vieni garsesnių atvejų – 2009 m. riaušės prie Lietuvos Respublikos Seimo dėl priimtų nepopuliarių sprendimų ištikus pasaulinei finansų krizei, 2021 m. riaušės prie Seimo dėl apribojimų, taikomų dėl COVID pandemijos. Galbūt dėl retai naudojamų pajėgumų arba dėl funkcijų panašumo į policijos funkcijas kartais pasigirsta kalbų ar pasirodo teisės aktų projektų, siūlančių VST prijungti prie Lietuvos policijos. Tada VST taptų struktūriniu policijos padaliniu.

Turbūt dažniausiai VST siejama su riaušių malšinimu, bet nereikia pamiršti, kad ši jos funkcija nėra vienintelė. Tam tikrais atvejais, pavyzdžiui, įvedus karo padėtį, VST atliktų jai skirtas karinio pobūdžio užduotis.

VADOVYBĖS APSAUGOS TARNYBA (VAT). Kaip minėta, dar viena teisėsaugos institucija, kuri, įvedus karo padėtį, veiktų Lietuvos ginkluotųjų pajėgų sudėtyje, yra Vadovybės apsaugos tarnyba (VAT). Istorškai ši institucija, kaip ir VSAT, buvo prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos, tačiau 2020 m. tapo savarankiška institucija. VAT vadovauja direktorius. Vadovybei yra priskiriami Respublikos Prezidentas, Lietuvos Respublikos Seimo Pirmininkas, Lietuvos Respublikos Ministras Pirmininkas ir asmenys, laikinai einantys Respublikos Prezidento, Seimo Pirmininko pareigas, pavaduojantys Ministrą Pirmininką. Tačiau VAT saugo ne tik vadovybę, bet ir kitus asmenis, pavyzdžiui, oficialius svečius ir asmenis, kuriems Lietuvos Respublikos Vyriausybės ar jos įgaliotos institucijos nustatytais pagrindais ir tvarka paskirta apsauga. Kiti VAT pagrindiniai uždaviniai yra objektų apsauga, o įvedus karo padėtį – ginti valstybę ir įgyvendinti kitus įstatymų jai pavestus uždavinius.

6.5 pav. | Vadovybės apsaugos tarnybos ženklas

6.6 pav. | Vadovybės apsaugos tarnybos pareigūnas tikrina, ar transporto priemonė nėra užminuota

TV3 nuotrauka

Tai įdomu!

VAT veiklą atskleidžia jos šūkis „Visada šalia“. VAT tenka užduotis saugoti pirmuosius valstybės asmenis, užsienio svečius, kitus itin saugotinus žmones, tačiau, kaip ir kitų teisėsaugos institucijų atveju, susiklosčius ypatingoms situacijoms, nereikėtų pabrėžti tik VAT reikšmės. Pavyzdžiui, 2018 m. Lietuvoje lankantis popiežiui Pranciškui arba 2023 m. rengiantis NATO viršūnių susitikimui, buvo pasitelkta ir dirbama kartu su daugeliu kitų teisėsaugos ir teisėtvarkos institucijų pareigūnais.

Taigi, VAT misija trumpai gali būti apibūdinama taip: saugant valstybės vadovus stiprinti valstybės stabilumą.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

1. Kokia yra Baudžiamojo kodekso paskirtis?
2. Nurodykite po 2–3 svarbiausias Lietuvos policijos, VSAT, VST ir VAT funkcijas.
3. Pasvarstykite, kokią įtaką jūsų asmeniniame gyvenime turi šios institucijos: Lietuvos policija, VSAT, VST ir VAT. Atsakymus argumentuokite.
4. Kuri institucija turi didžiausią reikšmę užtikrinant teisingumą Lietuvoje? Argumentuokite.

Karinė teisėsauga

Kariuomenėje ir taikos, ir karo metu veikia **karinė teisėsauga**. Jos poreikis nėra statiškas, jis priklauso nuo grėsmių valstybėje, regione ar pasaulyje. Paprastai valstybės karinių institucijų – kariuomenės ir ją remiančių ginkluotųjų pajėgų (kaip minėta, kilus karui, kitos valstybinės institucijos prisidėtų prie kariuomenės) – paskirtis yra ginkluota valstybės gynyba ir tarptautinių karinių operacijų vykdymas. Tačiau santykinės ramybės metu gali būti situacija, kai valstybei jokios grėsmės nėra, bet nereikia, kad tokia padėtis yra visame pasaulyje. Pavyzdžiui, laikotarpis nuo 2001 m. iki 2022 m., t. y. nuo teroristinio išpuolio JAV 2001 m. rugsėjo 11 d. iki 2022 m. vasario 24 d., kai Rūsijos Federacija pradėjo plataus masto karą su Ukraina, buvo laikomas „ekspedicinės karybos“ laikotarpiu. Tai toks laikotarpis, kai kariniai pajėgumai buvo aktyviai naudojami ne tiek šalies viduje, kiek tarptautinėms misijoms bei operacijoms.

Nepaisant to, ar valstybė orientuota į valstybės gynybą, ar į tarptautines misijas ir operacijas kartu su sąjungininkais, jai reikalinga karinė teisėsauga. Valstybės karinėms institucijoms taikomi aukšti pasirengimo ir saugumo reikalavimai. Neturintys specialių leidimų arba pasirengimo asmenys negali dirbti su tam tikra slapta informacija, taip pat negali patekti į tam tikras teritorijas. Be to, policijai ir kitoms teisėsaugos institucijoms įgyvendinti savo užduotis būtų sunku vadovaujantis tik įstatymais, nes kariuomenė – uždara organizacija, o įstatymams yra keliama atvirumo, visuotinio ir prieinamumo reikalavimai. Dėl šios priežasties kariuomenės veiklą nustato ne tik įstatymai, bet ir vadų įsakymai, t. y. tik tam tikriems daliniams ar kariuomenei skirti dokumentai, o kariuomenėje itin didelį autoritetą ir reikšmę turi karo vadai ir viršininkai.

Tam, kad kariuomenė būtų stipri, ji turi būti ne tik mokoma ir auklėjama – joje privalo būti įdiegta griežta drausmė ir tvarka. Būtent šiam tikslui kariuomenėje yra Karo policija.

KARO POLICIJA – Lietuvos kariuomenės padalinys, vykdamas teisėsaugą ir palaikantis saugumą bei tvarką Lietuvos Respublikos krašto apsaugos sistemoje Karo policijos įstatyme ir kituose teisės aktuose nustatyta tvarka. Šis padalinys, esant reikalui, gali būti jungtis tarp kariuomenės ir visuomenės. Tai rodo ir pajėgų pavadinimas: „karo“ žymi sąsają su kariuomene, o „policija“ – kad ši institucija ir joje dirbantieji yra pareigūnai, kuriems įstatymu suteikti įgaliojimai užtikrinti teisėsaugą ir saugumą. Taigi Karo policija užima ypatingą vietą teisėsaugos institucijų sistemoje.

6.7 pav. | Karo policijos ženklas

Tai įdomu!

VST riaušės malšina retai. Lietuvoje, teisinėje valstybėje, dažniausiai įvairios manifestacijos, kitokios nepasitenkinimo apraiškos išsprendžiamos taikiai, prireikus įsitraukia policija, o iki riaušių prieinama retai. Vieni garsesnių atvejų – 2009 m. riaušės prie Lietuvos Respublikos Seimo dėl priimtų nepopuliarių sprendimų ištikus pasaulinei finansų krizei, 2021 m. riaušės prie Seimo dėl apribojimų, taikomų dėl COVID pandemijos.

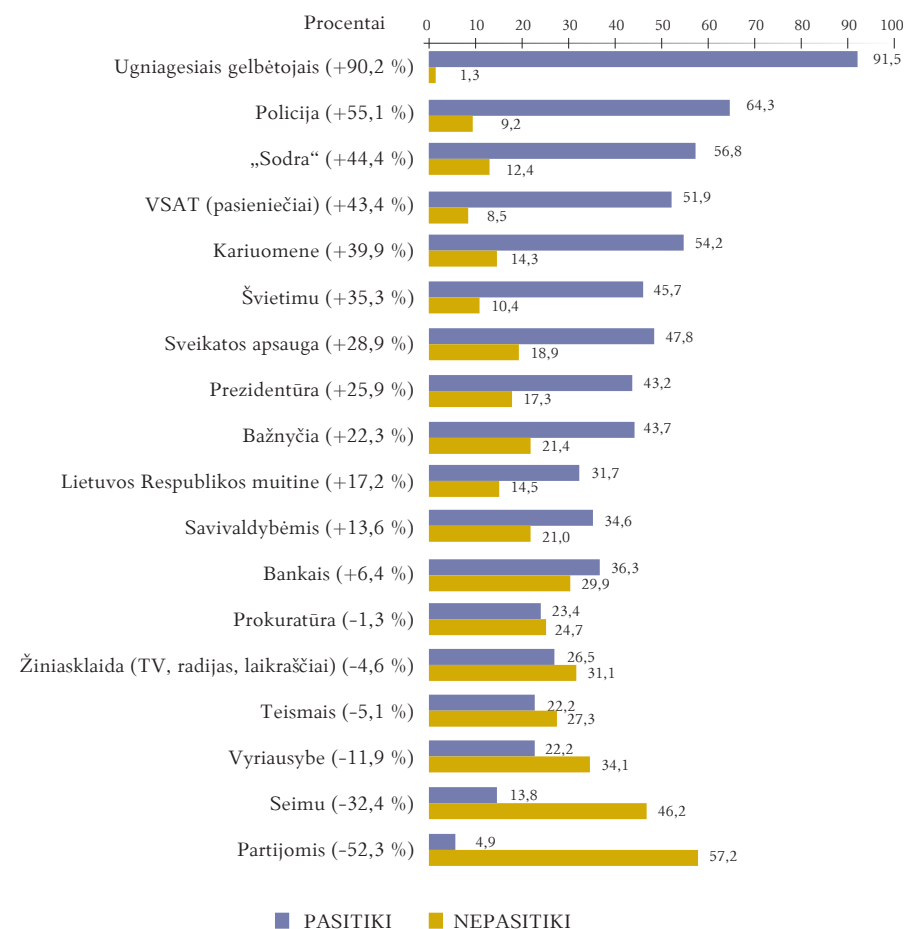
KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

1. Paaiškinkite, kas yra karinė teisėsauga.
2. Išskirkite dvi svarbiausias Karo policijos funkcijas.
3. Ar civiliams gyventojams privaloma laikytis Karo policijos nurodymų? Kodėl?

Teisėsaugos institucijų ir visuomenės vieta Lietuvos nacionalinio saugumo sistemoje

Jau aptarėme, kad valstybės nacionaliniam saugumui itin svarbios teisėsaugos institucijos. Bet ar tik jos turi pareigą užtikrinti saugumą Lietuvoje? Pagal Nacionalinio saugumo pagrindų įstatymą, „Lietuvos nacionalinio saugumo sistemą sudaro valstybės ir piliečių veiklos šiam tikslui patvirtintų pagrindinių nuostatų, principų ir būdų, narystės Europos ir transatlantinėje sąjungose priemonių, įstatymų ir kitų teisės aktų, valstybės šiam tikslui įsteigtų institucijų, jų veiklos principų bei tarpusavio sąveikos būdų visuma“. Kitaip sakant, nacionalinis saugumas nebus veiksmingas be visų piliečių įsitraukimo į valstybės reikalus.

Įsivaizduokime policiją, neturinčią pasitikėjimo, šalyje, kurioje visi bando apgauti sistemą, pasipelnyti, rasti landą. Tokioje sistemoje ne tik nacionalinis saugumas bus silpnas, bet ir kiekvienas žmogus nežinos, kur, ištikus bėdai, kreiptis ir ar kreipusis bus atkurtas teisingumas. Visai kitaip, jei visa visuomenė dirba, bendradarbiauja, padeda policijai ir kitoms teisėsaugos institucijoms. Tokios visuomenės neįveiks nei priešas, nei stichijos ar kitos negandos. Per daugiau nei 30 Lietuvos nepriklausomybės metų šalies visuomenė pasiekė nemažų laimėjimų. Vienas jų yra aukštas įsitraukimas ir pasitikėjimas Lietuvos institucijomis (tarp jų ir teisėsaugos institucijomis, pavyzdžiui, policija, Karo policija, kaip sudėtine kariuomenės dalimi, VSAT, muitine, prokuratūra). Kita vertus, kitos institucijos dar susiduria su iššūkiais, bet ateityje taip pat turėtų pasiekti didesnę piliečių pasitikėjimo ir bendradarbiavimo lygį (žr. 6.8 pav.).

6.8 pav. | Gyventojų pasitikėjimas institucijomis 2024 m.

„Vilmorus“ / „Lietuvos ryto“ tyrimas

Vis dėlto ne tik teisėsaugos institucijos ir piliečiai užtikrina Lietuvos nacionalinį saugumą, už tai atsakingos ir valstybinės institucijos, tokios kaip Respublikos Prezidentas, Seimas, Vyriausybė, kariuomenė. Taip pat svarbu paminėti, kad Lietuvą, užtikrindama nacionalinį saugumą, nėra viena. Nors nacionalinio saugumo užtikrinimas – išimtinė pačių valstybių teisė ir pareiga, priklausymas tarptautinėms sąjungoms, organizacijoms ir kariniams blokams šį darbą taip pat sustiprina. Nacionalinio saugumo užtikrinimo priemonės yra:

- dalyvavimas tarptautinėse saugumą stiprinančiose organizacijose;
- narystė NATO ir Europos Sąjungoje;
- nacionalinio saugumo strateginis planavimas bei ilgalaikių valstybinių saugumo stiprinimo programų rengimas ir vykdymas;
- nacionalinį saugumą užtikrinančių institucijų veikla;
- nacionalinio saugumo ir gynybos sistemą reglamentuojantys įstatymai.

Taip pat verta paminėti, kad nacionalinis saugumas nebūtinai susijęs su šalies viduje vykstančiais procesais. Tam tikrais atvejais grėsmės nacionaliniam saugumui gali kilti iš kaimyninių ar net tolimų valstybių, ir šių grėsmių prigimtis nebūtinai karinė – gali būti ir gamtinės, ekonominės, kultūrinės, technologinės priežastys.

Teisėsaugos, teisinių, valstybinių institucijų, užtikrinančių ir prisidedančių prie nacionalinio saugumo, sąrašas neturėtų būti suprantamas kaip baigtinis, nes kylančios krizės, ekstremaliosios situacijos, karai ar kitokios situacijos, keliančios grėsmę šaliai ir visuomenei, gali būti skirtingos ir įtraukti įvairias institucijas pagal jų kompetenciją.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

1. Įvardykite pavyzdžius, kai Lietuvos nacionalinis saugumas yra užtikrinamas už Lietuvos Respublikos teritorijos ribų.
2. Kokios yra nacionalinio saugumo užtikrinimo priemonės? Kodėl jos svarbios?

Teisėsaugos institucijų ir visuomenės vaidmuo karo atveju

Jei taikos metu sunku apibrėžti visas teisėsaugos institucijas, tai, paskelbus karo padėtį, turi būti labai aišku, kokios teisėsaugos institucijos remia kariuomenę (žr. 6 lentelę).

Kaip teisėsaugos institucijos bendradarbiauja ir su kuo nereikėtų painioti Lietuvos teisėsaugos institucijų? Viena dažniausių piliečių daromų klaidų – nesigilinimas, kuri institucija už ką atsakinga. Nors plačiąja prasme, kaip buvo aptarta šiame skyriuje, daugelis institucijų gali būti laikomos teisinėmis, teisėtvarkos ar teisėsaugos institucijomis, vis dėlto teisėsauga dažniausiai yra susijusi su tam tikros rūšies atsakomybe ir su institucijos turimais įgaliojimais. Atsivertę Administracinių nusižengimų kodekso 589 straipsnį, rastume, ko gero, išsamiausių visų institucijų, galinčių surašyti nusižengimo protokolą, sąrašą. Tačiau pagal prigimtį kai kurios iš šių institucijų yra ne tiek teisėsaugos, kiek aplinkosaugos, žvalgybos, priešgaisrinės apsaugos tarnybos ir pan. Paprastai tarient, skambindami telefonais 111, 112 ar 113, pasiektume tarnybas, teikiančias viešąsias paslaugas, bet kiekvienos iš jų paskirtis yra kitokia. Kai kalbame ne tik apie gaisrinę, policiją ir greitąją medicinos pagalbą, situacija tampa sudėtingesnė.

Taigi, geriausias pasiūlymas būtų teisėsaugos institucijas suprasti kaip valstybės bendrą politiką įgyvendinantį tinklą. Jos bendradarbiauja ir padeda viena kitai, kartais jų funkcijos sutampa arba, veikdamos atskirai, jos negebėtų užtikrinti viešųjų paslaugų, bet tuo pat metu jos ir specializuojasi. Pavyzdžiui, Valstybės saugumo departamentas (VSD) ir Antrasis operatyvinių tarnybų departamentas (AOTD), kurių plačiau neaptarėme, užsiima žvalgyba ir kontržvalgyba, o ne nusikaltimų tyrimu. Finansinių nusikaltimų tyrimo tarnyba (FNTT) ir Specialiųjų tyrimų tarnyba (STT) yra institucijos, turinčios kriminalinės žvalgybos įgalio-

6 lentelė | Teisėsaugos institucijos ir kiti ginkluotojo pasipriešinimo vienetai, ginkluoto konflikto metu tapsiantys Lietuvos kariuomenės dalimi

Krašto apsaugos ministerija	Valstybės sienos apsaugos tarnyba Viešojo saugumo tarnyba Vadovybės apsaugos tarnyba Lietuvės šaulių sąjungos koviniai būriai, taip pat Lietuvos Respublikos karo padėties įstatymo nustatyta tvarka ginkluotosioms pajėgoms priskirti koviniai asmenų ir jų organizacijų ginkluoto pasipriešinimo vienetai ir partizanų vienetai, veikiantys okupuotoje Lietuvos valstybės teritorijoje
Kariuomenė	
Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija	
Žvalgybos institucija (Antrasis operatyvinių tarnybų departamentas prie Krašto apsaugos ministerijos), karo prievolės ir mobilizacijos, gynybai reikalingos ginkluotės ir kitų prekių, paslaugų ir darbų įsigijimo ir valdymo bei kitos krašto apsaugos ministrui pavaldžios institucijos	
Krašto apsaugos reikmėms skirtos karinės teritorijos ir kiti infrastruktūros objektai	
Įmonės ir įstaigos, kurių steigėja yra Krašto apsaugos ministerija ar kitos krašto apsaugos sistemos institucijos	

jimus ir tiriančios nusikaltimus, bet orientuotos į korupcinio pobūdžio nusikalstamas veikas. Galima būtų išskirti ir Priešgaisrinės apsaugos ir gelbėjimo departamentą (PAGD).

Pagrindiniai PAGD tikslai ir funkcijos yra organizuoti valstybinės priešgaisrinės priežiūros veiklą. Tai reiškia, kad PAGD veikla nėra tik gaisrų gesinimas, jis imasi ir veiksmų, susijusių su priešgaisrine veikla ir gelbėjimu, pavyzdžiui: reagavimas, priešgaisrinės apsaugos aprūpinimas ir pan. Kita labai svarbi PAGD funkcija – pagal kompetenciją organizuoti gaisrų gesinimo, žmonių ir turto gelbėjimo, gaisrų padarinių mažinimo darbus ir jiems vadovauti. Be to, pagal kompetenciją vadovauti civilinės saugos sistemos veiklai, koordinuoti ekstremaliųjų situacijų prevencijos vykdymą, planuoti valstybės pasirengimą įgyvendinti civilinės saugos sistemos uždavinius susidarius ekstremaliajai situacijai.

VSD

AOTD

FNTT

STT

PAGD

6.9 pav. | Įvairių teisėsaugos institucijų ženklai

Taigi, iš šių pavyzdžių matome, kad nacionalinis saugumas ir gynyba yra sudėtingi reiškiniai. Kilus karui, prie Lietuvos kariuomenės galėtų prisijungti tam tikros teisėsaugos institucijos: VSAT, VST, VAT ir kt., ir taip sustiprinti Lietuvos ginkluotąsias pajėgas, tačiau net ir to nepakanka, kad galima būtų reaguoti į įvairaus pobūdžio grėsmes, stichijas, nelaimes, todėl plačiausia prasme teisinėmis institucijomis yra laikomos ir žvalgybos institucijos, ir gelbėjimo, pirmosios medicinos pagalbos, nusikaltimų tyrimo, aplinkosaugos ir panašios institucijos. Tokių institucijų, pagal Administracinių nusižengimų kodekso 589 straipsnį, priskaičiuojama apie 100.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

1. Kurios valstybės institucijos ar organizacijos turėtų padėti Krašto apsaugos ministerijai ir Lietuvos kariuomenei, įvedus karo padėtį?
2. Kodėl yra svarbu, kad teisėsaugos institucijos bendradarbiautų tarpusavyje?
3. Nurodykite pagrindines Valstybės saugumo departamento ir Antrojo operatyvinių tarnybų departamento funkcijas.

Apibendrinimas

NAGRINĖDAMI ŠIĄ TEMĄ, MES SUPRATOME:

1. Kiekvienas pilietis, prisidedamas prie teisėsaugos darbo užtikrinant tvarką ir saugumą, kelia gerovės valstybėje lygį. Esant teisiniam neišprusimui, nepasitikėjimui, instituciniam chaosui, gaišamas laikas, eikvojami resursai, mažėja darbo efektyvumas. Kiekvienas, išmanydamas, kas yra už ką atsakingas, gebėsime geriau susidoroti su vidinėmis ir išorinėmis grėsmėmis. Tiek mes, tiek teisėsaugos institucijos yra Lietuvos visuomenės dalis, todėl, padėdami pareigūnams dirbti savo darbą, gausime geresnę apsaugą ir paslaugų kokybę, galėsime džiaugtis brandžia visuomene ir didžiuotis Lietuvos indėliu į regioninę ir tarptautinę saugumą.
2. Be teisėsaugos institucijų valstybė negali užtikrinti taisyklių laikymosi. Teisėsaugos institucijos reikalingos tiek vyraujant taikai, tiek kilus karui. Tam tikros institucijos (pavyzdžiui, VSAT, VST, VAT) ir piliečių organizacijos (pavyzdžiui, Lietuvos šaulių sąjunga) karo atveju prisijungtų prie Lietuvos kariuomenės. Visos institucijos kartu sudarytų Lietuvos ginkluotąsias pajėgas.

3. Lietuvos nacionalinio saugumo ir gynybos sistema nėra atskirta nuo pasaulio, todėl teisėsaugos institucijos aktyviai bendradarbiauja su sąjungininkais ir partneriais.
4. Plačiaja prasme teisėsaugos institucijoms priklauso itin daug institucijų, bet svarbu tai, kad gyvename vienoje valstybėje ir institucijos bendradarbiauja tam, kad tarnautų žmonių gerovei ir kartu spręstų įvairaus pobūdžio problemas bei įveiktų kylančias grėsmes.
5. Piliečių išmanymas apie teisėsaugos institucijas ir pasitikėjimas jomis didina šių institucijų veiklos efektyvumą, stiprina saugumą ir tvarką visuomenėje.
6. Daugiausiai užduočių turinti teisėsaugos institucija yra Lietuvos policija, o pagrindinė karinė teisėsaugos institucija – Lietuvos kariuomenės Karo policija. Teisėsaugos institucijos turi teisę ir pareigą prireikus naudoti prievartą, todėl jų veikla reglamentuojama įstatymais, kuriuos priima Lietuvos piliečių išrinkta valdžia – Lietuvos Respublikos Seimas.

APIBENDRINAMIEJI KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

1. Kuo teisėsauga skiriasi nuo teisėtvarkos?
2. Nurodykite mažiausiai tris Lietuvos teisėsaugos institucijas. Kokios svarbiausios kiekvienos jų funkcijos?
3. Nurodykite mažiausiai tris Lietuvos teisines institucijas. Kokios svarbiausios kiekvienos jų funkcijos?
4. Kaip manote, ar teisėsauga yra visuomenės dalis, ar egzistuoja šalia jos? Atsakymą argumentuokite.
5. Kodėl ir kokiais būdais Lietuvos šaulių sąjunga turėtų paremti Lietuvos kariuomenę susidūrus su agresija?
6. Paaiškinkite, kuo skiriasi administraciniai nusižengimai nuo baudžiamųjų nusikaltimų. Kurie yra sunkesni?
7. Kuriems teisės pažeidimams priskiriami kelių eismo taisyklių pažeidimai?

Specialiųjų tyrimų tarnybos funkcijos kovoje su korupcija

RIMANTAS RAUDELIS

Temos reikšmingumas

- ➔ Kiekvienas gyventojas turi teisę gyventi saugioje valstybėje, kurioje vadovaujama skaidrumo, sąžiningumo bei kitais teisinės valstybės principais, būtinai siekiant aukštos gyvenimo kokybės. Nepaisant to, Lietuvoje egzistuoja **korupcija**, kuri sukelia nemažai problemų.
- ➔ Lietuvos Respublikos nacionalinio saugumo pagrindų įstatyme įteisinta, kad valstybė privalo sutelkti jėgas ryžtingai ir veiksmingai kovai su korupcija ir kitais nusikaltimais. Lietuvos nacionalinio saugumo strategijoje numatyta, kad nacionalinio saugumo interesai yra taika, gyventojų gerovė ir saugi aplinka valstybės raidai. Šių interesų įgyvendinimas neatsiejamas nuo atsparumo korupcijai didinimo. Minėtoje strategijoje nustatyti korupcijos kontrolės ir prevencijos uždaviniai: kurti korupcijai atsparią aplinką valstybėje, užtikrinti veiksmingą korupcijos kontrolę, apsaugoti valstybės interesus nuo galimos korupcijos, formuoti valstybės institucijų ir įstaigų, verslo ir visuomenės **antikorupcines** nuostatas ir didinti antikorupcines kompetencijas, siekiant mažinti dėl korupcijos kylantį nepasitikėjimą tarp valstybės ir gyventojų.
- ➔ Korupcija yra grėsmė nacionaliniam saugumui, jos daroma žala gali būti milžiniška. Todėl kovai su korupcija svarbu skirti deramą dėmesį ir reikiamus resursus, didinant atsparumą korupcijai ir išaiškinant korupcinio pobūdžio nusikalstamas veikas. Kovos su korupcija uždavinys pavestas Lietuvos Respublikos specialiųjų tyrimų tarnybai. Tačiau, prisimenant patarlę „Vienas kovos lauke – ne karys“, akivaizdu, kad kovoti su korupcija turime visi. Gilindami žinias apie kovą su korupcija, didiname savo atsparumą korupcijai ir mažiname pažeidžiamumą.

Korupcijos samprata

Korupcija – sudėtingas reiškinys, galintis kelti didelę grėsmę bet kokio dydžio organizacijai: mokymo įstaigai, privačiai bendrovei, valstybės ar savivaldos institucijai, valstybei, tarptautinei organizacijai ir kt. Ji gali pasireikšti įvairiose veiklos srityse: švietimo, sveikatos apsaugos, teisėsaugos, finansų, žiniasklaidos, sporto ir kitose. Korupcijos apraiškų jau būta net žmonijos istorijos pradžioje. Esant palankiai aplinkai, korupcija gali pasireikšti bet kur ir bet kada. Lietuvos Respublikos korupcijos prevencijos įstatyme apibrėžiama, kad korupcija – piktnaudžiavimas įgaliojimais siekiant naudos sau ar kitam asmeniui viešajame ar privačiame sektoriuje.

7.1 pav. | Su įvairaus lygio korupcija susiduria daugelis valstybių

Taigi korupcija apima nesąžiningą elgesį, kai esama situacija ir suteiktais įgaliojimais naudojamos ne tiems tikslams, kuriems įgaliojimai suteikti, ir veikiama priešingai atstovaujamos organizacijos interesams. Piktnaudžiavimas įgaliojimais gali pasireikšti tiek veikimu – kai atliekami veiksmai pažeidžiant nustatytas elgesio taisykles (pvz., valstybės tarnautojas tarnybos turtą naudoja asmeniniams poreikiams), tiek neveikimu – kai neatliekami elgesio taisyklėse numatyti veiksmai, kurie privalo būti atlikti (pvz., matydamas minėto tarnautojo pažeidimą, jo vadovas tyčia nesiima jokių priemonių pavaldiniui sudrausminti). Nauda, kurios siekiama piktnaudžiaujant įgaliojimais, gali būti įvairi, pavyzdžiui: įgyti materialinio turto (pinigų, mobiliųjų telefoną, meno kūrinių, baldų, automobilį ar kt.), gauti paslaugų (medicinos, automobilio ar buto remonto ir kt.). Naudos gavėju gali būti tiek žmogus, kuris piktnaudžiauja įgaliojimais, tiek bet kuris kitas, kurio naudai veikia piktnaudžiautojas. Piktnaudžiavimas įgaliojimais gali pasireikšti tiek viešajame (pvz., valstybės ir savivaldos institucijose bei įstaigose), tiek privačiame (pvz., individualiose įmonėse, uždaroje akcinėje bendrovėje) sektoriuje.

Korupcinio pobūdžio teisės pažeidimai pagal teisinę atsakomybę skirstomi į tris kategorijas:

- administracinis nusižengimas – kai, piktnaudžiaujant įgaliojimais ir tiesiogiai ar netiesiogiai siekiant naudos sau ar kitam asmeniui, padaromas pažeidimas, numatytas Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodekse;

- darbo pareigų ar tarnybinis nusižengimas – kai, piktnaudžiaujant įgaliojimais ir tiesiogiai ar netiesiogiai siekiant naudos sau ar kitam asmeniui, padaromas pažeidimas, kuriuo pažeidžiama darbovietėje, kurioje dirba ar tarnauja pažeidimą padaręs asmuo, nustatyta drausmė;

- nusikalstama veika – šiai veikai priskiriami šie Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse numatyti nusikaltimai:

- 1 kyšininkavimas, prekyba poveikiu, papirkimas, piktnaudžiavimas;
- 2 nusikalstamos veikos, padaromos viešajame sektoriuje arba teikiant administracines ar viešąsias paslaugas piktnaudžiaujant įgaliojimais ir tiesiogiai ar netiesiogiai siekiant naudos sau ar kitam asmeniui: neteisėtas teisių į daiktą įregistravimas, tarnybos pareigų neatlikimas, **valstybės paslapties** atskleidimas, neteisėtas politinių partijų ir politinių kampanijų finansavimas, sukčiavimas, turto pasisavinimas, turto iššvaistymas, komercinės paslapties atskleidimas, nusikalstamu būdu gauto turto legalizavimas, neteisingų duomenų apie pajamas, pelną ar turtą pateikimas, kišimasis į valstybės tarnautojo ar viešojo administravimo funkcijas atliekančio asmens veiklą, tarnybos paslapties atskleidimas, dokumento suklastojimas ar disponavimas suklastotu dokumentu;
- 3 kitos nusikalstamos veikos, kuriomis siekiama kyšio, papirkimo arba nuslėpti ar užmaskuoti kyšininkavimą, prekybą poveikiu ar papirkimą. Pavyzdžiui, siekiant kyšio, gali būti nepranešama apie daromą ar padarytą labai sunkų nusikaltimą, norint nuslėpti ar užmaskuoti papirkimą, gali būti sugadinamas turtas.

Korupcija gali pasireikšti labai įvairiai, kai atvirai, užmaskuotai arba per tarpininką duodamas ar imamas kyšis, pažadama ar pasiūloma jį duoti; susitariama priimti kyšį, reikalaujama ar provokuojama jį duoti; pasinaudojant savo padėtimi, giminyste, pažintimis ar kita tikėtina įtaka daromas neteisėtas poveikis tam tikram asmeniui, kad šis veiktų jo naudai (nepriimtų nepageidaujamo sprendimo arba neatliktų nepageidaujamų veiksmų); biudžeto ištekliai ir valstybės turtas naudojamas siekiant gauti asmeninės naudos; kai proteguojami šeimos nariai ir giminės (**nepotizmas**); proteguojami draugai (**kronizmas**).

Korupcinio pobūdžio nusikalstamomis veikomis pažeidžiami valstybės tarnybos principai, normali valstybės institucijų veikla, jų ir apskritai valstybės tarnybos autoritetas, viešieji interesai. Korupcijos daromą žalą gali patirti kiekvienas žmogus ir kiekviena organizacija. Dėl korupcijos gali būti įsigyjama nekokybiškų prekių ar paslaugų, pažeidžiamos asmens teisės į sveikatos apsaugą, karjerą ir kitos teisės, sumažėja galimybių naudotis gyvybiškai svarbiomis paslaugomis, sumenksta pasitikėjimas valdžia, valstybės ir savivaldos institucijomis, mažėja įplaukų į biudžetą, negaunama pajamų, suprastėja reputacija, blogėja palanki aplinka investicijoms ir verslui bei viešųjų paslaugų kokybė, didėja neteisėtos prekybos, finansinių srautų ir kitos šešėlinės ekonomikos apimtys, išsiterina įmonių konkurencinė aplinka, menksta tikėjimas teisingumu, didėja pažeidžiamumas, kyla grėsmė valstybės nacionaliniam saugumui.

Korupcijos veiksniai gali būti įvairūs: asmens nesąžiningumas, skaidrumo trūkumas, per didelė sprendimų priėmimo laisvė, per silpna kontrolė, tolerancija korupcijai, vadovų lyderystės stoka, netinkamas teisinis reguliavimas, pasireiškiantis teisės spragomis, teisės

normų dviprasmiškumu ir kt. Dėl korupcijos sudėtingumo kartais ją atpažinti nėra paprasta. Pavyzdžiui, kyšis gali būti užmaskuotas kaip dovana, kyšio davėjas ir kyšio priėmėjas dažniausiai linkę slėpti tokius savo ketinimus ir stengiasi, kad apie tai niekas nesužinotų, tyčia ar netyčia **teisėkūroje** gali būti paliekamos spragos ar dviprasmybės, sudarančios galimybių korupcijai. Norint laiku nustatyti sąlygas, palankias korupcijai, ją atpažinti ir imtis veiksmingų priemonių su ja kovoti, turi būti skiriami tam reikalingi ištekliai.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

1. Paaiškinkite, kas yra korupcija.
2. Nurodykite ne mažiau kaip tris korupcinių veikų pavyzdžius.
3. Kaip manote, kokias grėsmes valstybei kelia korupcija? Kuri grėsmė, jūsų vertinimu, yra didžiausia? Argumentuokite.
4. Naudodamiesi internetinės paieškos sistema, raskite 2–3 pastaraisiais metais išaiškintus korupcinio pobūdžio nusikaltimus. Aptarkite, kokia žala buvo padaryta.

Specialiųjų tyrimų tarnyba

Siekiant veiksmingai kovoti su korupcija, sukurta visa kovos su korupcija sistema, įteisinta Lietuvos Respublikos įstatymais. Pagrindinė su korupcija kovojanti teisėsaugos institucija Lietuvoje – Specialiųjų tyrimų tarnyba (dar vadinama trumpiniu STT).

Specialiųjų tyrimų tarnyba įsteigta 1997 metais. Jos veiklos tikslas – mažinti korupciją, kuri kelia grėsmę žmogaus teisėms ir laisvėms, teisinės valstybės principams, trukdo plėtoti ekonomiką. Kodėl ši tarnyba buvo įsteigta? Tai lėmė vis didėjantis visuomenės supratimas, kokią didelę grėsmę korupcija kelia valstybės ekonominei bei socialinei raidai, ir nustatytas prioritetas kovoti su korupcija. Pradžioje Specialiųjų tyrimų tarnyba buvo įsteigta prie Vidaus reikalų ministerijos ir buvo vykdomosios valdžios, tai yra vidaus reikalų sistemos, sudėtinė dalis, pavaldi vidaus reikalų ministrui. Siekiant, kad kova su korupcija būtų veiksmingesnė, 2000 m. priėmus Lietuvos Respublikos specialiųjų tyrimų tarnybos įstatymą, Specialiųjų tyrimų tarnyba buvo reorganizuota ir tapo savarankiška, statutiniais pagrindais veikiančia, tik Lietuvos Respublikos Prezidentui bei Lietuvos Respublikos Seimui atskaitinga valstybės teisėsaugos institucija.

Specialiųjų tyrimų tarnybai vadovauja direktorius, kurį Lietuvos Respublikos Seimo pritarimu skiria ir atleidžia Lietuvos Respublikos Prezidentas. Specialiųjų tyrimų tarnybos personalą sudaro pareigūnai, kurie turi būti nepriekaištingos reputacijos, ir darbuotojai, dirbantys pagal darbo sutartį. Specialiųjų tyrimų tarnyba turi patvirtintą unikalų tarnybinį

ženklą, kuriuo pabrėžiamas šios tarnybos išskirtinumas. Tarnybinio ženklo centre pavaizduotas simbolis – erelis su deglu, po juo – skydas su Jogailaičių kryžiumi, o aplink – užrašas stambiu tamsiai mėlynu šriftu „SPECIALIŲJŲ TYRIMŲ TARNYBA“.

7.2 pav. | STT ženklas
Šaltinis: stt.lt

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

1. Nurodykite pagrindinį Specialiųjų tyrimų tarnybos tikslą.
2. Kurioms valstybės institucijoms yra atskaitinga Specialiųjų tyrimų tarnyba?
3. Paaiškinkite, kas ir kodėl pavaizduota Specialiųjų tyrimų tarnybos ženkle.

Pagrindinės Specialiųjų tyrimų tarnybos funkcijos

Pagrindinis dokumentas, apibrėžiantis Specialiųjų tyrimų tarnybos veiklą, – Lietuvos Respublikos specialiųjų tyrimų tarnybos įstatymas. Be minėto įstatymo, Specialiųjų tyrimų tarnybos veiklą reglamentuoja Lietuvos Respublikos korupcijos prevencijos įstatymas, Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, Lietuvos Respublikos kriminalinės žvalgybos įstatymas ir kiti įstatymai bei jų įgyvendinamieji teisės aktai.

Specialiųjų tyrimų tarnybos veikla susideda iš šių pagrindinių dalių:

- korupcijos prevencijos,
- baudžiamojo persekiojimo dėl korupcinio pobūdžio nusikalstamų veikų,
- kriminalinės žvalgybos,
- analitinės antikorupcinės žvalgybos.

Korupcijos **prevenција** – tai viena iš svarbiausių kovos su korupcija funkcijų, nes veiksmingai ją atliekant galima sustiprinti atsparumą korupcijai, laiku nustatyti grėsmes ir pašalinti ar sumažinti rizikas, išvengti korupcinio pobūdžio nusikaltimų. Suprantant galimus žalingus korupcijos padarinius, racionalu daugiau dėmesio skirti jos prevencijai, nei naikinti minėtus padarinius, nes tai gali pareikalauti daugiau laiko, finansų, žmogiškųjų išteklių. Būtent todėl korupcijos prevencijai reglamentuoti yra skirtas specialus Lietuvos Respublikos korupcijos prevencijos įstatymas. Nacionalinėje darbotvarkėje korupcijos prevencijos klausimais nurodyta, kad korupcijos prevencijos tikslas – stiprinti nacionalinį saugumą, kurti socialinę gerovę, gerinti administracinių, viešųjų ir kitų viešojo sektoriaus paslaugų teikimo kokybę, saugoti sąžiningos konkurencijos laisvę, kad korupcija kuo mažiau trukdytų plėtoti demokratiją ir kelti ekonomiką.

Tai įdomu!

Korupcijos prevencija – „sistėminga veikla, kuria siekiama didinti viešojo ir privataus sektorių atsparumą korupcijai ir kuri apima korupcijos rizikos veiksnių nustatymą, įvertinimą, šalinimą ir (ar) mažinimą, sudarant bei įgyvendinant korupcijai atsparios aplinkos kūrimo priemonių sistemą“ (Lietuvos Respublikos korupcijos prevencijos įstatymas).

Pagrindiniai korupcijos prevencijos uždaviniai:

- kurti korupcijai atsparią aplinką,
- didinti antikorupcinį sąmoningumą,
- sistemiškai ir koordinuotai šalinti korupcijos rizikos veiksnius, mažinti korupcijos riziką,
- sudaryti prielaidas darniam ir veiksmingam korupcijos prevencijos subjektų sistemos veikimui,
- mažinti ekonomines korupcijos paskatas,
- užtikrinti aktyvų privataus sektoriaus subjektų ir visuomenės įsitraukimą į korupcijos prevenciją,
- skatinti skaidrų, sąžiningą ir atvirą administracinių, viešųjų ir kitų paslaugų teikimą.

Akivaizdu, kad korupcijos prevencija pirmiausia turėtų rūpintis kiekvienas viešojo ir privataus sektoriaus subjektas, tačiau pagrindinis vaidmuo ir lyderystė, vykdant ir koordinuojant korupcijos prevenciją, tenka Specialiųjų tyrimų tarnybai.

Korupcijos prevencijos srityje Specialiųjų tyrimų tarnyba visų pirma analizuoja padėtį, vertina, ar reikia imtis papildomų priemonių ir galbūt tobulinti atliekamus veiksmus. Šios tarnybos pareigūnai stebi, vertina ir analizuoja viešojo sektoriaus (pavyzdžiui, savivaldybių ar valstybės institucijų) ir privataus sektoriaus veiklą kuriant korupcijai atsparią aplinką.

Taip pat teikia pagalbą kuriant korupcijai atsparią aplinką arba taikant konkrečias korupcijos prevencijos priemones.

Specialiųjų tyrimų tarnybos pareigūnai, susipažinę su esama situacija, teikia Lietuvos Respublikos Prezidentui, Seimui, Vyriausybei siūlymus dėl korupcijos prevencijai įgyvendinti būtinų įstatymų ir kitų teisės aktų priėmimo, pakeitimo ar papildymo, kartu su kitomis valstybės ar savivaldybių institucijomis ar įstaigomis įgyvendina jai pavestas korupcijos prevencijos priemones. Taigi Specialiųjų tyrimų tarnyba atlieka svarbią misiją mažindama korupcijos lygį mūsų šalyje.

Be to, Specialiųjų tyrimų tarnyba atlieka korupcijos rizikos analizę, įstatymų ir kitų teisės aktų projektų antikorupcinį vertinimą. Ji renka ir teikia informaciją tam tikrų įstaigų ir įmonių vadovams apie į darbą priimamą asmenį, analizuoja, apibendrina atsparumo korupcijai lygio nustatymo viešojo sektoriaus subjektuose rezultatus. Tarnyba informuoja apie šiuos rezultatus visuomenę, teikia viešojo sektoriaus subjektams, įskaitant savarankiškas įstaigas, metodinę pagalbą rengiant ir taikant antikorupcinio elgesio standartus, taip pat atlieka kitas įstatymų jai pavestas funkcijas.

Vien korupcijos prevencijos, kad ir kiek daug jai būtų skiriama išteklių, kad ir kiek daug ją stiprinant galima būtų pasiekti, nepakanka. Kartais vien dėl žmogiškojo veiksnio, pavyzdžiui, sąžiningumo stokos, žmogus gali ryžtis padaryti nusikaltimą. Todėl kovoje su korupcija Specialiųjų tyrimų tarnyba gali atlikti ir **baudžiamąjį persekiojimą**. Baudžiamuoju persekiojimu siekiama greitai atskleisti sisteminės ir kitas korupcinio pobūdžio nusikaltamas veikas, kad ją padaręs žmogus sulauktų pelnytų teisinės atsakomybės.

Baudžiamojo persekiojimo metu atliekami Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse apibrėžti ikiteisminio tyrimo ir kiti veiksmai. Jie leidžia nustatyti visas reikšmingas nusikaltimo aplinkybes ir žmogų, galėjusį padaryti nusikaltimą. Ikteisminis tyrimas pradedamas, kai gaunama informacijos apie padarytą tikėtiną korupcinio pobūdžio nusikaltimą veiką. Tam, kad būtų galima kuo paprasčiau pranešti apie korupciją Specialiųjų tyrimų tarnybai, yra sukurtos įvairios pranešimo pateikimo formos. Pranešti galima:

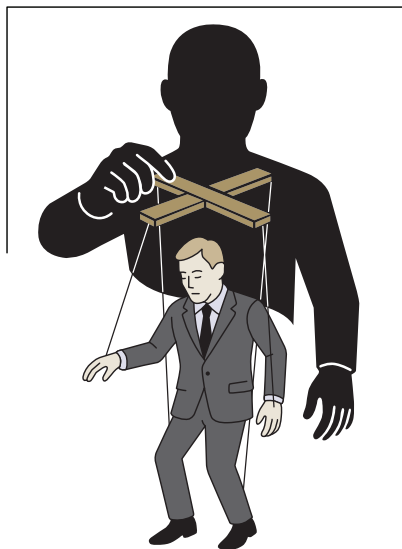
- užpildžius atitinkamą formą Specialiųjų tyrimų tarnybos interneto puslapyje;
- pateikus informaciją elektroniniu paštu pranesk@stt.lt;
- telefonu visą parą veikiančia linija „Pranešk STT“;
- atvykus į Specialiųjų tyrimų tarnybą.

Tai įdomu!

Asmenims, suteikusiems vertingos informacijos, Specialiųjų tyrimų tarnybos nustatytomis sąlygomis ir tvarka gali būti taikoma finansinė skatinimo priemonė – iki 750 bazinių socialinių išmokų dydžio vienkartinė išmoka.

Be minėtos galimybės pranešti apie korupciją, tam tikrais atvejais pranešimas apie korupciją yra ne tik teisė, bet ir pareiga. Viešojo sektoriaus darbuotojams Lietuvos Respublikos korupcijos prevencijos įstatyme nustatyta pareiga pranešti apie jam žinomą korupcinio pobūdžio nusikalstamą veiką, išskyrus veiką, kurią galbūt padarė, daro ar rengiasi padaryti jo artimieji giminaičiai ar šeimos nariai. Apie tikėtiną korupcinio pobūdžio nusikalstamą veiką žmogus gali pranešti Lietuvos Respublikos prokuratūrai, Specialiųjų tyrimų tarnybai arba kitai ikiteisminio tyrimo įstaigai, jeigu jis gavo duomenų, leidžiančių pagrįstai manyti, kad buvo padaryta, daroma ši veikla ar rengiamasi ją padaryti, ir jeigu teisės aktuose nėra nustatytų praneštinės informacijos atskleidimo ribojimų. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas už nepranešimą be svarbios priežasties apie žinomą daromą ar padarytą labai sunkų nusikaltimą asmeniui numato baudžiamąją atsakomybę. Tačiau svarbu tai, kad minėtas kodeksas taip pat numato galimybę tam tikrais atvejais atleisti asmenį, padariusį korupcinio pobūdžio nusikalstamą veiką, jeigu jis per įmanomai trumpiausią laiką, bet ne vėliau negu iki jo pripažinimo įtariamuoju savanoriškai apie tai pranešė teisėsaugos institucijai.

7.3 pav. | Į korupcinio pobūdžio veiklas įsitraukę asmenys tampa tarsi marionetėmis, vykdančiomis kitų valią

Antikorupcinis sąmoningumas – vienas iš svarbiausių teigiamų veiksnių, būtinų siekiant veiksmingai kovoti su korupcija. Tik toks sąmoningumas padeda atpažinti korupcijos rizikas, jas įvertinti ir imtis priemonių joms suvaldyti. Nacionalinėje darbotvarkėje korupcijos prevencijos klausimais gyventojų antikorupcinio sąmoningumo stiprinimas numatytas kaip vienas iš uždavinių, būtinų įgyvendinti siekiant strateginio tikslo – sukurti korupcijai atsparią aplinką viešajame ir privačiame sektoriuose. Didinant antikorupcinį sąmoningumą, siekiama puoselėti supratimą apie asmens teises ir pareigas visuomenei bei Lietuvos valstybei, norą veikti skaidriai ir sąžiningai, netoleruoti korupcijos ar kito nesąžiningo elgesio, galimybes pranešti apie korupcinio pobūdžio teisės pažeidimus.

Specialiųjų tyrimų tarnyba pabrėžia, kad piliečių pasitikėjimą valstybe ir norą aktyviai

dalyvauti jos gyvenime stiprina teisingi, skaidrūs ir sąžiningi procesai. Itin svarbus kiekvieno piliečio apsisprendimas prisidėti kuriant korupcijai atsparią, pasitikėjimu ir sąžiningumu grįstą Lietuvą. Stiprinant antikorupcinį sąmoningumą stiprinamas visuotinis nepakantumas korupcijai.

Specialiųjų tyrimų tarnyba viešojo ir privataus sektorių ar kitų visuomenės grupių atstovams jų prašymu arba savo iniciatyva nuolat organizuoja veiklas, skirtas antikorupciniam sąmoningumui didinti. Be to, siekiant įtraukti dar daugiau žmonių ir organizacijų į antikorupcinę aplinkos kūrimą, labiau sutelkti korupcijos prevencijos specialistus, skatinti jų tarpusavio bendradarbiavimą, 2020 m. Lietuvoje buvo įkurta „SKAIDRUMO AKADEMIJA“ – gerosios antikorupcinės praktikos mainų vieta, kurioje didžiausią patirtį sukaupę ir aukščiausią kompetenciją turintys ekspertai dalijasi patirtimi ir patarimais, kaip organizacijoje kurti korupcijai atsparią aplinką. „Skaidrumo akademijos“ gerosios patirties mainus inicijavo Lietuvos Respublikos Prezidentas, o susijusias veiklas organizuoja Specialiųjų tyrimų tarnyba. „Skaidrumo akademijos“ dalyviai – ministerijos, savivaldybės, valstybės ir savivaldybių institucijos, jų valdomos įmonės bei kiti viešojo sektoriaus subjektai, kurie įsitraukia į projektą savo noru.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

1. Kodėl kovoje su korupcija itin svarbi korupcijos prevencija?
2. Kokiais būdais piliečiai Specialiųjų tyrimų tarnybai gali pranešti apie galimą korupciją?
3. Paaiškinkite, kas yra antikorupcinis sąmoningumas ir kodėl jį reikia stiprinti.

Apibendrinimas NAGRINĖDAMI ŠIĄ TEMĄ, MES SUPRATOME:

1. Korupcija yra piktnaudžiavimas įgaliojimais siekiant naudos sau ar kitam asmeniui viešajame ar privačiame sektoriuje. Tai yra didelė grėsmė nacionaliniam saugumui, kelianti įvairių problemų, todėl valstybė siekia aktyviai su ja kovoti. Kovos su korupcija uždavinys pavestas Lietuvos Respublikos specialiųjų tyrimų tarnybai.

Žvalgybos institucijų funkcijos ir šių institucijų svarba užtikrinant Lietuvos nacionalinį saugumą

ANDRIUS TEKORIUS

Temos reikšmingumas

2. Korupcija pasireiškia įvairiomis formomis: atviru arba užmaskuotu kyšio davimu ar ėmimu, to darymu per tarpininką, pažadėjimu ar pasiūlymu kyšį duoti, susitarimu priimti kyšį, reikalavimu ar provokavimu duoti kyšį, pasinaudojant savo padėtimi, giminyste, pažintimis ar kita tikėtina įtaka neteisėto poveikio darymu atitinkamam asmeniui, kad šis veiktų jo naudai (nepriimtų nepageidaujamo sprendimo arba neatliktų nepageidaujamų veiksmų), biudžeto išteklių ir valstybės turto naudojimu siekiant asmeninės naudos, nepotizmu – šeimos narių ir giminių protegavimu, kronizmu – draugų protegavimu.

3. Tam, kad kova su korupcija būtų veiksminga, Lietuvos Respublikos įstatymais yra įteisinta kovos su korupcija sistema. Pagrindinis ir išskirtinis vaidmuo kovoje su korupcija tenka Specialiųjų tyrimų tarnybai.

4. Specialiųjų tyrimų tarnybos veikla susideda iš kelių pagrindinių dalių: korupcijos prevencijos, baudžiamojo persekiojimo dėl korupcinio pobūdžio nusikalstamų veikų, kriminalinės žvalgybos ir analitinės antikorupcinės žvalgybos.

APIBENDRINAMIEJI KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

1. Paaiškinkite, kodėl korupcija yra laikoma grėsme šalies nacionaliniam saugumui.
2. Nurodykite bent tris problemas, kurias valstybės ir visuomenės gyvenime sukelia korupcija.
3. Įvardykite ne mažiau kaip tris galimas korupcines nusikalstamas veikas.
4. Kokiais būdais su korupcija kovoja Specialiųjų tyrimų tarnyba?
5. Kaip manote, kodėl žmonės daro korupcinio pobūdžio nusikaltimus? Atsakymą argumentuokite.
6. Pasidomėkite garsiausiomis korupcijos bylomis Lietuvos istorijoje. Vieną iš jų pristatykite plačiau parengdami pranešimą klasei.

➔ Jūs jau žinote, kad, siekiant užtikrinti Lietuvos Respublikos nacionalinį saugumą, t. y. apsaugoti valstybės, visuomenės ir piliečių gyvybiškai svarbius interesus nuo vidaus ir išorės grėsmių, būtina laiku nustatyti kylančius rizikos veiksnius, pavojus ir grėsmes. Reikia imtis tinkamų ir pakankamų prevencinių priemonių grėsmėms užkardyti, šalinti jų priežastis ir sąlygas, veiksmingai valdyti pasireiškusias grėsmes, mažinti jų daromą žalą valstybės, visuomenės ir piliečių interesams.

➔ Įgyvendinant šiuos uždavinius, itin svarbi Lietuvos žvalgybos institucijų veikla. Žvalgybos veiklą dažnai gaubia migla, nes ji susijusi su neviešais dalykais. Vaizduotę skatina ir įvairūs filmai, kompiuteriniai žaidimai apie **šnipus**. Realybė galbūt nėra tokia dinamiška, bet žvalgybos institucijų darbas labai reikšmingas. Lietuvoje už žvalgybą yra atsakingos dvi institucijos – Valstybės saugumo departamentas, vykdomas žvalgybą nekarinėje srityje, ir Antrasis operatyvinių tarnybų departamentas prie Krašto apsaugos ministerijos, vykdomas žvalgybą karinėje srityje.

➔ Žvalgybos institucijos turi valstybės suteiktus įgaliojimus ir reikiamus pajėgumus rinkti, analizuoti ir vertinti informaciją apie vidaus ir išorės grėsmes šalies nacionaliniam saugumui bei valstybės interesams ir jas šalinti. Šios institucijos atlieka esminį vaidmenį užtikrinant šalies nacionalinį saugumą. Šalies vadovams ir kitiems sprendimų priėmėjams teikiama tiksli žvalgybos informacija, vertinimai ir prognozės leidžia laiku priimti sprendimus valstybei ir visuomenei gyvybiškai svarbiais klausimais.

Žvalgybos sąvoka ir rūšys

Daugelis esate girdėję posakį: „Su šiuo žmogumi net į žvalgybą eičiau (arba neičiau)!“ O kas tai yra? Žvalgyba suprantama kaip institucijų veikla, apimanti informacijos apie rizikos veiksnius, pavojus ir grėsmes Lietuvos Respublikos nacionaliniam saugumui ir valstybės interesams rinkimą, apdorojimą, vertinimą ir šios informacijos pateikimą nacionalinį saugumą užtikrinančioms institucijoms. Pagal veiklos pobūdį žvalgyba skirstoma į karinę ir nekarinę žvalgybą, išorės žvalgybą ir kontržvalgybą, taip pat kriminalinę žvalgybą. Pagal žvalgybos metodų naudojimą renkant informaciją išskiriamos ir šios žvalgybos rūšys: žmogiškųjų šaltinių žvalgyba, atvirųjų šaltinių žvalgyba, atvaizdų žvalgyba, elektroninė žvalgyba, komunikacijų žvalgyba, kibernetinė žvalgyba, radarų žvalgyba ir kt.

Karinė žvalgyba skirstoma į tris dalis: taktinę, operacinę ir strateginę. Taktinės žvalgybos paskirtis – rinkti informaciją, būtiną kariniams veiksams: apie priešininko karinių vienetų karių skaičių, buvimo vietą, ginkluotę, aprūpinimą, gynybinius inžinerinius įrenginius, vietovės ypatumus ir pan. Operacinės žvalgybos uždutis – rinkti informaciją, būtiną planuojant ir vykdančias karines operacijas: apie priešininko stambių karinių vienetų ir junginių karių skaičių, dislokacijos vietas, judėjimo kryptis, aprūpinimą, pasirengimą ir pan. Strateginės žvalgybos paskirtis yra rinkti informaciją apie užsienio valstybių ginkluotąsias pajėgas, jų sudėtį, ginkluotę, aprūpinimo ir pasirengimo būklę, planus, karinį ekonominį potencialą ir pan. Taktinę ir operacinę karinę žvalgybą vykdyti įgaliota Lietuvos kariuomenė, strateginę – Antrasis operatyvinių tarnybų departamentas prie Krašto apsaugos ministerijos.

Nekarinės žvalgybos paskirtis yra rinkti šalies nacionaliniam saugumui užtikrinti svarbią informaciją politinėje, ekonominėje, mokslo, technikos ir informacinėje srityse.

Išorės žvalgybos paskirtis yra rinkti informaciją apie išorės rizikos veiksnius, pavojus ir grėsmes Lietuvos Respublikos nacionaliniam saugumui ir valstybės interesams.

Kalbant apie žvalgybą negalima nepaminti ir **kontržvalgybos**. Tai žvalgybos institucijų veikla, apimanti informacijos apie vidaus rizikos veiksnius, pavojus ir grėsmes Lietuvos Respublikos nacionaliniam saugumui ir valstybės interesams rinkimą, apdorojimą, vertinimą ir šios informacijos pateikimą nacionalinį saugumą užtikrinančioms institucijoms, taip pat veikla, kuria siekiama šiuos rizikos veiksnius, pavojus ir grėsmes pašalinti.

Lietuvoje vykdoma ir **kriminálninė žvalgyba**. Jos paskirtis – rinkti informaciją apie rengiamas, daromas ar padarytas nusikalstamas veikas, jas rengiančius, darančius ar padariusius asmenis, kitus su valstybės nacionaliniu saugumu susijusius įvykius ir asmenis, vykdyti nusikalstamų veikų prevenciją, asmenų, kurie slapstosi nuo ikiteisminio tyrimo ar teismo, dingusių be žinios asmenų, taip pat turto, susijusio su nusikalstamų veikų padarymu, paiešką.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

1. Paaiškinkite, kas yra žvalgyba.
2. Išskirkite ne mažiau kaip tris žvalgybos rūšis, apibūdinkite jas.
3. Kuo skiriasi karinė žvalgyba nuo nekarinės žvalgybos? Išskirkite ne mažiau kaip du skirtumus.
4. Kuo skiriasi žvalgyba nuo kontržvalgybos? Išskirkite ne mažiau kaip du skirtumus.

Lietuvos žvalgybos sistema ir institucijos

Lietuvos žvalgybos sistemą sudaro dvi valstybės institucijos, Lietuvos Respublikos žvalgybos įstatymu įgalios vykdyti žvalgybos veiklą: Lietuvos Respublikos valstybės saugumo departamentas ir Antrasis operatyvinių tarnybų departamentas prie Krašto apsaugos ministerijos. Šios institucijos žvalgybos veiklą vykdo siekdamos užtikrinti nacionalinį saugumą.

Būtina nurodyti, kad viešojo saugumo užtikrinimo ir kovos su nusikalstamumu srityje kriminalinės žvalgybos veiklą vykdo Kriminalinės žvalgybos įstatymu įgalios šią veiklą vykdyti septynios institucijos: Lietuvos Respublikos specialiųjų tyrimų tarnyba, Lietuvos Respublikos vadovybės apsaugos tarnyba, Policijos departamentas, Finansinių nusikaltimų tyrimo tarnyba ir Valstybės sienos apsaugos tarnyba prie Vidaus reikalų ministerijos, Muitinės departamentas prie Finansų ministerijos ir Lietuvos kalėjimų tarnyba, pavaldi Teisingumo ministerijai (žr. 8.1 pav). Šios institucijos kriminalinę žvalgybą vykdo joms teisės aktais nustatytoje veiklos srityse: kovojant su organizuotais ir kitais sunkiais nusikaltimais, korupciniais ir finansiniais nusikaltimais, neteisėta migracija, kontrabanda, užtikrinant Lietuvos Respublikos ir užsienio valstybių vadovų saugumą ir pan.

Pagrindinis žvalgybos institucijų veiklos tikslas – stiprinti Lietuvos Respublikos nacionalinį saugumą renkant informaciją apie rizikos veiksnius, pavojus ir grėsmes, pateikiant ją nacionalinį saugumą užtikrinančioms institucijoms ir šalinant šiuos rizikos veiksnius, pavojus ir grėsmes.

Žvalgybos uždavinys – prognozuoti ir nustatyti rizikos veiksnius, pavojus ir grėsmes, kylančius iš užsienio ir galinčius turėti reikšmės valstybės suverenitetui, teritorijos neliečiamybei ir vientisumui, konstitucinei santvarkai, valstybės interesams, gynybinei ir ekonominei galiai. Žvalgybos padaliniai, nustatę ir įvertinę grėsmes šalies nacionaliniam saugumui, parengia žvalgybos vertinimo ataskaitą ar pranešimą ir jį pateikia žvalgybos informacijos vartotojui.

81 pav. | Lietuvos žvalgybos institucijos (santrumpos: KAM – Krašto apsaugos ministerija, VRM – Vidaus reikalų ministerija, FM – Finansų ministerija, TM – Teisingumo ministerija)

Kontržvalgybos uždavinys yra ne tik prognozuoti ir nustatyti grėsmes, kylančias šalies viduje, bet ir šalinti šias grėsmes, t. y. imtis reikiamų prevencinių priemonių, perduoti surinktą medžiagą apie asmenų neteisėtą veiklą ikiteisminio tyrimo institucijoms. Kontržvalgybos padaliniai, gavę duomenų apie rengiamą valstybės perversmą, veiklą, nukreiptą prieš Lietuvos Respubliką, šnipinėjimą, antikonstitucinių grupių ir organizacijų kūrimą bei veiklą, viešus raginimus smurtu pažeisti Lietuvos Respublikos suverenitetą, neteisėtą disponavimą informacija, kuri yra valstybės paslaptis, valstybės paslapties atskleidimą, praradimą, tarnybos paslapties atskleidimą, pagrobimą ar kitokį neteisėtą įgijimą, turi teisę Kriminalinės žvalgybos įstatymo nustatyta tvarka vykdyti kriminalinę žvalgybą – gauti ir fiksuoti informaciją naudodami kriminalinės žvalgybos informacijos rinkimo būdus ir priemones.

Lietuvos žvalgybos sistemą sudaro ne viena institucija. Toliau apžvelkime jų funkcijas.

LIETUVOS RESPUBLIKOS VALSTYBĖS SAUGUMO DEPARTAMENTAS (VSD)

Lietuvos Respublikos Seimui ir Respublikos Prezidentui atskaitinga valstybės institucija, vykdanči žvalgybą ir kontržvalgybą nekarinėje srityje. Pagrindinis šios institucijos tikslas yra Lietuvos sprendimų priėmėjams teikti informaciją, kuri padėtų priimti pagrįstus sprendimus dėl ateities veiksmų politiniame ir visuomeniniame gyvenime. Atsižvelgiant į aplinkybes, reikšmingos informacijos pobūdis gali labai skirtis: nuo priešiško užsienio valstybių planų ir ketinimų Lietuvos atžvilgiu iki informacijos apie pavojingų užkrečiamųjų ligų plitimą pasaulyje. Tačiau paprastai VSD renka ir teikia informaciją apie rizikos veiksnius, pavojus ir grėsmes nacionaliniam saugumui.

Svarbi VSD veiklos dalis yra priešiško valstybių žvalgybos ir saugumo tarnybų veiklos Lietuvoje stebėjimas, atskleidimas ir šių tarnybų keliamų grėsmių šalinimas vykdan kontržvalgybą, taip pat Lietuvos valstybės paslapčių apsaugos užtikrinimas. VSD yra pagrindinė kontržvalgybos institucija, turinti didelę patirtį užkardant priešiško žvalgybos tarnybų veiklą. Departamento veiklos ilgalaikiai prioritetai – užtikrinti valstybės suverenitetą, teritorinę neliečiamybę ir vientisumą, konstitucinę santvarką, jos gynybinę ir ekonominę galią, energetinį, informacinį ir kibernetinį saugumą, organizuoti ir vykdyti Lietuvos, NATO ir Europos Sąjungos **įslāptintos informācijas** apsaugą.

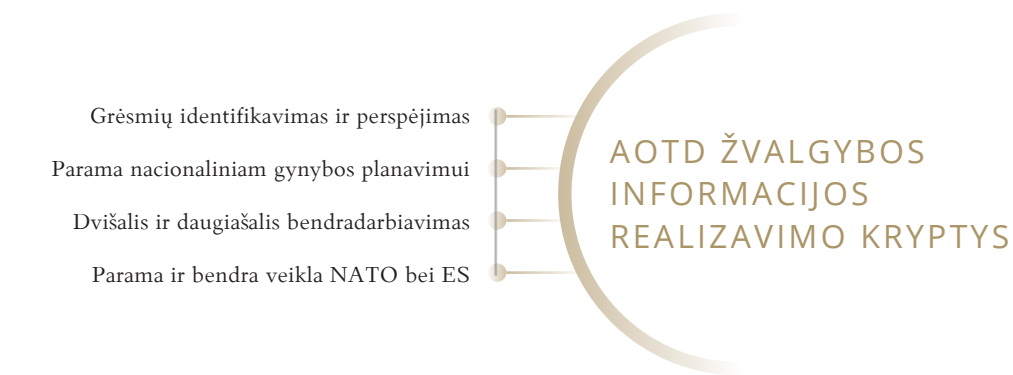
VSD renka informaciją visais įstatymuose numatytais būdais ir priemonėmis. Kai kurių iš jų taikymas yra įslāptintas. Tuo žvalgyba skiriasi nuo mokslinių, žurnalistinių ar kitokių tyrimų, kurių metodika atskleidžiama ir gali būti viešai aptariama. VSD privalo slėpti savo tyrimų metodiką (žvalgybos taktiką), kad ji netaptų žinoma priešiško valstybių žvalgybos ir saugumo tarnyboms bei nusikalstamoms organizacijoms ir jos negalėtų pakenkti VSD veiklai. Vykdydamas žvalgybą, VSD bendradarbiauja su kitomis valstybės institucijomis ir partneriais užsienyje – kitų valstybių žvalgybos ir saugumo institucijomis.

ANTRASIS OPERATYVINIŲ TARNYBŲ DEPARTAMENTAS PRIE KRAŠTO APSAUGOS MINISTERIJOS (AOTD)

Šis departamentas pavaldus krašto apsaugos ministrui, vykdo žvalgybą ir kontržvalgybą karinėje srityje. AOTD vykdomos žvalgybos tikslas – užtikrinti ir sustiprinti šalies gynybinį potencialą ir karinį saugumą laiku perspėjant šalies vadovus ir užkardant grėsmes nacionaliniam saugumui. Šiuo tikslu AOTD renka informaciją, ją analizuoja, rengia ir teikia žvalgybos vertinimus.

AOTD renkamos ir vartotojams teikiamos žvalgybos informacijos kryptys – žvalgybos perspėjimo užtikrinimas, parama nacionaliniam gynybos planavimui, parama užsienio partneriams, parama NATO ir Europos Sąjungos institucijoms (žr. 8.2 pav.). Per metus AOTD parengia ir pateikia vartotojams per 1 000 žvalgybos produktų. Departamentas teikia paramą Lietuvos nacionalinį saugumą užtikrinančioms institucijoms įvairiomis formomis: rašytiniais pranešimais, pristatymais, analitiniais komentarais darbo susitikimuose ir konsultacijose apie saugumo situaciją regione.

8.2 pav. | Pagrindinės AOTD žvalgybos informacijos realizavimo kryptys

Šaltinis: 2019 metų AOTD veiklos ataskaita.

Kontržvalgybos srityje AOTD siekia nustatyti ir užkardyti grėsmes, kylančias šalies gynybai ir krašto apsaugos sistemai. Šiai uždučiai įgyvendinti taikomos kontržvalgybos ir įslaptintos informacijos apsaugos priemonės.

Siekiant stiprinti Lietuvos Respublikos nacionalinį saugumą laiku nustatant kylančias grėsmes, jas užkardant, šalinant ir laiku informuojant nacionalinį saugumą užtikrinančias institucijas, yra stiprinami AOTD žvalgybos ir kontržvalgybos pajėgumai. Daugiausia dėmesio skiriama techninių gebėjimų vystymui – diegiami informacinių technologijų sprendimai, kurie leis laiku gauti žvalgybos ir kontržvalgybos informaciją, ją apdoroti ir pasidalyti su AOTD padaliniais ar kitomis institucijomis.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

1. Kurios Lietuvos institucijos vykdo kriminalinę žvalgybą?
2. Koks yra esminis skirtumas tarp Valstybės saugumo departamento ir Antrojo operatyvinių tarnybų departamento veiklos uždavinių?

3. Nurodykite pagrindinį žvalgybos institucijų veiklos tikslą.
4. Pasidomėkite, kokia yra Valstybės saugumo departamento ir Antrojo operatyvinių tarnybų departamento vadovų skyrimo tvarka. Kas šiuo metu eina šias pareigas?

Žvalgybos veikla

Žvalgybos institucijos, įgyvendindamos joms pavestus uždavinius, vadovaujasi Lietuvos Respublikos Konstitucija, Lietuvos Respublikos nacionalinio saugumo pagrindų įstatymu, Žvalgybos įstatymu, Kriminalinės žvalgybos įstatymu, Poligrafo naudojimo įstatymu, Valstybės ir tarnybos paslapčių įstatymu, kitais teisės aktais ir Lietuvos Respublikos tarptautinėmis sutartimis. Teisės aktai reglamentuoja žvalgybos institucijų ir pareigūnų teises ir pareigas, žvalgybos veiksmų sankcionavimo ir atlikimo tvarką, žvalgybos informacijos naudojimo sąlygas ir tvarką, kitus klausimus.

Siekiant žvalgybos institucijų veiklos efektyvumo ir teisėtumo, žvalgyba vykdoma griežtai laikantis žvalgybos veiklos principų. Šių institucijų veikla grindžiama bendraisiais teisiniais ir specialiaisiais principais.

BENDRIEJI TEISINIAI PRINCIPAI yra būdingi ir kitų valstybės institucijų veiklos sritims. Tai teisėtumo, pagarbos žmogaus teisėms ir pagrindinėms laisvėms, visuomenės ir valstybės intereso viršenybės ir atskaitomybės valstybės aukščiausiosioms vadovaujančioms institucijoms principai.

- ➔ **Teisėtumo principas** reiškia, kad visa žvalgybos institucijų veikla turi būti vykdoma griežtai vadovaujantis įstatymų nustatytais reikalavimais, apibrėžiančiais žvalgybos institucijų veiklos tikslus, uždavinius, teises ir pareigas, žvalgybos veiksmų atlikimo pagrindus, žvalgybos informacijos rinkimo sąlygas ir taisykles, žvalgybos informacijos teikimą nacionalinio saugumo institucijoms ir pan.
- ➔ **Pagarbos žmogaus teisėms ir pagrindinėms laisvėms principas** reiškia, kad, vykdant žvalgybos veiklą, turi būti paisoma žmogaus teisių ir laisvių, įtvirtintų Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, Jungtinių Tautų visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje, Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje ir kituose teisės aktuose. Vykdamas žvalgybos veiklą, negali būti pažeistos žmogaus teisės ir laisvės. Atskiri šių teisių ir laisvių ribojimai yra laikini ir gali būti taikomi tik įstatymų nustatyta tvarka, siekiant apginti kito asmens teises ir laisves, nuosavybę, visuomenės ir valstybės saugumą.
- ➔ **Visuomenės ir valstybės intereso viršenybės principas** reiškia, kad žvalgybos veikla gali būti vykdoma tik siekiant apsaugoti valstybę ir visuomenę nuo vidaus ir išorės grėsmių.

➔ **Atskaitomybės valstybės aukščiausiosioms vadovaujančioms institucijoms principas** reiškia, kad žvalgybos veiklą koordinuoja, žvalgybos informacijos poreikį nustato, žvalgybos veiklos efektyvumą vertina tik už šalies nacionalinio saugumo užtikrinimą atsakingos aukščiausios valstybės institucijos – Seimas, Respublikos Prezidentas, Vyriausybė, Valstybės gynimo taryba.

SPECIALIEJI VEIKLOS PRINCIPAI, būdingi tik žvalgybos institucijų veiklai:

➔ **Politinio neutralumo principas** reiškia, kad žvalgybos institucijos ir žvalgybos pareigūnai negali jiems suteiktų įgaliojimų naudoti taip, kad aktyviais ar pasyviais veiksmais savavališkai įsiterptų į valstybėje vykstančius demokratinius procesus, dalyvautų priimant politinius sprendimus.

➔ **Veiklos metodų neskelbtinumo principas** reiškia, kad žvalgybos institucijų veiklos metodai yra nevieši ir jie negali būti atskleidžiami asmenims, nevykdantiems žvalgybos ir kontržvalgybos arba šios veiklos kontrolės ar koordinavimo. Siekiant užtikrinti žvalgybos institucijų veiklos saugumą ir efektyvumą, yra įslaptinamos žvalgybos užduotys, žvalgybos informacija, informacija apie žvalgybos institucijų veiklą, žvalgybos slaptuosius bendradarbius, žvalgybos institucijų finansavimą, materialinį ir techninį aprūpinimą. Ši informacija įslaptinama, išslaptinama ir tvarkoma Lietuvos Respublikos valstybės ir tarnybos paslapčių įstatymo nustatyta tvarka.

➔ **Savalaikiškumo principas** reiškia, kad žvalgybos informacija nacionalinį saugumą užtikrinančioms institucijoms turi būti pateikiama per protingą terminą, tai yra per tiek laiko, kiek jo reikia gautai žvalgybos informacijai apdoroti, patikrinti ir įvertinti. Per vėlai pateikta informacija tampa nebeaktuali ir jos pagrindu negali būti laiku priimti reikalingi sprendimai, būtini užtikrinant šalies nacionalinį saugumą.

➔ **Objektyvumo principas** reiškia, kad žvalgybos informacija, teikiama šalies vadovams ir nacionalinį saugumą užtikrinančioms institucijoms, turi būti neiškraipyta ir nešališka, tai yra patikrinta ir tinkamai įvertinta.

➔ **Aiškumo principas** reiškia, kad žvalgybos informacija turi būti pateikiama taip, kad negalima būtų jos suvokti dviprasmiškai.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

1. Kokie įstatymai reglamentuoja žvalgybos veiklą?
2. Nurodykite ir apibūdinkite tris, jūsų manymu, svarbiausius žvalgybos veiklos principus.
3. Nurodykite ne mažiau kaip tris būdus, kaip žvalgai renka informaciją.

Žvalgybos veiklos koordinavimas ir kontrolė

Žvalgybos institucijoms yra suteikti išskirtiniai įgaliojimai renkant informaciją taikyti įslaptintus žvalgybos metodus ir priemones, kurių neturi teisės savo veikloje naudoti kitos valstybės institucijos, fiziniai ir juridiniai asmenys.

Siekiant užtikrinti demokratinę žvalgybos institucijų veiklos efektyvumo ir teisėtumo kontrolę, atitikties žmogaus teisių ir laisvių apsaugos reikalavimams vykdant žvalgybos veiklą priežiūrą, Žvalgybos įstatymu yra įteisintas žvalgybos institucijų veiklos koordinavimo ir kontrolės mechanizmas. Lietuvos žvalgybos institucijų veiklą koordinuoja Valstybės gynimo taryba, vadovaujama Lietuvos Respublikos Prezidento. Ji tvirtina metinius žvalgybos informacijos poreikius ir prioritetus, kurių pagrindu yra formuojamos užduotys žvalgybos institucijoms. Valstybės gynimo taryba taip pat tvirtina žvalgybos institucijų veiklos strategijas, vertina žvalgybos institucijų teikiamos informacijos atitiktį žvalgybos informacijos poreikiams ir prioritetams, sprendžia kitus žvalgybos institucijų veiklos koordinavimo klausimus. Spręsti žvalgybos institucijų sąveikos ir veiksmų koordinavimo klausimus yra įgalioti šių institucijų vadovai.

Žvalgybos institucijų *parlamentinę kontrolę* Seimo statuto nustatyta tvarka atlieka Seimo Nacionalinio saugumo ir gynybos komitetas. Jis kontroliuoja, kaip žvalgybos institucijos ir žvalgybos pareigūnai, vykdydami žvalgybos veiklą, laikosi įstatymų ir kitų teisės aktų, rengia siūlymus dėl teisės aktų, susijusių su žvalgybos institucijų veikla ir žmogaus teisių apsauga vykdant žvalgybą ir kontržvalgybą, tobulinimo, nagrinėja asmenų skundus dėl žvalgybos institucijų ir žvalgybos pareigūnų veiksmų, sprendžia kitus parlamentinės kontrolės klausimus.

Vyriausybinių žvalgybos institucijų *kontrolę* atlieka Lietuvos Respublikos Vyriausybė. Vyriausybė pagal Valstybės gynimo tarybos patvirtintus žvalgybos informacijos poreikius ir prioritetus teikia žvalgybos institucijoms žvalgybos informacijos poreikius, būtinus valstybės saugumui užtikrinti, iš žvalgybos institucijų gauna informaciją apie rizikos veiksnius, pavojus ir grėsmes nacionaliniam saugumui.

Žvalgybos institucijų nepriklausomą *išorės kontrolę* Žvalgybos kontrolierių įstatymo nustatyta tvarka atlieka **žvalgybos kontrolieriai**. Jie atlieka žvalgybos institucijų veiklos teisėtumo priežiūrą ir atitikties žmogaus teisių ir laisvių apsaugos reikalavimams vertinimą, tiria asmenų skundus dėl žvalgybos institucijų ar žvalgybos pareigūnų veiksmų, pažeidžiančių žmogaus teises ir laisves vykdant žvalgybą ir kontržvalgybą.

Siekiant užtikrinti žvalgybos institucijų veiklos teisėtumą, ekonomiškumą, efektyvumą, rezultatyvumą ir skaidrumą, žvalgybos institucijų vadovai Žvalgybos įstatymu yra įpareigoti organizuoti žvalgybos institucijos *vidaus kontrolę*.

Žvalgybos institucijos kasmet teikia Valstybės gynimo tarybai, Seimo Pirmininkui, Seimo Nacionalinio saugumo ir gynybos komitetui, Ministrui Pirmininkui metinį rizikos veiksmų, pavojų ir grėsmių nacionaliniam saugumui ir valstybės interesams vertinimą bei ataskaitą pagal savo veiklos sritis. Žvalgybos institucijos, informuodamos visuomenę apie savo veiklą, kasmet skelbia neįslaptintas veiklos ataskaitas ir grėsmių nacionaliniam saugumui vertinimus pagal savo veiklos sritis. Kita informacija visuomenei ar atskiriems asmenims apie žvalgybos institucijų veiklą teikiama tik žvalgybos institucijos vadovo sprendimu.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

1. Kas koordinuoja žvalgybos institucijų veiklą?
2. Kokiais tikslais vykdoma žvalgybos veiklos kontrolė?
3. Kaip manote, kodėl Lietuvos žvalgybos institucijoms reikalinga kontrolė?

Apibendriname

Svarbu, kad kiekvienas pilietis, prisidėdamas užtikrinant šalies nacionalinį saugumą, suprastų žvalgybos institucijų veiklos tikslus ir funkcijas. Ši veikla apima grėsmių šalies nepriklausomybei, demokratinei konstitucinei santvarkai, teritorijos vientisumui, gynybinei galiai, tvariai ekonomikai, gyventojų saugumui ir paslapčių apsaugai nustatymą bei šalinimą.

Lietuvos Respublikos valstybės saugumo departamentas ir Antrasis operatyvinių tarnybų departamentas yra profesionalios, patikimos, inovatyvios ir technologiškai pažangios žvalgybos institucijos, gebančios užtikrinti šalies nacionalinį saugumą, stiprinti šalies gynybos potencialą ir karinį saugumą. Jos sklandžiai įsiliejo į NATO ir Europos Sąjungos žvalgybos bei kontržvalgybos bendruomenę ir veiksmingai prisideda prie šių organizacijų veiklos. Teikiama žvalgybos informacija padeda joms priimti strateginius sprendimus, o geriausiai parengti darbuotojai skiriami dirbti abiejų organizacijų žvalgybos ir kontržvalgybos padaliniuose.

Žvalgybos duomenys renkami, apdorojami ir vertinami naudojant įvairius žvalgybos metodus ir priemones, pasitelkiant dirbtinio intelekto ir kitas technologines bei programines galimybes. Nuo to, kaip informacija greitai surenkama, apdorojama ir perduodama sprendimų priėmėjams, taip pat nuo teikiamos žvalgybos informacijos aktualumo ir patikimumo tiesiogiai priklauso, ar bus priimti veiksmingi sprendimai.

Apibendrinimas NAGRINĖDAMI ŠIĄ TEMĄ, MES SUPRATOME:

1. Žvalgyba apibrėžiama kaip žvalgybos institucijų veikla, apimanti informacijos apie išorės rizikos veiksnus, pavojus ir grėsmes Lietuvos Respublikos nacionaliniam saugumui ir valstybės interesams rinkimą, apdorojimą, vertinimą ir šios informacijos pateikimą nacionalinį saugumą užtikrinančioms institucijoms.
2. Kontržvalgyba apibrėžiama kaip žvalgybos institucijų veikla, apimanti informacijos apie vidaus rizikos veiksnus, pavojus ir grėsmes Lietuvos Respublikos nacionaliniam saugumui ir valstybės interesams rinkimą, apdorojimą, vertinimą ir šios informacijos pateikimą nacionalinį saugumą užtikrinančioms institucijoms, taip pat kaip veikla, kuria siekiama šiuos rizikos veiksnus, pavojus ir grėsmes pašalinti.
3. Kriminalinė žvalgyba apibrėžiama kaip kriminalinės žvalgybos institucijų veikla renkant, fiksuojant, vertinant ir naudojant turimą informaciją apie kriminalinės žvalgybos objektus – rengiamas, daromas ar padarytas nusikalstamas veikas, jas rengiančius, darančius ar padariusius asmenis.
4. Pagal veiklos pobūdį žvalgyba skirstoma į karinę ir nekarinę žvalgybą, išorės žvalgybą bei kontržvalgybą ir kriminalinę žvalgybą.
5. Lietuvos žvalgybos sistemą sudaro dvi žvalgybos institucijos – Lietuvos Respublikos valstybės saugumo departamentas ir Antrasis operatyvinių tarnybų departamentas prie Krašto apsaugos ministerijos.
6. Pagrindinis žvalgybos institucijų veiklos tikslas – stiprinti Lietuvos Respublikos nacionalinį saugumą renkant informaciją apie rizikos veiksnus, pavojus ir grėsmes, pateikiant ją nacionalinį saugumą užtikrinančioms institucijoms ir šalinant šiuos rizikos veiksnus, pavojus ir grėsmes.

Euroatlantinės integracijos svarba Lietuvos nacionaliniam saugumui

GINTARAS BAGDONAS

Temos reikšmingumas

- ➔ Žinios apie Lietuvos **euroatlantinės integracijos** reikšmę padeda suprasti, kokia šalies vieta Europoje ir visame pasaulyje, o svarbiausia – kokios yra saugumo garantijos ir ekonominės bei politinės sąsajos su kitomis valstybėmis.
- ➔ Supratimas apie euroatlantinės integracijos svarbą suteikia Lietuvės piliečiams galimybę aktyviau dalyvauti diskusijose apie šalies užsienio politiką, o tai yra svarbu formuojant ilgalaikius tikslus bei interesus. Toks supratimas svarbus ir siekiant skatinti šalies ekonomiką, nes euroatlantinė integracija atveria naujas rinkas ir investicijų galimybes, taip pat padeda stiprinti bendradarbiavimą su kitomis šalimis ir organizacijomis.
- ➔ Aktualu suprasti, kad nuo euroatlantinės integracijos priklauso mūsų šalies ir regiono saugumas bei padėties stabilumas.

Euroatlantinis bendradarbiavimas ir Lietuvos saugumas

Šiuolaikinėje Europos saugumo aplinkoje galima išskirti tris saugumo modelius. Euroatlantinis saugumo modelis paremtas glaudžiu JAV ir Europos bendradarbiavimu užtikrinant Europos ir visos euroatlantinės erdvės saugumą. Kaip euroatlantinio bendradarbiavimo rezultatas buvo įsteigta Šiaurės Atlanto sutarties organizacija (NATO), kurios narės, susibūrusios į politinį ir gynybinį aljansą, tapo sėkmingu Europos saugumo garantu Šaltojo karo metais. Eurocentristinis saugumo modelis orientuotas į savarankišką Europos šalių užsienio ir saugumo politikos raidą. Prancūziją yra pagrindinė eurocentristinio saugumo modelio šalininkė. Šis modelis yra palankesnis agresyvios Rusijos interesams, siekiant įtakos Europos šalyse. Euroazijinį saugumo modelį įgyvendina Rusija, siekianti susigrąžinti prarastą įtaką

7. Žvalgybos duomenys renkami, apdorojami ir vertinami naudojant įvairius žvalgybos metodus ir priemones, pasitelkiant dirbtinio intelekto ir kitas technologines ir programines galimybes. Nuo informacijos surinkimo, apdorojimo ir perdavimo sprendimų priėmėjams greičio, teikiamos žvalgybos informacijos aktualumo ir patikimumo tiesiogiai priklauso priimamų sprendimų efektyvumas.
8. Lietuvės žvalgybos institucijų veiklą koordinuoja Valstybės gynybos taryba, vadovaujama Lietuvės Respublikos Prezidento.
9. Kasmet Valstybės saugumo departamentas ir Antrasis operatyvinių tarnybų departamentas prie Krašto apsaugos ministerijos parengia grėsmių nacionaliniam saugumui vertinimo bei savo veiklos ataskaitas ir jas pristato šalies vadovams bei visuomenei.

APIBENDRINAMIEJI KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

1. Kokios Lietuvės institucijos vykdo žvalgybą, o kokios institucijos – kontržvalgybą?
2. Paaiškinkite, kuo žvalgyba skiriasi nuo kontržvalgybos.
3. Kokią reikšmę mūsų valstybės saugumui turi žvalgyba ir kontržvalgyba?
4. Kaip manote, ar demokratinei valstybei reikalinga vykdyti žvalgybos veiklą? Atsakymą argumentuokite.
5. Kiekvienais metais Valstybės saugumo departamentas ir Antrasis operatyvinių tarnybų departamentas prie Krašto apsaugos ministerijos parengia grėsmių nacionaliniam saugumui vertinimo ir savo veiklos ataskaitas. Internetu raskite naujausią ataskaitą, susipažinkite su ja ir nurodykite didžiausias joje įvardytas grėsmes Lietuvės nacionaliniam saugumui.

Rytų ir Vidurio Europoje, sumažinti JAV įtaką Europoje arba visai ją išstumti iš šio žemyno.

Lietuvà savo saugumą sieja su euroatlantinės erdvės (Europos ir Šiaurės Amerikos) valstybių bendradarbiavimu. Lietuvės euroatlantinė integracija yra įtvirtinta Lietuvės Respublikos Konstitucijoje. Pereinant iš Europos saugumo aplinkos į nacionalinį lygį, galima teigti, kad Lietuvės nacionalinis saugumas priklauso nuo trijų veiksnių:

- 1 valstybės gynybos stiprinimo, tai yra Lietuvės ginkluotųjų pajėgų (Lietuvės kariuomenės ir kitų statutinių organizacijų) galios,
- 2 valstybės ir visuomenės atsparumo, kuris pirmiausia remiasi piliečių valia ginti savo kraštą, stiprinimo,
- 3 tarptautinės saugumo sistemos, kurios pagrindinės organizacijos yra NATO ir Europos Sąjunga.

Lietuvės narystė NATO ir Europos Sąjungoje užtikrina nacionalinį saugumą. Mūsų šalies narystė tarptautinėse organizacijose ne tik gina Lietuvės piliečių gerovę, jų teises ir laisves, bet yra ir vienas iš tarptautinio saugumo ir stabilumo garantų. Euroatlantinė integracija, tai yra Lietuvės narystė Europos Sąjungoje ir NATO, prisideda prie Lietuvės nacionalinio saugumo ir krašto gynybos įvairiais būdais, kurių pagrindiniai yra šie: kolektyvinė gynyba, kariuomenės stiprinimas, diplomatinis ir politinis palaikymas, ekonominis stabilumas. Euroatlantinės integracijos procesas yra svarbus Lietuvės valstybei ir visiems jos piliečiams, nes jis tiesiogiai veikia mūsų šalies saugumą, ekonominę gerovę, politinį stabilumą ir tarptautinį bendradarbiavimą. Supratimas apie šį procesą ir jo svarbą padeda formuoti atsakingus piliečius, turinčius pareigą saugoti ir ginti savo šalį.

9.1 pav. | NATO ir visuomenės bendrystės renginys „Galingi, nes vieningi“ Vilniuje. 2023 m. birželis

Krašto apsaugos ministerijos (Alfredo Pliadžio) nuotrauka.

Lietuvės saugumas yra grindžiamas savarankiška ir kolektyvine gynyba. Šalis plėtoja karinius pajėgumus savarankiškai krašto gynybai ir bendriems kolektyvinės gynybos veiks-

mams kartu su NATO sąjungininkais, ginant Lietuvą ir bet kurią kitą NATO valstybę. Nuo nepriklausomybės atkūrimo pradžios 1990 m. Lietuvą laikėsi nuoseklos integracijos į NATO politikos. 1994 m. sausio 4 d. Lietuvės Respublikos Prezidentas išsiuntė laišką NATO generaliniam sekretoriui su oficialiu prašymu priimti šalį į šią tarptautinę organizaciją. Mūsų atkurta valstybė nematė kito būdo savo saugumui, demokratinei santvarkai ir valstybės nepriklausomybei užtikrinti, kaip tik tapti stipriausio politinio ir gynybinio Aljanso nare. Siekdama narystės NATO, Lietuvą reformavo valstybės valdymo institucijas, pirmiausia atsakingas už nacionalinį saugumą, aktyviai dalyvavo NATO iniciuotoje programoje „Partnerystė taikos labui“, nuo 1994 m. Lietuvės kariuomenės kariai tarnauja tarptautinėse taikos palaikymo ir taikos įvedimo karinėse misijose bei operacijose, diplomatinėmis ir politinėmis pastangomis prisideda stiprinant saugumą Europoje ir visame pasaulyje. 2002 m. lapkričio 21 d. Prahoje vykusiame NATO šalių ir vyriausybės vadovų susitikime Lietuvą buvo oficialiai pakviesta prisijungti prie Aljanso. Tapusi šalimi kandidate, po dvejus metus trukusio pasirengimo, visoms tuo metu esamoms NATO narėms pritarus, 2004 m. kovo 29 d. JAV sostinėje Vashingtone deponavus, t. y. pateikus saugoti, stojimo raštus, Lietuvą kartu su Bulgarija, Estija, Latvija, Slovākija, Slovėnija ir Rumūnija tapo visateisėmis NATO narėmis.

9.2 pav. | Lietuvės oro erdvėje patruliuoja Portugalijos ir Rumūnijos karinių oro pajėgų koviniai naikintuvai F-16

Krašto apsaugos ministerijos (Karolio Kavolėlio) nuotrauka.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

1. Išvardykite pagrindinius šiuo metu Europoje vyraujančius saugumo modelius. Trumpai juos apibūdinkite.
2. Kurį saugumo modelį yra pasirinkusi Lietuvą? Paaškindite kodėl.
3. Nurodykite veiksnus, nuo kurių priklauso Lietuvės saugumas.
4. Kaip euroatlantinė integracija prisideda prie Lietuvės nacionalinio saugumo ir krašto gynybos? Pateikite bent du pavyzdžius.

Kas yra NATO ir kaip ji veikia

ŠIAURĖS ATLANTO SUTARTIES ORGANIZACIJA (angl. *North Atlantic Treaty Organisation, NATO*) buvo įsteigta 1949 m. balandžio 4 d., pasirašius Šiaurės Atlanto sutartį, kuri dar vadinama Vashingtono sutartimi (NATO kartais dar vadinama Vashingtono sutarties organizacija). Iki šiol NATO yra sėkmingiausias gynybinis Europos šalių ir JAV aljansas. Po Antrojo pasaulinio karo Europos šalys stengėsi atkurti ekonomiką ir užtikrinti saugumą. Karo nuniokotiems kraštams reikėjo didžiulės pagalbos atkuriant pramonę, atstatant miestus, užsitikrinant socialinę ir ekonominę gerovę, taip pat apsaugos nuo atsikuriančios Vokietijos militarizavimosi ir Sovietų Sąjungos agresijos. Šie tikslai buvo įgyvendinti įsitraukus ir JAV. Šios manė, kad ekonomiškai stipri, apginkluota ir integruota Europa yra gyvybiškai svarbi siekiant užkirsti kelią sovietų ekspansijai Europos žemyne.

Aiškiai Aljanso tikslą apibrėžė pirmasis NATO generalinis sekretorius lordas Heistingsas Lajonelis Izmėjus: „Sulaikyti Sovietų Sąjungą, įtraukti amerikiečius ir kontroliuoti vokiečius“ (angl. *„Keep the Soviet Union out, the Americans in, and the Germans down.“*). NATO tikslas yra politinėmis ir karinėmis priemonėmis užtikrinti šalių narių laisvę bei saugumą. Kolektyvinė gynyba yra Aljanso pagrindas, paremtas šalių narių solidarumu ir bendradarbiavimu. NATO yra veiksmingiausia pasaulyje tarpvalstybinė kolektyvinio saugumo sistema. Svarbiausi NATO veikėjai yra pačios šalys narės (kartais visuomenėje skleidžiami gandai apie „NATO kariuomenę“, iš tiesų yra tik NATO šalių kariuomenės). NATO veikia naudodama politines ir karines priemones.

Naudodama politines priemones, NATO propaguoja demokratines vertybes ir sudaro sąlygas šalims narėms konsultuotis ir bendradarbiauti gynybos bei saugumo klausimais, kad būtų sprendžiamos problemos, stiprinamas pasitikėjimas ir ilginiui išvengiama konfliktų.

Naudodama karines priemones, NATO yra įsipareigojusi taikiai spręsti ginčus. Jei diplomatinės pastangos žlunga, ji turi karinę galią imtis krizių valdymo operacijų. Jos vykdomos pagal NATO steigimo sutarties kolektyvinės gynybos nuostatą – Vashingtono sutarties 5-ąjį straipsnį, arba pagal Jungtinių Tautų įgaliojimus, savarankiškai arba bendradarbiaujant su kitomis šalimis ir tarptautinėmis organizacijomis. Vienos ar kelių narių užpuolimas yra laikomas visų Aljansui priklausančių valstybių užpuolimu. NATO valstybės yra įsipareigojusios padėti viena kitai gintis, taip pat stengiasi prisidėti kuriant saugią ir taikią aplinką už NATO ribų (tuo tikslu NATO bendradarbiauja su šalimis partnerėmis pagal įvairias programas, tokias kaip „Partnerystė taikos labui“). Svarbus yra ir NATO sutarties 4-asis straipsnis. Pagal jį, Aljanso šalys kartu konsultosis, kai, bet kurios iš jų nuomone, kils grėsmė šalies teritoriniam vientisumui, politinei nepriklausomybei ar saugumui.

Šaltajam karui pasibaigus ir sugriuvus Sovietų Sąjungai, daugelis NATO šalių reikšmingai sumažino savo gynybos finansavimą, dėl to susilpnėjo Aljanso valstybių gynybos pajėgumai. 2014 m. Rūsijai okupavus Krymą, o 2022 m. vasario 24 d. Rūsijai pradėjus karą su Ukrainą, visos Europos saugumui ir taikai kilo reali karinė grėsmė. NATO narystė tiek Lietuvai, tiek kitoms Vidurio, Šiaurės ir Rytų Europos šalims tapo kaip niekada reikšminga, padedanti užsitikrinti saugumą ir Rūsijos **atgrąsą**. Vashingtono sutarties 3-iasis straipsnis įpareigoja kiekvieną NATO narę vystyti ir stiprinti savo gynybinius pajėgumus: „Šalys, kiekviena atskirai ir kartu, nuolatinėmis ir veiksmingomis savo pačių bei tarpusavio paramos

priemonėmis palaikys ir plėtos individualų ir kolektyvinį pajėgumą ginkluotam užpuolimui atremti.“ Todėl vienu iš NATO šalių prioritetų tapo tinkamas gynybos finansavimas ir gynybinių pajėgumų vystymas. Būdama atsakinga Aljanso narė, nuo 2018 m. Lietuva finansuoja krašto apsaugą skirdama daugiau kaip 2 proc. nuo bendrojo vidaus produkto (BVP). Pastaraisiais metais gynybos finansavimas viršija 3 proc., o nuo 2026 m. yra planuojama skirti lėšų krašto apsaugai nuo 5 iki 6 proc. BVP.

NATO šalys narės nuolat konsultuojasi ir priima sprendimus saugumo klausimais visais lygiais ir įvairiose srityse. Vadinamasis „NATO sprendimas“ yra visų Aljanso šalių narių bendros valios išraiška, nes visi sprendimai priimami bendru sutarimu, kuris yra vadinamas **konseſusu**. Konsensusas dėl NATO sprendimo įsigaliojimo paprastai pasiekiamas paskelbus šalims narėms „tylos procedūrą“. Jei per nustatytą laiką nė viena šalis nesureaguoja į pateikto sprendimo pasiūlymą, tai yra nepapildoma pateikto pasiūlymo ar jam nepaprieštaruja, sprendimas laikomas priimtu.

NATO sprendimai priimami Šiaurės Atlanto Taryboje, kurioje dalyvauja Aljanso šalių narių atstovai. Svarbiausius NATO sprendimus priima šalių narių vadovai – prezidentai arba vyriausybių vadovai – premjerai, susitikę aukščiausio lygio NATO viršūnių susitikime. Šiame politiniame lygyje patvirtinamos tolesnės Aljanso raidos gairės – strateginės koncepcijos, priimami sprendimai dėl naujų narių priėmimo į NATO, svarstomi svarbiausi gynybos ir saugumo klausimai. 2023 m. liepos 11–12 d. NATO viršūnių susitikimas vyko Vilniuje.

9.3 pav. | Lietuvos kariai patruliuoja Goro provincijoje, Afganistane, 2012 metais

Gintaro Bagdono nuotrauka.

Einamieji politiniai sprendimai Aljanse priimami šalių narių užsienio reikalų ir gynybos (krašto apsaugos) ministrų Šiaurės Atlanto Tarybos lygiu arba šalims narėms nuolat NATO vadavietyje atstovaujančių delegacijų vadovų – ambasadorių lygiu. NATO vadavietyje yra Belgijos sostinėje Briuselyje. Čia nuolat dirba visų NATO šalių narių delegacijos, kurias

sudaro diplomatai, civiliai gynybos ekspertai ir karininkai. Visų lygių susitikimams pirminkauja NATO generalinis sekretorius.

NATO karinis komitetas, kurį sudaro NATO šalių narių kariuomenių vadai, teikia patarimus Šiaurės Atlanto Tarybai kariniais ir gynybos klausimais, taip pat vadovauja NATO karinėms vadavietėms. NATO beveik neturi savo nuolatinių karinių pajėgų, išskyrus karines vadavietes ir štabus, keletą stebėjimo ir žvalgybos lėktuvų, ryšių padalinius bei mokymo institucijas. Kai Šiaurės Atlanto Tarybos sprendimu pradedama karinė operacija, šalys narės skiria savo karines pajėgas. Pasibaigus operacijai, pajėgos grįžta į savo šalis. Aljanso pajėgos susideda iš NATO šalių narių gynybinių pajėgų (kariuomenių). NATO šalių narių, taip pat ir Lietuvos, kariuomenės yra pasirengusios veikti kartu su kitų valstybių kariuomenėmis ginant bet kurios šalies teritoriją arba vykdyti kitas operacijas, pavyzdžiui, taikos palaikymo ar įveikiant krizes.

Lietuvą, būdama atsakinga NATO nare, ruošiasi ir savarankiškai krašto gynybai, ir bendriems kolektyvinės gynybos veiksams su NATO. Vienas iš pagrindinių saugumo ir taikos užtikrinimo būdų yra galimo agresoriaus atgrasymas, kuris remiasi tiek stiprios Lietuvos kariuomenės, tiek Lietuvoje dislokuotais ir nuolat pasiruošusiais mus ginti sąjungininkų kariniais pajėgumais. Atgrasymas pasiekiamas akivaizdžiu ryžtingu pasirengimu ginti šalį nuo agresoriaus su didžiausia galia, kad priešas neabejotų, jog patirs nesėkmę.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

1. Nurodykite pagrindinį NATO tikslą. Kokiomis priemonėmis Aljansas jo siekia?
2. Kaip ir kas priima NATO sprendimus?
3. Kada Lietuvą įstojo į NATO?
4. Kas yra atgrasymas ir kaip jis pasiekiamas?

Europos Sąjungos įtaka Lietuvos saugumui

Europos Sąjungos pirmtakė Europos ekonominė bendrija buvo įsteigta 1958 metais. Jos tikslas tuo metu buvo stiprinti ją įsteigusių šešių šalių: Belgijos, Italijos, Liuksemburgo, Nyderlandų, Prancūzijos ir Vokietijos – ekonomiką. Šios bendrijos įkūrėjai tikėjo, kad dėl glaudaus bendradarbiavimo vystant tarpusavio ekonominę priklausomybę valstybės integruosis, bus sudarytos prielaidos išvengti konfliktų ir užtikrinti taiką Europoje. Šioje tarptautinėje organizacijoje integraciniai procesai stiprėjo, buvo suformuota bendra vidaus rinka. Europos ekonominė bendrija virto Europos Sąjunga, kurią šiuo metu sudaro 27 šalys narės (2020 m. iš jos išstojo Jungtinė Karalystė).

Europos Sąjunga, pradžioje buvusi vien ekonominė sąjunga, tapo organizacija, veikiančia įvairiose politikos srityse: nuo klimato, aplinkos ir sveikatos apsaugos iki išorės santykių ir saugumo, teisingumo bei migracijos. Jau daugiau kaip pusę amžiaus Europos Sąjunga užtikrina taiką, stabilumą ir klestėjimą, padeda kelti gyvenimo lygį. Įvesta ir bendra Europos valiuta – euras, kuriuo kaip sava valiuta naudojasi ir iš to naudos gauna jau daugiau kaip 340 milijonų Europos Sąjungos piliečių, gyvenančių 19 šalių. Po sėkmingų derybų 2002 m. ir Lietuvos piliečiams pritarus visuotiniame referendume 2003 m. gegužės 11 d., Lietuvą kartu su kitomis 9 šalimis 2004 m. gegužės 1 d. įstojo į Europos Sąjungą.

1.4 pav. | Lietuvos, Europos Sąjungos ir NATO vėliavos Vilniuje

Krašto apsaugos ministerijos (Alfredo Pliadžio) nuotrauka.

Be NATO teikiamų saugumo garantijų, narystė Europos Sąjungoje taip pat sustiprina Lietuvos saugumą. Europos Sąjunga – tai pirmiausia ekonominė ir politinė sąjunga, kuri, plėtodama bendrąją saugumo ir gynybos politiką, prisideda sprendžiant krizes ir užtikrinant tarptautinį saugumą. Siekdama užkirsti kelią konfliktams, palaikyti taiką ar suteikti kitą reikiamą pagalbą krizės apimtai valstybei, Europos Sąjunga gali pasitelkti ir karinių, ir civilinių priemonių. Todėl Europos Sąjunga reikšmingai prisideda stiprinant Lietuvos ir kitų šalių narių saugumą keliose srityse.

- **Pirmoji sritis – EUROPOS SĄJUNGOS SAUGUMO POLITIKA.** Europos Sąjunga skatina savo šalis nares bendradarbiauti saugumo srityje ir kartu spręsti saugumo klausimus. Šalių narių saugumo politikos suderinimas ir koordinavimas padeda užtikrinti didesnę regioninę stabilumą, įskaitant ir Baltijos jūros regiono.

- **Antroji sritis – EUROPOS SĄJUNGOS GYNYBOS POLITIKA.** Europos Sąjunga turi bendrą gynybos politiką, kuri gali būti aktyvuojama, jei šalis narė patiria ginkluotą išpuolį arba kyla grėsmė jos teritoriniam vientisumui. Tai reiškia, kad kitos šalys narės gali ateiti į pagalbą, jei Lietuvą būtų užpulta. Tai papildomai užtikrina Lietuvai saugumą.

- **Trečioji sritis – BENDRADARBIAVIMAS ENERGETIKOS SRITYJE.** Lietuvà yra priklausoma nuo energetikos išteklių, ypač dujų ir elektros energijos, importo. Europos Sąjunga skatina energetinį solidarumą ir energetikos šaltinių įvairovę, kad būtų sumažinta priklausomybė nuo vienintelio tiekėjo (daugeliu atvejų Rusijos).

- **Ketvirtoji sritis – BENDRADARBIAVIMAS KIBERNETINIO SAUGUMO SRITYJE.** Europos Sąjungos narės glaudžiai bendradarbiauja kibernetinio saugumo srityje, siekdamos apsaugoti savo infrastruktūrą ir informaciją nuo kibernetinių atakų. Tai ypač svarbu Lietuvai, nes ji gali būti kibernetinių grėsmių taikynys.

- **Penktoji sritis – EKONOMINĖ PARAMA.** Europos Sąjunga suteikia finansinę paramą Lietuvės ekonominės plėtros ir infrastruktūros projektams. Taip padeda stiprinti šalies ekonomiką ir gerinti gyventojų gyvenimo sąlygas – tai taip pat turi įtakos saugumui.

Europos Sąjungos bendra saugumo ir gynybos politika yra įtvirtinta Lisabonos sutartimi, kuri įsigaliojo 2009 m. gruodžio 1 d., 27 šalių parlamentams ją **ratifikavus** (patvirtinus). Įsigaliojus naujai Europos Sąjungos sutarčiai, buvo įsteigta Europos išorės veiksmų tarnyba (EIVT), siekiant, kad Europos Sąjungos išorės veiksmai taptų nuoseklesni ir veiksmingesni, taip didinant Europos Sąjungos įtaką pasaulyje. Šiai tarnybai vadovauja ir pagrindinį vaidmenį atlieka vyriausiasis įgaliotinis bendrai užsienio ir saugumo politikai. Jis vadovauja ne tik EIVT, bet ir Europos gynybos agentūrai, pirmininkauja gynybos (krašto apsaugos) ministrų sudėties Europos Sąjungos užsienio reikalų tarybai. Vyriausiasis įgaliotinis teikia siūlymus, prisideda formuojant ir keičiant bendrą saugumo ir gynybos politiką, užtikrina Europos Vadovų Tarybos ir Europos Sąjungos Tarybos priimtų sprendimų įgyvendinimą (*SVARBU*: vyriausiasis įgaliotinis yra ir Europos Komisijos pirmininko pavaduotojas). Vyriausiasis įgaliotinis savo funkcijas vykdo vadovaudamas EIVT, įskaitant Europos Sąjungos karinį štabą. Šio štabo pagrindinis uždavinys – teikti karinę ekspertizę tokiose srityse, kaip išankstinis įspėjimas apie rizikas ir grėsmes saugumui, situacijos vertinimas ir strateginis planavimas.

Vertinant Europos Sąjungos vaidmenį užtikrinant šalių narių saugumą, bene svarbiausias yra Lisabonos sutarties 42-asis straipsnis: „Jei valstybė narė patiria karinę agresiją savo teritorijoje, kitos valstybės narės, vadovaudamosi Jungtinių Tautų chartijos 51 straipsniu, jos atžvilgiu yra įpareigosotos jai teikti visokeriopą įmanomą pagalbą ir paramą. Tai nepažeidžia kai kurių valstybių narių saugumo ir gynybos politikos specifikos.“

Išbandymų pasauliui vis daugėja, ir jie darosi vis sudėtingesni: Rusijos agresyvumas, vykstantis karas Ukrainoje, autokratinės Kinijos galios augimas, regioniniai konfliktai, **radikalizacija** ir terorizmas, taip pat klimato kaitos poveikis ir gamtos išteklių mažėjimas, gyventojų skaičiaus augimas besivystančiose šalyse ir migracijos srautai, prekyba žmonėmis, grėsmės energetiniam ir kibernetiniam saugumui, stichinės nelaimės ir kt. Siekiant užtikrinti šalių saugumą, svarbu panaudoti visas turimas priemones: vidinės ir išorinės politikos, ekonomines, teises, humanitarines, karines ar teisėsaugos. Toks priemonių taikymas stiprinant saugumą, sprendžiant krizes ir konfliktus vadinamas „visapusišku požiūriu“. Europos Sąjunga, valdydama krizes ir sprendama konfliktus, taiko visapusiškas priemones.

Įgyvendinant minėtą bendrą saugumo ir gynybos politiką, Europos Sąjungos vaidmuo yra labai svarbus stiprinant tarptautinį saugumą. Bendrija, vykdydama taikos pa-

9.5 pav. | Vokietijos kariuomenės kariai karinėse pratybose Lietuvoje

Krašto apsaugos ministerijos (Karolio Kavolėlio) nuotrauka.

laikymo misijas ir operacijas, taikydama visapusišką požiūrį į krizių valdymą ir konfliktų sprendimą, pasitelkia civilinius išteklius ir karines pajėgas. Nuo 2003 m., kai buvo pradėtos pirmosios bendros saugumo ir gynybos politikos misijos bei operacijos, Europos Sąjunga ėmėsi daugiau kaip 40 karinių ir civilinių operacijų bei misijų Europos, Afrikos ir Azijos šalyse. 2025 m. vasario mėnesį, kai buvo rašoma ši vadovėlio dalis, buvo vykdoma 21 misija ir operacija, iš kurių 12 civilinių ir 9 karinės, jose tarnauja apie 4 800 Europos Sąjungos šalių personalo. Misijose bei operacijose dalyvauja ir Lietuvės kariai bei civiliai pareigūnai.

Europos Sąjungos saugumo politika ir parama turi ribas. Šalys narės, tarp jų ir Lietuva, turi savo nacionalinius gynybos ir saugumo politikos prioritetus bei įrankius. NATO yra pagrindinis kolektyvinės gynybos garantas mūsų šaliai. Bendradarbiavimas su Europos Sąjunga yra svarbus papildantis aspektas šiame kontekste.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

1. Nurodykite sritis, kuriose veikia Europos Sąjunga. Kaip manote, kuri iš jų yra svarbiausia? Atsakymą argumentuokite.
2. Įvardykite 4 pagrindines Europos Sąjungos institucijas, priimančias sprendimus ir formuojančias politiką. Kiekvieną iš jų trumpai apibūdinkite.
3. Įvardykite su gynybos politika susijusią Europos Sąjungos instituciją, kuri buvo įsteigta patvirtinus Lisabonos sutartį. Paaiškinkite šios institucijos atsakomybės ribas.
4. Nurodykite ne mažiau kaip du iššūkius, su kuriais susiduria Europos Sąjunga. Kokią įtaką jie daro šalims narėms?
5. Įvertinkite Europos Sąjungos įtaką užtikrinant Lietuvės saugumą.

Tai įdomu!

- Pirmą ir vienintelį kartą NATO 5-asis straipsnis buvo aktyvuotas 2001 m. rugsėjo 12 d., kitą dieną po teroristų atakos JAV.
- 1966 m. Prancūzijos prezidento Šarlio de Golio sprendimu Prancūzija pasitraukė iš Aljanso karinių struktūrų, bet ir toliau dalyvavo NATO politinio planavimo procesuose. Šiuo sprendimu Prancūzija siekė susilpninti Vashingtono vaidmenį Aljanse (kartu ir euroatlantinį bendradarbiavimą) ir sustiprinti Prancūzijos įtaką. 2009 m. Prancūzija grįžo į NATO karines struktūras.
- Šaltojo karo metais NATO nė karto nedalyvavo kariniame konflikte. Pirmą kartą NATO šalių pajėgos įsitraukė į aktyvius karo veiksmus 1995–1996 m. Bòsnijoje ir Hercegovinoje. Tuomet NATO vadovaujamos daugianacionalinės taikos palaikymo pajėgos vykdė operaciją Bòsnijoje ir Hercegovinoje, kodiniu pavadinimu „Operation Joint Endeavour“.

Apibendrinimas

NAGRINĖDAMI ŠIĄ TEMĄ, MES SUPRATOME:

1. Nuo 2004 m. Lietuvà, įstodama į tarptautines organizacijas – NATO ir Europos Sąjungà, integravosi į euroatlantinę bendruomenę. Nuo to laiko dalyvavimas šių organizacijų veikloje padeda stiprinti Lietuvòs nacionalinį saugumą ir krašto gynybą. Kolektyvinės gynybos principas, kuriuo remiasi NATO ir Europos Sąjunga, užtikrina Lietuvai šių organizacijų palaikymą sant ginkluotam užpuolimui.
2. Lietuvòs narystė NATO yra pagrindinis saugumo garantas, užtikrinantis šalies gynybą ir stabilumą. NATO sudaro kolektyvinės gynybos sistemą, pagal kurią Aljanso šalys padeda viena kitai esant grėsmei, o atsižvelgiant į galimą Rùsijos grėsmę, tai ypač svarbu Lietuvòs nacionaliniam saugumui ir krašto gynybai.
3. Narystė NATO užtikrina NATO pajėgų buvimą Lietuvojè – tai veikia kaip atgrasymo priemonė, apsauganti šalį nuo galimų išorinių grėsmių. Narystė NATO taip pat leidžia Lietuvai dalyvauti sprendimų priėmimo procese ir

bendradarbiauti su kitomis šalimis saugumo ir gynybos srityje, modernizuoti ir stiprinti savo karines pajėgas.

4. Narystė Europos Sąjungoje leidžia Lietuvai dalyvauti bendroje politikoje ir įgyvendinti įvairius bendradarbiavimo projektus. Nors Europos Sąjunga nėra karinė sąjunga, ji vykdo bendrą saugumo ir gynybos politiką, kuri remiasi visapusišku požiūriu į krizių ir konfliktų valdymą, todėl kartu su NATO Europos Sąjungos institucijos, organizacijos ir iniciatyvos padeda užtikrinti Lietuvòs saugumą ir stiprinti gynybos pajėgumus.
5. Lietuvà yra aktyvi Europos Sąjungos ir NATO narė. Skirdama 3 proc. nuo BVP krašto gynybai (šis skaičius nuosekliai didėja), dalyvaudama tarptautinėse misijose bei operacijose, Lietuvà prisideda stiprinant saugumą mūsų regione ir visame pasaulyje.

APIBENDRINAMIEJI KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

1. Paaiškinkite, kas yra euroatlantinė integracija.
2. Kuris veiksnys, jūsų manymu, turi didžiausią įtaką Lietuvòs saugumui? Pasirinkimą argumentuokite.
3. Paaiškinkite, kuo savarankiška šalies gynyba skiriasi nuo kolektyvinės gynybos. Kuris būdas, jūsų manymu, yra veiksmingesnis?
4. Naudodamiesi interneto paieškos sistemomis, raskite ne mažiau kaip tris konkrečius pavyzdžius, kaip per pastaruosius penkerius metus Lietuvòs narystė NATO veikė mūsų šalies saugumo situaciją.
5. Pasidomėkite, kodėl 2001 m. buvo aktyvuotas Šiaurės Atlanto sutarties 5-asis straipsnis.
6. Paaiškinkite, kaip pasikeitė Europos Sąjungos veikimas saugumo srityje pasirašius Lisabònos sutartį.
7. Įvertinkite Lietuvòs narystės tarptautinėse sąjungose poveikį šalies saugumo situacijai.

II SKYRIUS

PILIE TINIO
ATSPARUMO
STIPRINIMAS IR
PASIRENGIMAS
EKSTREMALIOSIOMS
SITUACIJOMS

Kibernetinis saugumas

PROF. DR. AUŠRIUS JUOZAPAVIČIUS

Temos reikšmingumas

- ➔ Ar kibernetinis saugumas yra svarbus? Turbūt jau aišku, kad į tokį „gudrų“ klausimą yra tik vienas atsakymas – taip. Bet gal tai nėra savaime suprantama? Įdomu, kiek iš jūsų sutiktų su kitu teiginiu: „Nesu politikas ar įmonės vadovas, todėl neturiu svarbių ar jautrių duomenų – kam tada man turi rūpėti kibernetinis saugumas.“ Jeigu atsakėte teigiamai, per daug save nuvertinate. Šiais laikais visi esame didelės sistemos dalis.
- ➔ Net jei visiškai nevertintume asmeninių duomenų ar privatumo, vis tiek turime ryšių su žmonėmis, kurie gali turėti labai svarbios informacijos. Paprastai kibernetiniai nusikaltėliai atakuoja tas sistemas ir tuos žmones, kurie yra mažiausiai apsaugoti (vaizdžiai šnekančią, „skina žemiausiai kabančius vaisius“), o tada, naudodamiesi jais, puola labiau apsaugotus. Pavyzdžiui, jeigu užkrėsite **kenkimo programą** savo telefoną, tai, prisijungę namie prie vietinio tinklo („Wi-Fi“), leisite įsilaužėliams lengvai pulti visus jūsų namiškių įrenginius. Panašiai ir bet kurioje organizacijoje: pakanka, kad vienas darbuotojas įdiegtų elektroniniu laišku gautą kenkimo programą arba atskleistų telefonu savo slaptažodį, ir pažeidžiamos visų kolegų sistemos.
- ➔ Bet kuriuo atveju jūs taip pat greičiausiai turite svarbių duomenų, kurių kiti neturėtų matyti. Net jeigu ignoruosime apklausas, kurios rodo, kad didžioji dalis paauglių turi pikantiškų asmeninių nuotraukų, vis tiek turėsite žinučių, failų, virtualių veikėjų kompiuteriniuose žaidimuose ar įvairiausių paskyrų, kurių nenorėtumėte atskleisti visam pasauliui arba prarasti visiems laikams. Be to, jei kas nors, pasinaudodamas jūsų prietaisu ar duomenimis (tai vadinama „tapatybės vagyste“), įvykdys kenkėjišką veiklą, tai atsakomybė gali tekti jums.
- ➔ Galų gale priešiškių šalių žvalgybos tarnybos dažnai renka informaciją pasinaudamos kibernetinėmis spragomis – vėliau ši informacija gali būti panaudota šantažui ir verbavimui.

- ➔ Prastas asmeninis kibernetinis saugumas gali ir jums patiems, ir su jumis susijusiems žmonėms sukelti nepatogumų (prarasti duomenys), gėdingų situacijų (paviešinti privatūs duomenys), fizinių grėsmių (laisvės suvaržymas dėl to, ką kiti jūsų vardu padarė ar ką patys padarėte pasiduodami šantažui), finansinių problemų (jūsų vardu paimtos paskolos ar nusavinti jūsų pinigai).
- ➔ Valstybės kibernetinis saugumas susideda iš visų mūsų saugumo. Kuo toliau, tuo jis bus svarbesnis, nes mūsų priklausomybė nuo kibernetinių sistemų nenumaldomai didėja – dėl patogumo kompiuterizuojamos visos gyvenimo sritys: ryšių, finansų, transporto, energetikos, švietimo, valstybės valdymo ir t. t.

Kas yra kibernetinis saugumas?

Kibernetinis saugumas – tai praktika, siekianti apsaugoti kompiuterinius tinklus, prietaisus, žmones ir duomenis nuo nesankcionuotos prieigos ar neteisėto naudojimo. Tai yra tiesiog jūsų kompiuterių ir jūsų skaitmeninio gyvenimo apsauga. Štai keletas panašių atvejų lyginant su fiziniu pasauliu:

- Išėdami iš namų, užrakiname duris, kad vagys neišneštų vertingų daiktų, – lygiai taip pat užrakiname savo mobiliuosius telefonus ar kompiuterio ekraną, kad kiti nepasiektų mūsų asmeninių duomenų.
- Dažnai organizacijos saugo savo patalpas samdydamos apsaugos darbuotojus ir stebi situaciją per vaizdo kameras – kompiuteriai taip pat gali turėti apsaugos bei stebėjimo programas ir pasamdytus specialistus, kurie nuotoliniu būdu gali stebėti ir apsaugoti mūsų sistemas.
- Mes naktimis stengiamės nenuklysti į miesto rajonus, kur didėja tikimybė būti užpultiems. Lygiai taip pat verta pasisaugoti ir „tamsesnių“ interneto vietų, pavyzdžiui: nelegalios programinės įrangos, „nulažtų“ žaidimų svetainių ar pornografijos puslapių, nes ten daug palankesnė terpė veikti nusikaltėliams.

Tai įdomu!

Žodis „kibernetika“ imtas vartoti netrukus po Antrojo pasaulinio karo. Jis reiškia mokslo šaką, tiriančią mašinų valdymą bei sąveiką tarp žmonių ir mašinų. Šis žodis kilęs iš graikų kalbos ir reiškia „valdytoją, vairininką“. Išpopuliarėjo XX amžiaus 8-ojo dešimtmečio pradžioje kartu su nauju mokslinės fantastikos žanru, pavadintu „kiberpunku“ (angl. Cyberpunk).

Karinės pajėgos taip pat pripažįsta kibernetinio saugumo svarbą. Iki 2016 m. pagal NATO klasifikaciją egzistavo keturi **operaciniai dėmenys**: žemė, jūra, oras ir kosmosas. Nuo 2016 m. atsirado penktasis – **kibernetinė erdvė**, atitinkamai – karinės kibernetinės pajėgos. Bet kokie priešiški veiksmai vienos šalies kibernetinėje erdvėje bus traktuojami kaip visų NATO šalių užpuolimas, kaip ir veiksmai bet kurioje kitoje srityje. Vis dėlto reikia pripažinti, kad nėra lengva įrodyti, kas yra užpuolikas kibernetinėje erdvėje, jei jis pats neprisipažįsta.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

1. Įvardykite ne mažiau kaip dvi priežastis, kodėl turėtume rūpintis savo kibernetiniu saugumu.
2. Įsivaizduokite, kad Mokytojų dienos proga turite vesti pamoką pirmokams. Kaip 6–7 metų vaikui paaiškintumėte, kas yra kibernetinis saugumas?
3. Kiek karinių veiksmų operacinių dėmenų apima NATO? Įvardykite juos.
4. Įvertinkite iš kibernetinio nusikaltėlio pozicijos, ką pirmiausia verta pulti – policijos komisaro kompiuterį ar policijos komisaro vaiko telefoną. Atsakymą pagrįskite.

Kibernetinių grėsmių priežastys

Kibernetinės grėsmės vystėsi kartu su interneto plėtra, tad trumpai prisiminsime, kas yra internetas ir kaip jame keliauja duomenys. Internetas – tai tarptautinis kompiuterinių sistemų tinklas. Paprastai šnekant, tai tinklas, susidedantis iš daug mažų vietinių tinklų. Kiekvienas vietinis tinklas (pavyzdžiui, jūsų namų belaidis tinklas ar jūsų mokyklos kompiuterių klasės tinklas) yra prijungtas prie vieno ar daugiau kitų vietinių tinklų. Tinklai jungiami prietaisais, kurie vadinami **maršrutizatoriais** (angl. *Router*). Maršrutizatoriai ne tik sujungia tuos tinklus, bet ir parenka geriausią maršrutą nuo vieno tinklo iki kito.

Tam, kad galėtume internetu naudotis, nepakanka tik techninės dalies, t. y. kompiuterių, laidų ir kitokių ryšio priemonių, kurios tuos kompiuterius sujungia į tinklą, dar reikia kompiuterinių programų ir gausybės protokolų. Protokolas reiškia taisyklių rinkinį. Pavyzdžiui, viena iš USB protokolo taisyklių sako, kad USB laidas turi keturias jungtis: viena perduodami duomenis, kita užtikrinamas maitinimas, o dvi šonuose skirtos įžeminti. IP protokolas nurodo, kad kiekvienas kompiuteris internete turi savo adresą, sudarytą iš skaičių, – IP adresą. Jeigu prietaisas ar programa atitinka protokolų nurodymus (standartus), tai bet kas pasaulyje gali gaminti įrangą, kuri sėkmingai integruojama internete. Toks lankstumas ir laisvė lėmė staigų interneto paslaugų augimą. Vertinant iš programinės pusės, visos internete teikiamos paslaugos yra pagrįstos serverio-kliento technologija. Tai reiškia,

kad viena programa (pavyzdžiui, interneto naršyklė) yra klientas – ją naudodamiesi, galime kreiptis į atitinkamą serverį (kitą programą, esančią kitame kompiuteryje, pavyzdžiui, interneto svetainės serverį), kuris suteiks pageidaujamą paslaugą (pavyzdžiui, atsiųs mums duomenis iš interneto svetainės ir pavaizduos ekrane). Interneto svetainių serveriai yra pati populiariausia interneto paslauga, tačiau egzistuoja daug kitokių paslaugų serverių: elektroninio pašto serveriai (jie užsiima tik elektroninių laiškų siuntimu), žaidimų serveriai (valdo bendrą žaidėjų pasaulį), duomenų bazių serveriai (valdo duomenis, kuriuos gali pasiekti interneto svetainių serveriai), failų bendrinimo serveriai (angl. *Torrent*) ir daug kitų. Kiekvienas serveris gali būti silpnoji vieta, nes jie, vaizdžiai šnekant, „laiko atvertas duris“ į tą kompiuterį, kuriame veikia. Jeigu serveris turi programinę klaidą, kurią kas nors aptinka, tai įsilaužėliai (ar netgi kenkimo programos be žmogaus įsikišimo) gali mėginti per tą spragą užgrobti ir patį serverį, ir visą kompiuterį.

10.1 pav. | Kibernetinis saugumas

Viena iš interneto problemų yra ta, kad pagrindiniai interneto protokolai buvo kuriami rūpinantis jo funkcionalumu, o ne saugumu. Maršrutizatoriai ir jų veikimą reguliuojantis IP protokolas moka puikiai susidoroti praradus dalį tinklo. Pavyzdžiui, nukirtus kabelį tarp Vilniaus ir Kauno, maršrutizatoriai srautą stengsis nukreipti per Pānevėžį ar net per dirbtinį Žemės palydovą (dalis srauto galbūt sėkmingai pasieks tikslą), tačiau jie visiškai nesirūpina dėl to, kai koks nors kenkėjas mėgina milžinišku srautu užtvindyti interneto svetainę, arba negali nurodyti, iš kur tiksliai tas duomenų srautas atkeliauja, nes IP adresai yra tik virtualūs, nesusieti su fizine kompiuterio vieta. Faktas, kad duomenys iš vieno kompiuterio į kitą gali atkeliauti per daug tarpinių stotelių, rodo interneto lankstumą, bet kartu ir anonimiškumą, kuriuo naudojasi kenkėjai, – šie jungiasi per seriją svetimų tarpinių kompiuterių (angl. *Proxy*), į kuriuos anksčiau įsilaužė ar užsiregistravo svetimu vardu, tad net jeigu matome, iš kokio IP adreso kas nors prie mūsų sistemų jungiasi, greičiausiai tas adresas mums nieko naudingo nepasakys. Anksčiau teisėsauga naudojosi principu „Sek paskui pinigus“, kad

pagautų kibernetinius nusikaltėlius, nes šie anksčiau ar vėliau mėgindavo banke išsigryninti pavogtus ar išviliotus pinigus. Niekio keisto, kad nusikaltėliai iškart ėmė naudoti kriptovaliutas, kai tik jos atsirado, nes tai suteikia jiems papildomo anonimiškumo.

Galimas anonimiškumas internete – ne vienintelė priežastis, kodėl kibernetinių nusikaltimų daugėja. Kita bėda – skubotas programinės įrangos kūrimas ir vis didėjantis programų sudėtingumas. Verslas siekia pelno, todėl pirmiausia jam rūpi sukurti perkamą produktą. Saugumu paprastai susirūpinama vėliau. Europos Sąjunga rengia reglamentus, kurie ateityje vers programinės ir techninės kompiuterinės įrangos gamintojus kibernetiniu saugumu rūpintis panašiai, kaip šiandien rūpinamasi maisto saugumu, bet kad ir kaip norėtų, programuotojams nėra lengva įvertinti visas galimas sukurtos programinės įrangos spragas.

Vis dėlto didžiausia kibernetinio saugumo spraga yra pats vartotojas, t. y. žmogus. Mes esame socialinės būtybės – vieni neišgyventume. Mes esame patiklūs – be to mes neturėtume draugų. Mes taip pat esame tinginiai – daugumą įprastų veiksmų atliekame mažai mąstydami (kitai nepakaktų energijos, nes mąstymui jos reikia labai daug). Kitaip tariant, žmogų lengva apgauti pasitelkiant psichologinius triukus. Kaip nuo to apsisaugoti? Visiškas saugumas neįmanomas, kol kompiuteriais dirba žmonės, tačiau galima pasirūpinti, kad kenkėjams būtų itin brangu įsilaužti.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

1. Kas yra internetas? Kuri jo savybė itin palanki kibernetiniams nusikaltėjams?
2. Kodėl kibernetinės grėsmės vystėsi kartu su interneto plėtra?
3. Įvardykite tris priežastis, dėl kurių nukenčia kibernetinis saugumas.
4. Kas yra didžiausia kibernetinio saugumo spraga? Paaiškinkite kodėl.

Kibernetinės grėsmės

Kas kelia kibernetines grėsmes? Žinoma, jas lemia įvairūs veiksniai, bet ypač grėsmę kelia vadinamieji kibernetiniai kenkėjai. Bet koks žmogus ir grupuotė, besistengiantys pažeisti saugumą, vadinami kenkėjišku veikėju. Visi jie yra nusikaltėliai, tačiau pagal jų tikslus galima sugrupuoti į tokias kategorijas:

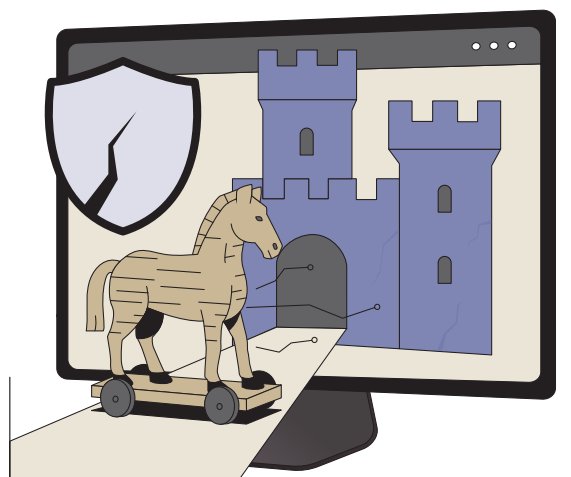
- **IŠDYKĘ PROGRAMIŠIAI:** dažniausiai jauni mažai patyrę įsilaužėliai, kurie nelegalia veikla užsiima dėl pramogos, dažnai nevisiškai suprasdami įrankius, kuriais naudojami;
- **VIDINIAI AGENTAI:** jais gali tapti bet kuris iš mūsų, jeigu tyčia ar netyčia įvykdo išorinės nusikalstamos grupuotės nurodymus, pavyzdžiui, įdiegia kenkimo programą;

- **KIBERNETINIAI AKTYVISTAI IR TERORISTAI:** jie kenkėjiška veikla užsiima iš religinių ar ideologinių įsitikinimų, dažniausiai jų tikslas yra viešumas ir **destrukcija**;
- **ORGANIZUOTI NUSIKALTĖLIAI:** jie šiuo metu sudaro didžiąją kibernetinių nusikaltėlių dalį, nes tai yra pelninga veikla. Jų tikslas – pinigai, todėl neretai veikia kaip įprasta verslo įmonė, kuriai būdingas pareigų pasiskirstymas ir hierarchija. Vieni darbuotojai atsako už kenkimo programinės įrangos gamybą, kiti ją platina, rašo apgaulingus laiškus, tretį ja naudojasi užgrobdami kompiuterius ir vogdami duomenis, ketvirtį surenka išpirkas, užsiima pinigų gryninimu, paskirsto grobį ir t. t. Kaip ir teisėtame versle, šitos grupuotės gali specializuotis, teikti paslaugas viena kitai, gali net rengti mokymus ar nuomoti kenkimo įrangą;
- **VALSTYBINĖS KIBERNETINĖS GRUPOUOTĖS,** dar vadinamos „pažangia nuolatine grėsme“: įvairių saugumo tarnybų tiesiogiai ar netiesiogiai remiamos kibernetinių įsilaužėlių grupuotės, kurioms tikslus iškelia tos tarnybos. Dažniausi tikslai – kitų valstybių šnipinėjimas, duomenų vagystės, kompromituojančios informacijos paieška, bet gali būti ir melagienų skleidimas per įsilaužtas svetaines, duomenų ir įrangos naikinimas ar netgi finansų vagystės. Nustatyta per 100 tokių grupuočių. Įtariama, kad didelė jų dalis priklauso Kinijai, Rusijai, Irānui, Šiaurės Korėjai, bet egzistuoja ir Vakarų šalyse. Jų nusikaltimus aptikti sunkiausia, nes, norėdamos surinkti kuo daugiau informacijos, šios grupuotės stengiasi veikti kuo nepastebimiau. Įsilaužusios jos gali neišsiduodamos šnipinėti ištisus metus (pavyzdžiui, įrašinėti klaviatūros paspaudimus, garsą, po truputį siųstis duomenis) arba gali išvis nieko nedaryti, tik laukti užduočių, nes neturi tikslo kuo greičiau užsidirbti pinigų. Tiesa, kai kurios valstybės leidžia savo įsilaužėjams nedarbo metu naudotis surinkta informacija ir darbo įrankiais, kad jie vogtų pinigus iš svetimų valstybių piliečių bei įmonių ir taip pasididintų užmokestį (angliškai tai vadinama „moonlighting“), tad kai kada šios grupuotės mažai kuo skiriasi nuo tiesiog organizuotų nusikaltėlių.

Tai įdomu!

Riba tarp smagaus žaidimo mėginant atspėti mokytojo slaptažodį elektroniniame dienyne ir teismo proceso yra labai siaura. Jei patinka kibernetinio saugumo iššūkiai, partatina žaisti specialiai tam sukurtose sistemose – tryhackme.com arba hackthebox.com. Taip pat galite pamėginti per CTFtime.org susirasti kokią nors lietuvišką komandą (tai irgi bus iššūkis, bet štai užuomina: kai kurie dalyviai „Discorde“ turi tuos pačius vardus) ir kartu dalyvauti kibernetinių mįslių kupinuose renginiuose. Jei tikrai nori testuoti realių sistemų pažeidžiamumą, pirmiausia susisieki su savininkais ir gauk jų leidimą arba dalyvauk oficialiuose pažeidžiamumo paieškos kvietimuose (angl. Bug Bounty) – taip galėsi legaliai užsidirbti už įsilaužimus.

10.2 pav. | Kenkimo programos

Kibernetinėje erdvėje pažeidžiama gali būti ir techninė įranga, ir programos (įskaitant dirbtinio intelekto programas), ir jų vartotojai (žmonės), todėl egzistuoja įvairių tipų grėsmės. Populiariausios yra šios grėsmės: kenkimo programos, apgaulingi laiškai, tapatybės vagystė, sukčiavimas. Jos gali būti tarpusavyje susijusios, pavyzdžiui, sukčius gali telefonu priversti jus įsidiegti kenkimo programą, kuri siuntinės jūsų draugams apgaulingus laiškus ar šnipinės tol, kol galės vėliau panaudoti jūsų duomenis paskolai paimti. Nusikaltėliai yra labai išradingi, grėsmių sąrašas kasmet auga.

Kenkimo programos – tai bet kokios programos, kurios be vartotojo žinios stengiasi jam pakenkti, pavyzdžiui, renka apie jį informaciją, be leidimo bruka reklamas, be saiko naudoja tinklo ar procesoriaus resursus (pavyzdžiui, užsiima kriptovaliutos kasimu), vagia duomenis, gadina prietaisus, trina kitas programas ar duomenis ir t. t. Anksčiau buvo populiarūs virusai. Jie prisikabindavo prie kitų programų ir plisdavo, kai vartotojai tas programas vykdavo, o vėliau vienaip ar kitaip kenkdavo vartotojui. Šiuo metu yra populiariausi **kirminai**, kurie iš kompiuterio į kompiuterį plinta be vartotojo įsikišimo. Suprantama, kad kirminai plinta tada, kai tie kompiuteriai yra pažeidžiami, pavyzdžiui, juose veikia pažeidžiamas serveris arba pati operacinė sistema pažeidžiama. Gana dažnas reiškinys – **Tròjos arkliai**. Tai kenkimo programos, kurios įmontuotos į legalias programas. Tikėtina, kad, atsisuntus kokį nors žaidimą iš neoficialios svetainės, bus įdiegtas ne tik pats žaidimas, bet ir kita programa, kuri vėliau gali užsiimti šnipinėjimu ar kitokia kenksminga veikla. Pačios aršiausios kenkimo programos yra tos, kurios pavagia arba užkoduoja duomenis, o tada prašo išpirkos – dažniausiai kriptovaliuta. Didelė jų dalis, net ir sumokėjus išpirką, duomenų neatkuria. Bet kuriuo atveju reikia būti pasiruošus tokiam nutikimui (nuolat kurti saugias duomenų kopijas) ir išpirkos nusikaltėliams nemokėti, nes tai tik skatina jų neteisėtą veiklą.

KAIP KENKIMO PROGRAMOS PATENKA Į MŪSŲ KOMPIUTERIUS, TELEFONUS AR KITUS PRIETAISUS? Kai kurios (pavyzdžiui, kirminai) pačios plinta, kai kompiuteris turi silpnų vietų (pavyzdžiui, pasenusi operacinė sistema arba jame veikia „skylėtas“ serveris). Tačiau didžiausią dalį jų įdiegiame patys, kai mus tiesiog apgauna. Populiariausias apgaulės

būdas – melagingi elektroniniai laiškai (angl. *Phishing*). Kenkėjiški veikėjai yra lakios vaizduotės ir sugalvoja įvairių būdų, kaip priversti mus įdiegti kenkimo programas. Kartais jie laiškuose apsimeta princais, norinčiais mums padovanoti daug pinigų, arba gąsdina baudomis, apsimedami policija, siūlo milžiniškas nuolaidas už vertingas prekes arba, apsimedami banku, prašo paskambinti. Galutinis visų šių apgaulių tikslas – priversti mus atsidaryti prie laiško prisegtą specialų dokumentą, kuris paleidžia kenkimo programą, atsisiųsti iš interneto kenkimo programą arba kaip nors išgauti mūsų slaptažodžius (pavyzdžiui, prašo įeiti į svetainę, kuri tik primena kokią nors populiarią elektroninę parduotuvę ar socialinių tinklų programą, bet realiai yra sukurta mūsų slaptažodžiams rinkti). Visi šie būdai, taikomi siekiant išgauti iš žmonių informaciją arba priversti pasielgti taip, kaip jiems patiems nenaudinga (pavyzdžiui, įsidiegti kenkimo programą), yra vadinami **socioline inžinerija**.

Tai įdomu!

Socialinė inžinerija naudoja žmogiškosiomis silpnybėmis. Pagrindiniai principai, kaip gali būti paveikti žmonės, buvo aprašyti jau 1984 m. Roberto Čialdinio knygoje „Įtaka“. Interneto plėtra įgalino nusikaltėlius išnaudoti šiuos principus globaliu mastu.

Mobiliųjų telefonų programėlės taip pat gali būti kenkėjiškos, todėl reikia jas atsisiųsti tik iš oficialių šaltinių ir visada pagalvoti, ar programėlės prašomi leidimai yra protingi. Tarkim, jeigu diegiate kokį nors puikų skaičiuotuvą, o jis prašo prieigos prie jūsų vietovės duomenų ar nuotraukų, tai turbūt čia yra jūsų sekimo programėlė, o ne skaičiuotuvas. Tapatybės vagystė gresia tada, kai kenkėjiški veikėjai sužino mūsų slaptažodžius, asmens kodą ar kitus asmeninius duomenis. Tada jie gali mūsų vardu paimti paskolą, užsisakyti prekių, išsinuomoti automobilį ar apmokėti už bet kokias kitas paslaugas.

Atskirai verta paminėti ir sukčiavimą (angl. *Scam*). Ši grėsmė netaikyta ne į programinės įrangos pažeidžiamumą, o į žmogaus silpnynes. Sukčiai stengiasi pasinaudoti mūsų geranoriškumu (apsimeta ligoniu ar nėsčia moterimi), autoritetų baime (apsimeta teisėju, viršininku ar policininku), pasitikėjimu (apsimeta kolegomis ar draugais), įpročiu kopijuoti kitus („Jau 100 tavo draugų pirkė šią prekę“), stengiasi mus skubinti, kad išjungtų racionalų požiūrį („Liko tik 3 minutės iki nuolaidos pabaigos“), ir išnaudoja kitas mūsų baimes ar troškimus. Išties čia naudojami tie patys jau minėtos socialinės inžinerijos principai, tiesiog sukčiavimas dažnai išskiriamas kaip atskira apgavystės (ar atakos) rūšis dėl to, kad sukčiai tiesiogiai taikosi į mūsų pinigus. Bet kuriuo atveju, kaip ir nutikus duomenų vagystei, prieš pervesdami pinigus ar atskleisdami finansinius duomenis, visada pagalvokite, kodėl tą darote.

1. Kas yra kenkėjiški veikėjai?
2. Kas yra pažangios nuolatinės grėsmės grupuotės ir kodėl jos kelia didžiausią grėsmę?
3. Nurodykite ir apibūdinkite ne mažiau kaip tris populiariausias kibernetines grėsmes.
4. Kuri iš šių grėsmių pavojingiausia jums asmeniškai? Kodėl? Ar ji yra pavojingiausia ir įmonės vadovui, mokytojui, jūsų tėvams?

Asmeninė apsauga nuo kibernetinių grėsmių

Jums jau turėtų būti aišku, kad kiekvieno mūsų elgesys kibernetinėje erdvėje lemia ne tik mūsų pačių, bet ir mūsų artimųjų, mūsų organizacijos ir net visos valstybės saugumą. Grėsmių internete yra daug, ir kai kurie kibernetiniai kenkėjai yra itin patyrę ir motyvuoti. Kartais teigiama, kad jeigu įsilaužėliai norės, tai įsilauš bet kur. Ar tai mitas, ar realybė?

Jeigu visiškas saugumas neegzistuoja, tai atsakymas tarsi savaime aiškus, kad bet ką iš mūsų galima „nulaužti“. Teoriškai – taip, bet praktiškai ne viskas yra tik juoda ir balta. Sprendžiant pagal tai, kad programas tebekuria žmonės, kurie kartais klysta, galima būtų teigti, kad bent jau artimiausioje ateityje nepavyks išvengti klaidų programose, kurias galės išnaudoti kibernetiniai kenkėjai. Be to, didelė dalis (gal net didžiausia) atakų nukreiptos tiesiai į vartotojų, t. y. žmonių, silpnybes. Tad logiška būtų manyti, kad kenkėjai visada galės įsilaužti į mūsų kompiuterines sistemas. Vis dėlto palyginkime šią situaciją su fiziniu pasauliu: juk nusikaltėliai iš principo gali įsibrauti į kiekvienus namus ar įstaigą – jei durys užrakintos, jie gali išdaužti langą ar išsikasti tunelį (kaip filmuose apie bankų plėšikus). Bet, net ir tai žinodami, mes vis vien rakiname duris ir uždarome langus, įrengiame vaizdo stebėjimo kameras ar net samdome apsaugos tarnybą. Mes suprantame, kad kuo didesnė apsauga, tuo mažesnė tikimybė, jog įsibraus nusikaltėliai. Taip ir su kibernetiniu saugumu – idealios apsaugos, deja, nėra. Tačiau net ir nesudėtingomis priemonėmis galime užkardyti didžiąją dalį atakų ir taip apsaugoti save bei kitus. Pasidomėkime, kaip tai padaryti!

KIBERNETINĖ HIGIENA. Kas tai? Tai kasdieniai sveiki įpročiai kibernetinėje erdvėje. Panašiai kaip dantų valymas, rankų plovimas ar gulimasis į lovą be batų. Kibernetiniame pasaulyje šių įpročių atitikmuo būtų geri slaptažodžiai, laiku atnaujinamos programos, duomenų kopijos. Jei laikysitės tokių įpročių, didžioji dalis parazitų ir kitokių virusų jūsų lengvai „nesusargdins“.

SLAPTAŽODŽIAI. Teoriškai bet koks slaptažodis yra blogas. Juos galima pamatyti žvilgtelėjus per petį, kai kas nors įveda, galima išvilioti apgaulės būdu ar tam tikrais atvejais iškapstyti iš kompiuterio atminties, o gal tiesiog atspėti. Didžiosios informacinių technolo-

gijų korporacijos šiuo metu aktyviai vysto sprendimą, kaip internete išvis atsisakyti slaptažodžių, tad po keleto metų situacija gali pradėti keistis. Vis dėlto šiuo metu slaptažodžiai tebėra populiariausia vartotojo tapatybės nustatymo (arba **autentifikacijos**) priemonė, tad verta žinoti, kokie jie turėtų būti, kad būtume saugūs. Pagalvokite: koks, jūsų manymu, turėtų būti geras slaptažodis.

Įdomiausia tai, kad saugumo aspektu svarbiausias yra ne slaptažodžio ilgumas, o jo unikalumas. Kitaip tariant, kiekvienai naudojamai sistemai privalote turėti atskirą slaptažodį, dar geriau, jei jis nesutampa su jokiais kitų žmonių slaptažodžiais. Kodėl? Atakos įprastai vyksta taip: įsilaužėliai nutekina kokios nors sistemos, pavyzdžiui, elektroninės parduotuvės vartotojų slaptažodžius. Tarkim, randa jūsų vartotojo vardą ar elektroninio pašto adresą ir slaptažodį. Tada mėgina tuo jūsų vardu ir slaptažodžiu įeiti į visas įmanomas kitas sistemas: į jūsų paštą, socialines platformas, elektronines parduotuves ir t. t. Jeigu naudojote tą patį slaptažodį, kibernetiniai kenkėjai automatiškai įsilauš ir į kitą jūsų sistemą. Kitas atvejis – kai mėginama įeiti jūsų vardu, bet parenkami patys populiariausi kitų žmonių slaptažodžiai, todėl pravartu naudoti retus slaptažodžius. Bet kuriuo atveju jums turėtų kilti natūralus klausimas: kai sistemų yra tiek daug, kaip man prisiminti visus tuos skirtingus slaptažodžius? Čia egzistuoja dvi „filosofijos“: vieni žmonės nusprendžia suskirstyti sistemas pagal svarbą: keletui svarbiausių (pavyzdžiui, elektroniniam paštui, socialinių tinklų platformai ir darbo vietei) jie naudoja sudėtingus unikalius slaptažodžius, kuriuos įsimena, o kitoms sistemoms, kuriose nėra jokios finansinės ar jautrios informacijos, – vienkartinius slaptažodžius, kurių net neprisimena arba leidžia juos įsiminti interneto naršyklei. Kiti žmonės naudoja slaptažodžių tvarkyklėmis (angl. *Password Manager*). Tai programos, kurios visus jūsų slaptažodžius laiko stipriai užkodavusios. Turint tokią programą, tereikia prisiminti vieną vienintelį pagrindinį (patartina – ilgą ir sudėtingą) jos slaptažodį, o tada ši programa kitoms sistemoms pati įveda jūsų išsaugotus slaptažodžius – taip bet kuriai sistemai galite ramiai generuoti labai ilgą (12 ar daugiau atsitiktinių simbolių) slaptažodį, kurio niekada nereikės įsiminti.

KELETO VEIKSNIŲ AUTENTIFIKACIJA. Kaip minėta, slaptažodžiai yra silpna vartotojo tapatybės nustatymo (autentifikacijos) priemonė, juos lengva sužinoti. Daugelis populiarių internetinių paslaugų sistemų turi papildomą apsaugos priemonę, kuri vadinasi „keleto veiksnio autentifikacija“, kurios paprastesnis variantas yra dviejų veiksnio autentifikacija. Pavadinimas reiškia, kad, be slaptažodžio (kurį žinau), naudojama kokia nors papildoma priemonė vartotojo tapatybei nustatyti, pavyzdžiui, siunčiama žinutė su klausimu į telefono aparatą (kurį turiu) arba skenuojama akies rainelė ar piršto atspaudas (kas aš esu). Tokiu atveju įsilaužėlis, turėdamas tik dalį informacijos (pavyzdžiui, sužinojęs slaptažodį), nesugebės jūsų vardu įeiti į sistemą. Jei tik jūsų naudojama sistema – ar tai būtų elektroninio pašto serveris, ar socialinių tinklų platforma – turi tokią galimybę, būtinai ją įjunkite.

PROGRAMŲ NAUJINIMAS. Kompiuterinės programos šiais laikais yra sudėtingos, jas kuria daug žmonių, tad nieko keisto, kad jose vis aptinkama klaidų ir silpnų saugumo vietų. Dėl to gamintojai dažnai išleidžia programų naujinius, mėgindami tas spragas užkamšyti. Jei kompiuterio operacinė sistema ar telefonas pasiūlo įdiegti naujinius, verta tai atlikti per daug nedelsiant. Nors išimčių pasitaiko visur, taisyklė tokia: kuo naujesnė programa, tuo ji saugesnė. Senas „skylėtas“ programos labai mėgsta automatiškai plintančios kenkimo programos (kirminai), į jas daug lengviau įsilaužti ir nusikaltėliams.

DUOMENŲ KOPIJOS. Įsivaizduokite, kad jūsų visi kompiuteryje ar telefone laikomi duomenys staiga dingę. Priežastys gali būti įvairios: užpuolė virusas ir viską ištrynė; sugraužė šuo; tikrinote, ar veikia gravitacija; kas nors įsilaužė, viską užkodavo ir prašo išpirkos. Ar pasigedote bent vieno failo (nuotraukos ar namų darbo)? Jei taip, jums būtų labai pagelbėjusi duomenų kopija. Aišku, ją reikia padaryti iš anksto. Geriausia įprasti bent kartą per savaitę ar mėnesį visus savo duomenis nukopijuoti į išorinį diską, jį atjungti ir palikti gulėti saugioje vietoje (galima ir po lova, jei geriau nesugalvosite). Yra daug nemokamų programų, kurios palengvina duomenų kopijavimą, ypač jei jų turite daug. Susiraskite sau tinkamą.

SAUGUS ELGESYS INTERNETE. Nuo seno maži vaikai mokomi: „Neimk saldinių iš nepažįstamųjų.“ Patarimas puikiai tinka, kai naršote internete, skaitote žinutes ar laiškus. Tik kartais jį reikėtų suprasti atvirkščiai: „Neduok savo saldinių (duomenų) nepažįstamiesiems.“ Nesvarbu, ar skaitote elektroninį laišką ir ten raginama kur nors prisijungti, ar jums kas nors paskambino ir klausia slaptažodžio, ar naršote internete ir randate vertingą programą, kurią norite įsdiegti, turėtumėte visuomet stabtelėti ir pagalvoti prieš darydami šiuos du veiksmus:

- 1 **PAGALVOKITE PRIEŠ ĮVESDAMI SAVO SLAPTAŽODŽIUS AR KITUS PRISIJUNGIMO DUOMENIS.**
- 2 **PAGALVOKITE PRIEŠ ATVERDAMI KOKĮ NORS FAILĄ AR PROGRAMĄ.**

Ką konkrečiai reikėtų pagalvoti? Tik tiek: „Kodėl aš dabar tai darau?“ Dažnai šis klausimas sukels ir daugiau klausimų, pavyzdžiui: „Aš mėginu įvesti savo slaptažodį mokyklos puslapyje, nes taip man parašė mokytojas. Bet, juk mokytojas dažniausiai užduotis siunčia kitu būdu. Ar čia išvis mokyklos puslapis, kurį man atidarė laiško nuoroda? Ar čia tikrai mokytojo elektroninio pašto adresas?“ Nebūtina kalbėti garsiai, nes žmonės gali nesuprasti. Tačiau, kaip sakoma, jei jums paranoja, dar nereikia, kad jūsų niekas nestebi. Svarbu tai, kad jūs šiais dviem kritiniais momentais duotumėte racionaliosioms savo smegenims bent keletą sekundžių – jeigu kas nors mėgins sukčiaudamas, t. y. naudodamasis socialinės inžinerijos principais, iš jūsų išgauti duomenis, jūs tą pastebėsite. Gal ištis vietoj „amazon“ naršyklėje parašyta „amazon“, ir jūs vos neišsiuntėte savo prieigos duomenų apsimetėliškam puslapiui. O gal pastebėsite, kad jau vidurnaktis, o jūs policininku apsimetusiam sukčiui mėginate telefonu padiktuoti savo banko prisijungimo duomenis. Bet kuriuo atveju atminkite, kad, esant įtarimui, visuomet yra galimybė patikrinti žinutę kitu būdu. Pavyzdžiui, jeigu staiga gavote laišką, kur prašoma už treniruotes pervesti kelių šimtų eurų skolą, tai galite su sporto treneriu susisiekti per socialinio tinklo programėlę ar paskambinti telefonu ir pasitikslinti sąskaitos numerį.

1. Kas yra kibernetinė higiena? Kodėl ji svarbi kiekvienam iš mūsų?
2. Geras slaptažodis turi būti sunkiai atspėjamas, o kuri jo savybė yra dar svarbesnė ir kodėl?
3. Kokių slaptažodžių naudojimo taisyklių arba įpročių jūs laikotės? Kaip manote, ar jos užtikrina jūsų asmeninę kibernetinę saugumą?
4. Kuo yra naudinga ir saugi keleto veiksmų autentifikacija?
5. Kodėl reikia periodiškai kurti savo duomenų kopijas?

Kaip elgtis ištikus kibernetiniam incidentui

Jeigu supratote ar įtariate (kai kuriais atvejais pastebėti gali būti beveik neįmanoma), kad tapote kibernetinio nusikaltimo auka, pirmiausia pagirkite save už pastabumą ir išankstinį pasiruošimą (juk jūs tam buvote pasiruošęs?). Ištis juokai čia menki, kaip ir kiekvieno nusikaltimo atveju. Tačiau išankstinis pasiruošimas gali sušvelninti nemalonią situaciją. Turėtumėte jau dabar pagalvoti apie galimus **kibernetinius incidentus** ir iš anksto nuspręsti, kaip elgsitės (versle tai vadinama „nenumatytų atvejų planu“. Bet kuriuo atveju elgesio scenarijus bus panašus į šį, nors ne visada visi žingsniai reikalingi:

- 1 iš pradžių kuo greičiau stengiatės apriboti kenkėjų plitimą,
- 2 keičiate savo slaptažodžius,
- 3 pranešate asmenims, kuriems tai gali būti aktualu,
- 4 išvalote sistemą,
- 5 atkuriate iš archyvų.

ŠTAI PORA SITUACIJŲ:

■ Supratote, kad į kompiuterį ar telefoną kažkas įsilaužė. Tarkim, įdiegėte kokią programą, ir sistema pradėjo keistai elgtis: dingsta failai, mirksi kameros lemputė, o gal pamatėte pranešimą žiniasklaidoje apie tą programą ar tiesiog supratote, kad jus apgavo elektroniniu laišku ir privertė atidaryti įtartą failą. Kuo greičiau atjungiate kompiuterį ar telefoną nuo interneto (tai galima išmėginti iš anksto), naudodamiesi saugiu įrenginiu, kuris dar nėra užkrėstas, kuo greičiau pakeičiate svarbiausių internetinių paslaugų (elektroninio pašto ar socialinių tinklų) slaptažodžius, perspėjate namiškius ir draugus (jų įrangą taip pat

gali būti užkrėsta), tada jau neskubėdami atkuriate gamyklinius prietaiso parametrus (iš naujo diegiate operacinę sistemą, o jei gebate – galite mėginti atsargiai išsitraukti kai kuriuos failus), po to iš archyvo, kuris gulėjo saugiai ir laukė šios akimirkos, atkuriate duomenis. Dalį duomenų turbūt praradote (tai priklauso nuo archyvavimo dažnio), bet jei valdote pagrindines savo internetines paslaugas, tai ne taip viskas ir blogai.

■ Įvedėte savo prisijungimo duomenis į kokią nors svetainę ir supratote, kad ji netikra. Be abejo, pirmiausia pakeiskite slaptažodį tikroje svetainėje. Jei su tais duomenimis galima ir kitur prisijungti, keiskite ir ten (bet juk jūsų slaptažodžiai unikalūs, todėl šito, aišku, neprireiks?). Perspėkite draugus, patikrinkite, ar jūsų vardu jie negavo kokių nors žinučių.

Visada reikia iš anksto pagalvoti, kokiose sistemose ir kaip reikėtų keisti slaptažodžius, kaip atjungti prietaisus nuo interneto, kaip ir iš kur atkurti duomenis. Tada, įvykus incidentui, elgsitės ramiau ir greičiau.

Dar svarbu paminėti, kad, įvykus kibernetiniam incidentui, apie jį verta informuoti Nacionalinį kibernetinio saugumo centrą (*nksc.lt*). Taip tiesiogiai prisidėsite prie bendro mūsų saugumo, nes, pastebėjęs atakų dėsnį, šis centras gali informuoti mus visus. Jeigu dėl kibernetinės atakos patyrėte finansinių nuostolių, kreipkitės į policiją – ji užsiims nusikaltėlių paiešką.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

1. Kaip galėtume suprasti, kad patyrėme kibernetinį incidentą?
2. Kurią instituciją turime informuoti įvykus kibernetiniam incidentui?
3. Įsivaizduokite, kad sužinojote, jog jūsų telefone yra įdiegta kenkimo programėlė, kuri pastaruosius metus viską sekė ir įrašinėjo. Tikėtina, kad nusikaltėliai žino įvairiausias jūsų slaptažodžius. Parašykite veiksmų planą, kaip elgsitės. Kokių išankstinių priemonių galite imtis, kad šis veiksmų planas būtų veiksmingesnis?

Apibendrinimas

NAGRINĖDAMI ŠIĄ TEMĄ, MES SUPRATOME:

1. Nuo kiekvieno mūsų asmeninio kibernetinio saugumo priklauso visos valstybės saugumas.
2. Visiško kibernetinio saugumo neįmanoma pasiekti (kaltas interneto anonimiškumas, kibernetinėje erdvėje nėra valstybių sienų, dažnos programinės įrangos spragos, vartotojų pažeidžiamumas), tačiau įmanoma sukurti labai stiprią apsaugą.
3. Yra daug įvairių kibernetinių kenkėjų – nuo pokštaujančių vaikų iki valstybių remiamų organizuotų grupuočių. Gera žinia ta, kad tos pačios apsaugos priemonės tinka apsisaugoti nuo jų visų vienodai gerai.
4. Populiariausios kibernetinės grėsmės: kenkimo programos (įprastai siekia pavogti ar sugadinti duomenis), apgaulingi laiškai (siekia priversti mus įdiegti kenkimo programas ar atskleisti savo slaptus duomenis), tapatybės vagystė (kenkėjiška veikla pasinaudojant mūsų duomenimis), sukčiavimas (siekia išvilioti pinigus įvairiais būdais, įskaitant apgaulingų laiškų siuntimą).
5. Siekdami išlikti saugūs kibernetinėje erdvėje, privalome neužmiršti laikytis svarbiausių kibernetinės higienos taisyklių. Jų laikymasis reikalauja papildomo laiko, bet suteikia saugumo mums ir mūsų duomenims.

APIBENDRINAMIEJI KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

1. Paaiškinkite, kodėl kibernetiniai nusikaltėliai dažnai atakuoja žmones, kurie neturi jokių svarbių duomenų.
2. Kokių tikslų siekia kibernetiniai kenkėjai?
3. Kodėl yra pavojinga įsidiegti nelegalią programinę įrangą?
4. Kokiomis žmogiškosiomis silpnybėmis naudojasi sukčiai?
5. Naudojamiesi interneto paieškos sistemomis, raskite per pastaruosius dvejus metus įvykdytos kibernetinės atakos aprašymą. Išsiaiškinkite, kokia spraga pasinaudojo nusikaltėliai, kad gautų pirminę prieigą prie atakuojamos sistemos.
6. Išvardykite tris saugaus elgesio kibernetinėje erdvėje, t. y. kibernetinės higienos, įpročius, kuriuos turėtų susiformuoti kiekvienas.
7. Koks būtų jūsų veiksmų planas įvykus kibernetiniam incidentui? Sudarykite jį.
8. Įvertinkite savo artimiausios aplinkos (draugų, tėvų ir pan.) kibernetinės higienos įpročius. Ar jie sugeba apsisaugoti nuo kibernetinių grėsmių?

Informacinis saugumas

DR. VIKTOR DENISENKO

TEMA

11

Temos reikšmingumas

- ➔ Informacinis saugumas yra bendro nacionalinio saugumo dalis. Informacinio saugumo sritis gali būti suvokiama labai plačiai ir apimti skirtingus tiek valstybės funkcionavimo, tiek asmeninio piliečių gyvenimo aspektus. Nagrinėjant šią temą, informacinis saugumas pirmiausia bus suvokiamas kaip psichologinis saugumas, t. y. kaip sritis, apimanti tokius iššūkius, kaip **propaganda**, informacinės-psichologinės operacijos (ir apskritai psichologinis karas), **dezinformacijos** ir **melagienų** platinimas, **interneto trėlių** ir „būtų“ naudojimas informacinei įtakai ir panašiai.
- ➔ Kalbant apie informacinį saugumą, būtina žinoti, kad informacinės ir psichologinės operacijos yra pirmiausia nukreiptos į plačiąsias mases, t. y. šalies visuomenę, piliečius. Veikiant žmonių nuostatas ir mąstymą galima paveikti ir valstybės saugumą, jos stabilumą ir funkcionavimą. Informacinio saugumo tema apima klausimą apie propagandos, kaip poveikio priemonės, funkcionavimą.
- ➔ Propaganda, kaip reiškinys, gyvuoja šimtmečius. Mokslininkai skirtingai siūlo interpretuoti jos ištakas. Vieni propagandos atsiradimą sieja su žmonijos istorijos raida, kiti ieško konkretesnių ištakų, susijusių su propagandos oficialiu įforminimu (pavyzdžiui, įsteigus specialias institucijas). Technologinė pažanga atvėrė naujas galimybes ir propagandai. Šiandien ji yra platesnio reiškinio – informacinio ar psichologinio karo – dalis. Ypač didelę įtaką tam padarė internetas – jis nutrynė nacionalinių informacinių erdvių ribas, atvėrė galimybę plačiai skleisti bet kokią informaciją ir sumažino tos informacijos valstybinės kontrolės galias. Šis reiškinys turi ir šviesiąją pusę (nelaisvos valstybės irgi neteko informacijos monopolio), ir tamsiąją pusę (atsirado interneto troliai, **išmāniosios vaizdo klastotės** ir kt.).

Galiausiai tenka konstatuoti, kad Lietuvos valstybė ir mūsų visuomenė susiduria su reiškiniais, metančiais iššūkį informaciniam saugumui ne tik teoriškai, bet ir praktiškai. Šiame skyriuje rasite nemažai pavyzdžių, rodančių, kad nedraugiškai nusiteikusių valstybių ir su jomis susijusių grupuočių informaciniai išpuoliai jau tapo Lietuvos realybe. Grėsmės informaciniam saugumui yra tokios pat realios, kaip ir grėsmės kitoms nacionalinio saugumo sritims. Gebėjimas suvaldyti šiuos pavojus stiprina visuomenės, kartu ir valstybės, atsparumą įveikiant ir hibridines, ir karines grėsmes.

Grėsmių informaciniam saugumui įvairovė

Grėsmės informaciniam saugumui kyla ir realaus karinio konflikto metu, ir vyraujant taikai, kai karinė **konfrontacija** nevyksta. Taigi, **informacinis kėlas** gali pasireikšti ir kaip tradicinio, t. y. konvencinio, konflikto sudedamoji dalis, ir kaip atskira nekarinės agresijos forma.

Informacinio išpuolio (atėkos) atveju siekiama padaryti poveikį prieš visuomenei. Atakuojami giluminiai dalykai, t. y. vertybinės nuostatos, įsivaizdavimas apie tai, kas yra tiesa, o kas – ne. Taip siekiama paveikti žmonių mąstymą ir elgesį. Galutinis informacinės atėkos tikslas yra pasiekti tam tikrą efektą, savotiškai „užprogramuoti“ bent dalies visuomenės elgesį. Pavyzdžiui, paralyžiuoti valią priešintis agresijai arba versti priešintis apribojimams, kuriuos gali mėginti įvesti vyriausybė siekdama užtikrinti valstybės saugumą.

III pav. | Galbūt taip atrodo interneto trolis?

Informaciniai išpuoliai gali būti vykdomi įvairiais kanalais: per informacijos (tiksliau, dezinformacijos) priemones, apsimetančias žiniasklaidos priemonėmis, taip pat per realias žiniasklaidos priemones sugebėjus apeiti profesionalios žurnalistikos filtrą (kai žurnalistas patiki klaidinga informacija ir skelbia ją) arba slapčia paskelbus dezinformacijos žinutę internetinės žiniasklaidos priemonėje (tokiais atvejais dezinformacijos skleidėjams talkina programišiai). Lengvesnis būdas yra rengti informacines atakas naudojantis socialinių medijų aplinka. Su šiuo būdu yra susiję nemažai gana naujų informacinių reiškinų, tokių kaip vadinamųjų interneto trolių veikla ar išmaniosios vaizdo klastotės.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

1. Paaiškinkite, kas yra informacinis išpuolis (atėka).
2. Ko siekia asmenys, vykdančys informacinį išpuolį?
3. Nurodykite ne mažiau kaip du kanalus, kuriais gali būti vykdomas informacinis išpuolis. Kuris iš jų šiais laikais naudojamas dažniau? Kaip manote, kodėl?

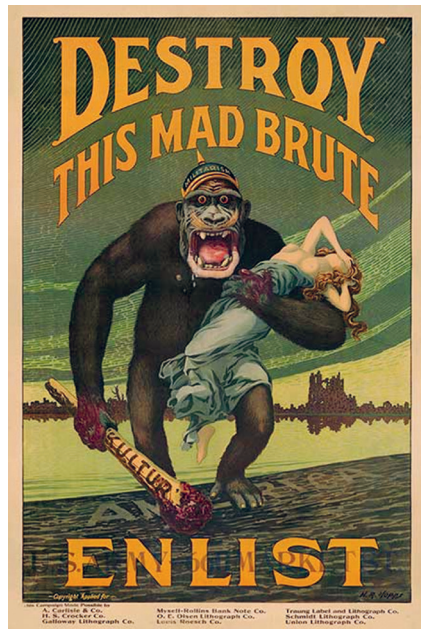
Propagandos reiškinys

Informaciniam saugumui šiandien kyla įvairių grėsmių. Viena iš jų – **propaganda**. Aptarkime ją kiek plačiau.

Propagandos reiškinys nėra naujas, nors tikslų šio reiškinio atsiradimo momentą nustatyti sunku. Vieni mokslininkai propagandos istoriją sieja su žmonijos istorija. Pagal šią versiją, žmonių siekis daryti poveikį kitiems žmonėms išnaudojant informacines manipuliacijos priemones atsirado kartu su civilizacija, t. y. šis reiškinys yra prigimtinis.

Kiti mokslininkai įžvelgia propagandos ištakas tam tikruose istoriniuose įvykiuose. Pavyzdžiui, siūloma propagandos pradžia laikyti sąmoningos organizuotos veiklos, už kurios stovi galią ir įtaką turinčios jėgos, atsiradimą. Manoma, kad propaganda kaip reiškinys galėjo susiformuoti XVII amžiuje, kai 1622 m. Vatikanas įsteigė „Kongregaciją tikėjimui platinti“. Tarp šios Kongregacijos uždavinių buvo naujų kraštų krikštas ir kova su reformacija (čia galima įžvelgti ir informacinių išpuolių ištakas).

Galiausiai pabrėžiama, kad prie modernaus suvokimo apie propagandą nemaža dalimi prisidėjo Pirmasis pasaulinis karas. Manoma, kad būtent Pirmojo pasaulinio karo metais propaganda tapo akivaizdžiu pagalbiniu ginklu. Propagandos aptinkama to meto plakatuose, filmuose, periodinėje spaudoje. Per Pirmąjį pasaulinį karą išryškėjo ir propagandos kūrimo būdai.

11.2 pav. | Pirmojo pasaulinio karo britų plakatas (1918 m.). Vokietiją vaizduojama kaip gorila – agresorė

Šaltinis: <https://www.loc.gov>

Sudėtinga būtų pateikti vieną tiksliausią propagandos apibrėžimą, nes vien per pastarąjį šimtmetį įvairūs autoriai, tyrėjai ir ekspertai jų yra sukūrę ne vieną dešimtį. Tad geriausia pabandyti išskirti esminius tų apibrėžimų elementus. Pavyzdžiui, Lietuvoje išleistoje „Žurnalistikos enciklopedijoje“ propaganda apibūdinama kaip „pažiūrų, idėjų, teorijų, šūkių, programų skelbimas, siekiant jomis veikti žmonių pažiūras, skatinti tam tikrus veiksmus“. Vienas iš komunikacijos mokslų pradininkų Haroldas Lasvelis pabrėžė, kad propaganda, manipuliuojama svarbiais simboliais, siekia valdyti kolektyvines, t. y. masinės auditorijos, nuostatas. Kartais nurodoma, kad tai turi būti sisteminga veikla, t. y. tam tikrų suinteresuotų jėgų organizuotas darbas platinant tam tikrus pasakojimus. Taip pat manoma, kad veiksmingiausia propaganda yra neakivaizdi (užslėpta), kai ji nesuvokiama ir neatpažįstama kaip propaganda (apsimetama kitais reiškiniais, pavyzdžiui: žiniasklaidos straipsniu, paprasto vartotojo įrašų socialinėje medijoje ir t. t.).

Taigi, propagandą galima apibrėžti kaip sąmoningus užmaskuotus veiksmus siekiant paveikti žmonių mąstymą (kartu ir elgesį) platinant tam tikrą informaciją ir naudojant manipuliacijos technikas.

Platesnis požiūris į propagandos reiškinį neleidžia interpretuoti jos kaip vienareikšmiškai blogos ir kenksmingos. Geriau ją paaiškinti galima panaudojus klasikinę propagandos klasifikaciją, paremtą trijų spalvų: juodos, baltos ir pilkos – metafora.

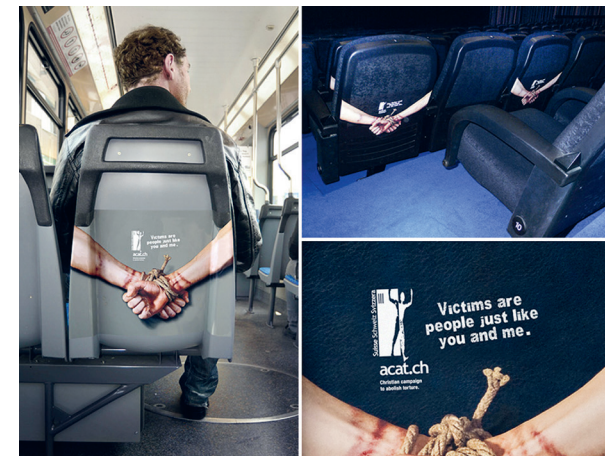
Juodoji propaganda apibūdinama kaip visiška apgaulė. Tai melaginga, išgalvota informacija, sąmoningas informacinis klaidinimas arba, kalbant kitaip, dezinformacija. Prie tokios propagandos priskiriamos netikros naujienos – melagienos (angl. *Fake News*).

Pilkoji propaganda yra kiek sudėtingesnis reiškinys. Tai propaganda, paremta tikrais įvykiais: iš dalies pateikiama patikimos informacijos, bet įmaišoma ir melagingos, išgalvotos, taip sukuriant klaidinantį pasakojimą. Pilkajai propagandai galima priskirti ir tuos

atvejus, kai sąmoningai neatskleidžiami visi faktai, pateikiama tik dalis tiesos, iškraipomas įvykių kontekstas ir pan.

Baltoji propaganda iš esmės yra priešingybė kitoms dviem propagandos rūšims. Jai būdingas aiškus šaltinis, patikima informacija, bet propagandos reiškinio ji laikoma dėl siekio paveikti žmogaus mąstymą ir elgesį. Baltajai propagandai būdinga ir manipuliacija siekiant savų tikslų. Aiškiausias šios propagandos pavyzdys būtų socialinė reklama. Jos siekis yra įtikinti žmones elgtis teisingai, tam naudojamos manipuliacijos technikos, siekiama paveikti emocijas. Pavyzdžiui, socialinė reklama gali siekti įbauginti vartotoją, norėdama priversti jį atsisakyti blogo įpročio ar netinkamo elgesio.

Baltoji propaganda priskiriama prie teigiamų, nekenksmingų informacinių reiškinų, o juodosios ir pilkosios propagandos formos kelia pavojų nacionaliniam saugumui, nes nedraugiškai nusiteikusios valstybės naudoja šias propagandos formas rengdamos informacinius išpuolius.

11.3 pav. | Socialinės reklamos pavyzdys („Aukos yra tokie pat žmonės, kaip ir tu ar aš.“). Kaip ir kitos propagandos rūšys, baltoji propaganda siekia sukelti stiprias emocijas ir manipuluoti jomis įtikinėjimo tikslais

Šaltinis: boredpanda.com / „Advico Y&R“ (Ciūrichas).

11.4 pav. | Socialinės reklamos pavyzdys („PABAIGA. Jei rūkysi, tavo gyvenimo istorija bus 15 proc. trumpesnė, nei galėtų būti.“)

Šaltinis: boredpanda.com / „Iris“ (Londonas).

1. Kas yra propaganda?
2. Kurio istorinio įvykio metu propagandą imta suvokti kaip svarbų ginklą? Ar pritariate nuomonei, kad propaganda yra ginklas? Atsakymą argumentuokite.
3. Kokios yra propagandos rūšys? Kiekvieną jų apibūdinkite.

Manipuliavimas ir propagandos kūrimo būdai

Dar geriau suprasti propagandos reiškinį galima patyrinėjus jos kūrimo būdus. Jų pagrindas yra tam tikro lygio manipuliacija, tad ir pradėti reikėtų nuo šio reiškinio apibrėžimo. Fizinė prasme **manipuliacija** suvokiama kaip miklūs, tikslūs, sudėtingi rankų judesiai, tačiau informacinio saugumo kontekste mus domina perkeltinė šio žodžio reikšmė. Manipuliacijos veiksmas gali būti siejamas su triuku, pokštu ar suktybe. Informacinio saugumo kontekste manipuliacija gali būti suvokiama kaip veiksmas, sumaniai dirbant su informacija, panaudoti ją kuriant informacinę suktybę arba apgaulę. Propagandai būdingi tam tikri nusistovėję manipuliacijos būdai. Toliau aptariami pagrindiniai propagandos kūrimo būdai, išskiriami mokslinėje literatūroje.

Pirmiausia minėtini propagandos kūrimo būdai, kai manipuliuojama patikima informacija – jos pagrindu kuriama apgaulė. Kuriant propagandą **PROBLEMOS PASIRINKIMO BŪDU**, taikiniu pasirenkama visuomenei aktuali problema. Šiuo atveju pati problema tampa manipuliacijos objektu. Ji gali būti hiperbolizuojama, spalvos sutirštinamos. Pavyzdžiui, Lietuvai tebeaktuali ekonominės migracijos problema, kai šalies gyventojai išvažiuoja dirbti ir gyventi į užsienį. Manipuliavimo tuo pavyzdys būtų teiginys, kad Lietuvą visiškai ištuštėjo, dėl to jos ekonomika žlunga ir jau neatsigaus (kitai sakant, reali problema, sutirštinus spalvas, pristatoma kaip katastrofa).

Panašus yra **FAKTŲ PARINKIMO BŪDAS**, metaforiškai vadinamas „kortų kalade“. Tokios propagandos kūrėjas skelbia tik tuos faktus, kurie jam yra palankūs, bet nutyli nepalankiuosius (kalbant metaforiškai, traukia iš kaladės tik tas kortas, kurios padeda pasiekti tikslą). Tokios propagandos pavyzdys būtų Kremliaus teiginiai, kad 1940 m. Lietuvą savo noru įstojo į Sovietų Sąjungą. Propagandos skleidėjai dažniausiai pabrėžia vienus faktus – tai, kad 1940 m. nevyko ginkluotas pasipriešinimas ir kad į Sovietų Sąjungą pasiprašė naujai išrinkta Lietuvos valdžia, bet pamiršta paminėti faktus, kad rinkimai nebuvo laisvi, juose dalyvavo tik Sovietų Sąjungai palankūs kandidatai, be to, per tuos rinkimus Lietuvą jau, galima sakyti, buvo okupuota.

PRIEŠO ĮVARDIJIMO (metaforiškai „atpirkimo ožio“) **BŪDAS** naudojamas tada, kai, supaprastinant sudėtingus procesus, siekiama įvardyti vieną konkretų „kaltininką“. Pavyzdžiui, Kremliaus propaganda tradiciškai kaltina Baltijos šalis dėl Sovietų Sąjungos žlugimo, ignoruodama faktą, kad žlugimą iš tikrųjų lėmė sudėtingi sociokultūriniai procesai ir

kad Sovietų Sąjunga gyvavimo pabaigoje susidūrė su ekonominiais sunkumais bei ideologijos krize. Baltijos šalių siekis atkurti nepriklausomybę po pusės amžiaus sovietų okupacijos buvo tik vienas iš procesų žlungant Sovietų Sąjungai.

Yra keli itin panašūs propagandos kūrimo būdai, kurie papildo vienas kitą. **ETIKETŲ KLIJAVIMO BŪDU** priešininkui neargumentuotai priskiriamos kokios nors menkinančios savybės. Naudojant **BLIZGANČIO APIBENDRINIMO BŪDĄ**, tam tikros savybės ar požymiai priskiriami visumai, pavyzdžiui, visai tautai, o pasitelkus **ASOCIACIJŲ KĖLIMO BŪDĄ**, neigiamoms emocijoms sukelti vartojami tam tikri žodžiai ar simboliai. Pavyzdžiui, propagandos teiginyje „Visi Baltijos šalių gyventojai yra fašistai“ matyti ir blizgančio apibendrinimo („visi“), ir etiketės klijavimo („yra fašistai“), ir asociacijų kėlimo (istoriškai fašistinė ideologija siejama su Antrojo pasaulinio karo tragedija, karo nusikaltimais ir pan.) būdai.

LIUDIJIMO BŪDAS paremtas principu, kai propagandos kūrėjai, įrodydami tam tikrą savo pasakojimą, pasitelkia netikrų liudininkų netikrus liudijimus. Šiuo būdu išnaudojamas psichologinis aspektas, susijęs su tuo, kad mes esame linkę tikėti žmogumi, jeigu jis sako, kad matė ką nors savo akimis ir dabar gali paliudyti apie tai, kaip viskas iš tikrųjų buvo. Liudijimo būdo naudojimo pavyzdys: 2014 m. liepos 17 d. virš konflikto zonos Donbase, Ukrainoje, buvo numuštas civilinis reiso MH17 lėktuvas, skridęs iš Amsterdamo oro uosto į Kvālų Lumpūrą Malajzijoje. Daugybė įrodymų rodo, kad atsakomybė už šį nusikaltimą tenka Rusijos remtiems kovotojams. Tuo metu Kremliaus propaganda bandė atsakomybę permesti Ukrainai. Taip atsirado pasakojimas apie Boryspilio oro uoste, šalia Kyjivo, neva dirbusį ispaną dispečerį, kuris socialiniame tinkle „Twitter“ parašė, kad prieš katastrofą matęs radare šalia MH17 reiso lėktuvo ukrainietišką naikintuvą. Šią istoriją plačiai platino Rusijos kontroliuojamas televizijos kanalas RT. 2018 m. žurnalistams pavyko rasti asmenį, paskelbusį „Twitteryje“ minėtą teiginį. Paaiškėjo, kad jis iš tikrųjų yra ispanas, bet niekada nedirbo dispečeriu. Jis prisipažino žurnalistams, kad už netikrą liudijimą iš įvairių šaltinių Rusijoje, įskaitant ir kanalą RT, gavo 48 tūkst. JAV dolerių.

EILINIO PILIEČIO BŪDAS dažniausiai pasitelkiamas norint pateisinti vienus arba kitus veiksmus. Tada teigiama, kad „visi“ (vėlgiai – visa tauta) ko nors nori ar siekia, o valdžia, priimdama sprendimus, tik reaguoja į tų žmonių lūkesčius. Pavyzdžiui, nuo 2022 m. vasario 24 d. Kremliaus propaganda teigė, kad visi Rusijos gyventojai palaiko „specialiąją karinę operaciją“, t. y. karą su Ukraina, kad Maskvės veiksmai atitinka rusų norus ir lūkesčius. Nors Rusijoje ir nekilo reikšmingų masinių protesto akcijų, nukreiptų prieš šią agresiją, galima teigti, kad vis dėlto buvo surengtos kelios protesto akcijos, nepaisant itin brutalaus Rusijos valdžios reakcijos į jas. Taip pat pastebimai išaugo nepritariančiųjų Kremliaus politikai emigracija, o kai 2022 m. rudenį Rusijoje buvo paskelbta dalinė mobilizacija, nuo jos į užsienį pabėgo apie 300 tūkst. vyrų. Taigi, tikrai negalima teigti, kad karas su Ukraina atitinka visų Rusijos gyventojų lūkesčius.

Minėtas pavyzdys iš dalies yra susijęs ir su **SEKIMO IŠ PASKOS BŪDU**. Jis remiasi vadinamuoju „bandos jausmu“. Propagandos skleidėjai siekia sukurti iliuziją, kad visuomenėje dominuoja vienos ar kitos pozicijos (idėjos) palaikymas. Tokioje situacijoje nepalaikantieji tos pozicijos (idėjos) gali vengti išsakyti įsitikinimus, manyti, kad geriau pritarti esą dominuojančiai idėjai, nenorint išsiskirti. Dalies Rusijos visuomenės pasyvumą, nenorą ar negebėjimą paprieštarauti dėl agresijos Ukrainoje galėjo nulemti įsitikinimas, kad „visi palaiko karą“, ir baimė, išsiskyrus iš „visų“, sulaukti nemalonumų.

Svarbus yra ir NETIKRO PASIRINKIMO BŪDAS. Jo esmė – platinamame pasakojime pateikti tik kelias pasirinkimo galimybes (neretai – iš dviejų blogybių), nutylint kitus galimus variantus. Pavyzdžiui, kai Kremliaus propaganda, siekdama pateisinti atvirą karą su Ukraina, pradėtą 2022 m., teigia, kad Maskvą neturėjo kito pasirinkimo ir privalėjo veikti, kitaip Ukraina (ar Vakarai) užpultų Rūsiją, tai yra ne tik atviras melas, bet ir netikro pasirinkimo būdo pavyzdys, nes tarp pasirinkimo galimybių neminimas variantas nepradėti karo ir spręsti galimus konfliktus diplomatinėmis priemonėmis.

Dar vienas propagandos kūrimo būdas vadinamas „KARŠTA BULVE“ – propagandos skleidėjas pasinaudoja tikrais nuo jo nepriklausančiais įvykiais kurdamas ir skleidamas propagandinį pasakojimą. Pavyzdžiui, 2020 m. įvykius, kai per COVID-19 pandemiją Europos Sąjungoje buvo įvesti kelionių ribojimai bei grąžinta sienų kontrolė Šengeno erdvėje, propagandos skleidėjai pateikė kaip įrodymą, kad Europos Sąjungoje nėra jokio solidarumo – kiekvienas už save (buvo ignoruojamos bendros pastangos suvaldyti pandemiją, centralizuotas vakcinos įsigijimas visos Europos Sąjungos mastu ir pan.).

Propagandos kūrimo būdų įvairovė rodo, kad propagandos kūrėjai turi išties nemažai galimybių manipuluoti informacija ir šių manipuliacijų pagrindu kurti įvairias melagienas.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

1. Išsirinkite ir apibūdinkite tris propagandos kūrimo būdus.
2. Kuris propagandos kūrimo būdas, jūsų manymu, yra sudėtingiausias, o kuris – lengviausias? Pasirinkimą argumentuokite.
3. Kaip manote, kurie dabartiniai aktualūs įvykiai galėtų būti panaudoti kuriant propagandos pasakojimą?
4. Kaip gali būti iškraipomos naujienos siekiant propagandos efekto?

Informacinių karų era

Informacinių karų era siejama su modernių karų laikotarpiu. Manoma, kad informacinių aspektų reikšmė tarpusavio priešpriešoje išryškėjo jau per Pirmąjį pasaulinį karą. Tada atsirado ir pirmosios institucijos, kurios rūpinosi karo cenzūra, dezinformacija ir propaganda. Paminėtini vadinamieji Velingtono rūmai Jungtinėje Karalystėje (slaptasis karo propagandos biuras) arba Vokietijos karinės spaudos biuras.

Kita vertus, **informacinio karo** reiškinys dažniausiai siejamas su vėlesniais laikais. Pirmu informaciniu karu neretai vadinamas karas Persijos įlankoje (operacija „Audra dykumoje“) 1991 metais. Pabrėžiama, kad pirmą kartą žmonijos istorijoje būtent šio karo pradžia

buvo tiesiogiai rodoma televizijos žiūrovams visame pasaulyje – tai CNN kanalo transliacija iš apšaudomo Bagdado ir vėlesnis operatyvus karo veiksmų nušvietimas.

11.5 pav. | Kadras iš tiesioginės 1991 m. operacijos „Audra dykumoje“ transliacijos (Bagdado bombardavimas)

Šaltinis: youtube.com

Susidomėjimas informaciniu karu stipriai išaugo XX amžiaus 10-ajame dešimtmetyje, kai tapo akivaizdu, kad informacinės technologijos vis reikšmingesnės ir kasdieniame žmogaus gyvenime, ir kitose srityse, įskaitant karinę.

Kalbėti apie realius informacinio karo aspektus leido ir tam tikra patirtis. Pavyzdžiui, 1994–1996 m. Rūsijoje vyko Pirmasis Čėčėnijos karas, kuriuo Maskvą siekė karinėmis priemonėmis sužlugdyti Čėčėnijos nepriklausomybės siekius. Čėčėnai priešinosi ir karinėmis priemonėmis, ir rengdami informacines kampanijas, per kurias plačiai aiškino savo siekius, informavo Vakarų pasaulį apie Rūsijos karo žiaurumus, žmogaus teisių pažeidimus. Tai lėmė, kad Vakarų šalių lyderiai priekaištavo Māskvai dėl bandymo nuslopinti separatistines nuotaikas Čėčėnijoje karinėmis priemonėmis. Pačioje Rūsijoje visuomenė irgi prieštarai vertino pradėtą karą, vyko protesto akcijos, kuriomis buvo reikalaujama konfliktą spręsti politinėmis, o ne karinėmis priemonėmis.

Manoma, kad čėčėnams iš esmės pavyko laimėti informacinį karą su Rūsija (kariniu lygiu konfliktas buvo įšaldytas Chasaviurto susitarimais 1996 metais). Pabrėžiama ir tai, kad tai tapo pamoka pačiai Māskvai. Pirmojo Čėčėnijos karo patirtis parodė, kad informacinis karas yra asimetris, t. y. jį gali sėkmingai vykdyti silpnesnė pusė, nes sėkmė priklauso ne nuo realios karinės galios, o nuo sumanumo ir komunikacijos veiksmingumo.

Be to, atsirado supratimas, kad informacinis karas gali, bet nebūtinai turi lydėti realią karinę konfrontaciją. Kitaip sakant, informacinis karas gali būti vertinamas kaip atskira agresijos rūšis, jis gali vykti ir be realių karo veiksmų. Galima teigti, kad Rūsija vykdė tokio pobūdžio karus su Baltijos šalimis. Pavyzdžiui, 2007 m. informacinėmis priemonėmis buvo pakurstyti ir radikalizuoti protestai Ėstijoje, nukreipti prieš paminklo sovietų kariams perkėlimą iš Tālino centro į karių kapines. Propagandos priemonėmis buvo siekiama vidinės priešpriešos ir Ėstijos visuomenės susiskaldymo, šalį buvo bandoma apjuodinti ir tarptautiniu mastu: skambėjo kaltinimai Ėstijai perrašant istoriją, puoselėjant fašizmą ir pan. Įvykius lydėjo ir kibernetinės atakos.

11.6 pav. | Rūsijos informacinės atakos pakurstė riaušes Tāline 2007 m. pavasarį

Šaltinis: Delfi.lt

2008 m. Rūsija surengė plataus masto informacinį karą su Sakartvelu. Tai tapo pasiruošimo etapu vadinamajam Penkių dienų karui Pietų Osetijos teritorijoje (tai Tbilisio nekontroliuojamas Sakartvelo regionas). Maskvą stengėsi išprovokuoti realų susidūrimą, o kai pavyko, sustiprino ne tik karinius veiksmus, bet ir informacinį-psichologinį puolimą – Tbilisis buvo kaltinamas suplanavęs ir vykdęs Pietų Osetijos gyventojų genocidą (po karo paaiškėjo, kad šie kaltinimai neturėjo jokio realaus pagrindo).

Ypatingą dėmesį informacinis karas patraukė ir 2014 m. įvykių kontekste. Pirmiausia turimas galvoje Rūsijos įgyvendintas Krymo pusiasalio, priklausančio Ukrainai, užgrobinimas. Maskvą maskavo savo veiksmus, jos pajėgos veikė be atpažinimo ženklų, melagingai buvo teigiama, kad čia „savigynos būriai“, kuriuos neva suformavo vietiniai gyventojai, bijantys, jog iš Kijivo atvažiuos „banderovcai“, kurie užgrobė ten valdžią Maidano metu. Itin aktyviai šia propaganda, dezinformacija ir bauginimais buvo apdorojami Krymo gyventojai. Sumanus visų šių veiksmų derinys leido Rūsijai užgrobti svetimą teritoriją be didesnio pasipriešinimo. Vėliau tokie Maskvės veiksmai buvo apibūdinami „hibridinio karo“ terminu.

Taigi, mūsų istorinį laikotarpį galima apibūdinti kaip informacinių karų erą. Informacinis karas šiuo atveju turi būti suvokiamas kaip sistemingi apgalvoti kitos šalies (ar subjekto) veiksmai siekiant paveikti propagandos bei dezinformacijos sklaidos priemonėmis šalies, prieš kurią vykdoma informacinė agresija, visuomenės nuostatas, įsitikinimus, vertybes bei elgesį. Propaganda šiuo atveju turi būti vertinama kaip informacinio karo instrumentas.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

1. Kas būdinga informaciniam karui?
2. Kaip manote, kuo informaciniai karai pavojingi mums asmeniškai ir valstybei?
3. Kokiais būdais Rūsija 2014 m. maskavo savo tikruosius veiksmus ir ketinimus Ukrainos atžvilgiu?

Modernūs kenksmingi informacinės erdvės reiškiniai

Sunku tiksliai ir aiškiai nustatyti, kada informacinis karas prasidėjo ir ar jis vyksta. Informacinės priešpriešos įgauna pastovumo pobūdį. Šią problemą gilina ir modernių kenksmingų reiškinų atsiradimas informacinėje erdvėje. Pirmiausia tai susiję su interneto ypatybėmis. Prie modernių kenksmingų informacinės erdvės reiškinų galima priskirti interneto trolių atsiradimą ir panašias funkcijas atliekančių automatizuotų programų („botų“) funkcionavimą.

Interneto trolių atsiradimas pirmiausia siejamas su rusišku interneto sektoriumi (rūnetu) ir socialinių medijų pirmtakais – internetinių diskusijų forumais. Pirmi bandymai moksliskai aprašyti trolių technologijas, dar neegzistuojant pačiam terminui, pasirodė 2003 metais. Plačiau apie interneto trolius pradėta kalbėti 2013–2014 m., kai keli žurnalistiniai tyrimai atskleidė vadinamųjų **trolių fėrmų** veiklos principus. Šiandien šias technologijas savo reikmėms naudoja ne vien Rūsija, bet ir Kinija, Brazilija, Indonėzija, kitos valstybės.

Nors internetinių patyčių, vadinamojo „trolingo“, kultūra yra plačiai paplitusi internete, šiuo atveju kalba eina ne apie paprastus interneto vartotojus, o apie samdomus darbuotojus, kurie, apsimėsdami kitais asmenimis (troliai dažniausiai valdo kelias ar net keliolika paskyrų), skleidžia už atlygį socialinėje medijoje (taip pat komentaruose internetinėse žiniasklaidos priemonėse) ideologizuotą propagandinį turinį ir dezinformaciją. Interneto trolių veiklos tikslas yra kurti dominuojančios visuomenės nuomonės iliuziją. Kurdami propagandą, jie pasitelkia sekimo iš paskos būdą – formuoja pojūtį, kad viešojoje erdvėje (šiuo atveju – socialinėje medijoje) koku nors klausimu dominuoja viena nuomonė. Taip jie gali daryti psichologinį spaudimą kitaip manantiems (vartotojai gali vengti išsakyti savo nuomonę, jei mano, kad ji prieštarauja dominuojančiajai), taip pat patraukti į savo pusę neapsisprendusius, t. y. tuos vartotojus, kurie neturi aiškos nuomonės vienu ar kitu klausimu.

Panašią funkciją atlieka ir „botai“. Automatizuotos programos dažniausiai neturi gebėjimų kurti gilesnio kūrybiškai apdoroto turinio, bet gali gana veiksmingai, greitai ir masiškai platinti užprogramuotus, trumpus, ideologizuotus propagandos teiginius.

Tai įdomu!

INTERNETO TROLIAI IR SKIEPAI

2018 m. mokslininkai iš Džordžo Vašingtono universiteto JAV nustatė, kad su Rūsija siejami interneto troliai 2014–2017 m. aktyviai veikė amerikietišrame interneto sektoriuje, keldami diskusijas apie skiepus. Įdomu tai, kad dirbtinėse diskusijose troliai vaidino ne tik pasisakančiuosius prieš skiepus, bet ir skiepijimo rėmėjus. Mokslininkai padarė išvadą, kad interneto trolių tikslas buvo sukurti iliuziją, jog skiepų nauda nėra įrodyta (iš tikrųjų tai netiesa – vakcinacijos principai sėkmingai taikomi jau kelis šimtmečius, skiepai yra veiksminga priemonė nuo ligų ir profilaktikai). Taip buvo siekiama priversti žmones suabejoti skiepų nauda ir saugumu, manyti, kad gydytojai ir mokslininkai patys nesutaria, ar jie saugūs. Galima sakyti, tikslas buvo sumaniai paveikti auditoriją – ne bandant įteigti melagingus teiginius tiesiogiai, bet skatinant abejones ir dvejonas.

1. Kas yra interneto trolis?
2. Kodėl yra pavojinga ir kenksminga interneto trolių veikla?
3. Kas yra išmaniosios vaizdo klastotės? Pateikite ne mažiau kaip du tokios klastotės pavyzdžius.

Lietuvos informacinis saugumas

Lietuvai tenkantys informacinio saugumo išbandymai nebėra vien teorinio lygio. Šalis nuolat patiria įvairių informacinių išpuolių, kurie kartais nukreipiami ne vien į Lietuvą, bet ir plačiau – į Baltijos šalis, Europos Sąjungą ar NATO. Būtina paminėti kelis ryškiausius informacinius išpuolius, pastaraisiais metais nukreiptus į Lietuvos informacinę erdvę.

- 2017 m. vasario 16 d. išvakarėse Lietuvos informacinėje erdvėje skirtingais kanalais: pranešimais socialinėje medijoje, elektroniniais laiškais Lietuvos valdžios ir teisėsaukos įstaigoms – pradėta platinti istorija, kad Jonavoje penki vokiečių kariai neva išprievartavo nepilnametę globos namų auklėtinę. Buvo teigiama, kad Lietuvos policija nenori tirti šio išpuolio, slepia informaciją apie jį. Socialinėje medijoje taip pat buvo platinamos suklastotos pagrindinių lietuviškų internetinių žiniasklaidos priemonių puslapių nuotraukos, siekiant „įrodyti“, kad neva Lietuvos žiniasklaida irgi paskelbė informaciją apie šį nusikaltimą, bet pašalino ją reikalaujant valdžiai. Greitai išsiaiškinta, kad visa ši istorija yra netikra, jokio panašaus incidento Jonavoje ar kur kitur Lietuvoje nebuvo.
- 2017 m. balandžio 12 d. buvo įsilaužta į naujienų agentūros BNS, kurios paslaugomis naudojasi visos pagrindinės Lietuvos žiniasklaidos priemonės, turinio sistemą. Joje kaip originali publikacija buvo paskelbta melaginga žinutė, kad Latvijoje amerikiečių kariai per pratybas apsinuodijo **ipritu** – nuodingomis dujomis, kurios yra cheminio ginklo elementas. Įsilaužimas buvo laiku pastebėtas, melagiena pašalinta – ji nespėjo išplisti Lietuvos informacinėje erdvėje.
- 2018 m. birželio 8 d. pradėta platinti melaginga žinia, kad per JAV kariuomenės šarvuočio, Lietuvoje vykusio į pratybas „Saber Strike 2018“, avariją buvo mirtinai sužalotas dviračiu į plentą išvažiuavęs berniukas. Pranešimą lydėjo suklastota nuotrauka. Būtina paminėti, kad iš tiesų įvyko JAV šarvuočio avarija, bet per ją niekas nenukentėjo.
- 2019 m. buvo įsilaužta į kelis Lietuvoje veikiančius naujienų portalus, tokius kaip „Kas vyksta Kaune“, *Baltictimes.com*. Juose buvo paskelbti melagingi straipsniai, kuriuose teigta, kad per pratybas Lietuvoje radioaktyviosiomis medžiagomis užteršta Neris upė ir kad gresia rimtas pavojus Kauno miesto gyventojų sveikatai. Ši „naujiena“, kaip minėta, buvo visiškai melaginga.

Dar vienu nauju iššūkiu informacinėje erdvėje tampa **išmaniosios vaizdo klastotės** (angl. *Deep Fake*). Tai yra jau kitas žingsnis po „Photoshopo“ technologijos, kuri leidžia keisti statiškus vaizdus (nuotraukas), papildyti jas elementais iš kitų nuotraukų ar kitaip klastoti vaizdą. Išmaniosios vaizdo klastotės atveju klastojamas vaizdo įrašas. Kol kas ši technologija dar gana brangi, netobula ir dėl to nėra plačiai paplitusi. Tačiau, turint galvoje technologijų tobulėjimo greitį, išmaniosios vaizdo klastotės gali tapti rimtu išbandymu jau artimiausiu metu.

11.7 pav. | Išmanioji vaizdo klastotė gali būti nukreipta ne tik prieš garsenybes ar politikus, bet ir skirta kitiems žmonėms paveikti

Tai įdomu!

VOLODYMRO ZELENSKIO „RAGINIMAS PASIDUOTI“

2022 m. kovo pradžioje, praėjus vos kelioms savaitėms po to, kai Rusija pradėjo atvirą agresyvią karą su Ukraina, internete buvo pavišintas suklastotas vaizdo įrašas, kuriame Ukrainos prezidentas Volodymyras Zelenskis neva kreipiasi į šalies gyventojus ir ragina juos sudėti ginklus. Vaizdo įrašas buvo padarytas naudojant išmaniosios vaizdo klastotės technologiją.

Šis įrašas buvo gana greitai ir lengvai išaiškintas dėl techninių detalių. Pastebėta, kad rodomo Ukrainos prezidento judesiai ir mimika yra nenatūralūs, kalbėjimo tempas neatitinka įprastos Volodymyro Zelenskio kalbėjimo manieros. Specialistai taip pat nustatė akivaizdžius vaizdo apdorojimo pėdsakus.

Pats Volodymyras Zelenskis paneigė minėto vaizdo įrašo tikrumą ir tokios apgaulės bandymą pavadino „vaikiška provokacija“.

- 2023 m. dezinformacijos kūrėjų taikiniu tapo karinės pratybos „Geležinis Vilkas 2023–I“. Įvairiuose nepatikimuose interneto šaltiniuose anglų, rusų ir lietuvių kalbomis pasirodė teiginiai, kad pratybos puolamojo pobūdžio (ruošiasi ne gynybai, o puolimui) ir kad Lietuvos karo medikai buvo verbuojami dirbti kitose šalyse (pavyzdžiui, Ukrainoje). Visi šie teiginiai neatitiko tikrovės.

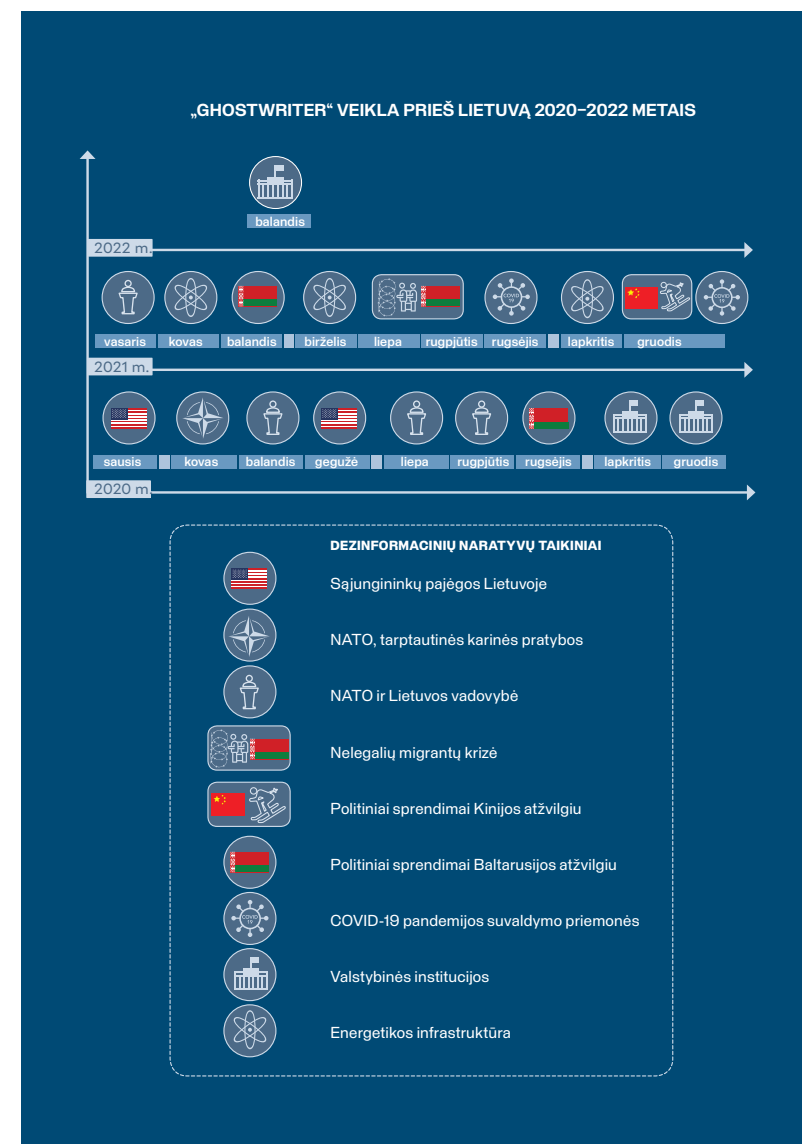
11.8 pav. | 2018 m. informacinėje erdvėje pasirodžiusi suklastota informacija apie neva įvykį Lietuvoje

Paminėti vos keli informacinių išpuolių, nukreiptų į Lietuvos informacinę erdvę, pavyzdžiai, bet jų yra daug daugiau. Valstybės saugumo departamentas bei Antrasis operatyvinių tarnybų departamentas prie Krašto apsaugos ministerijos nuo 2014 m. viešai skelbia mose Grėsmių nacionaliniam saugumui vertinimo ataskaitose fiksuoja grėsmes ir Lietuvos informaciniam saugumui. 2023 m. paskelbtoje ataskaitoje paminėta priešiškos informacinių-kibernetinių operacijų grupuotės „Ghostwriter“ veikla, nukreipta prieš Lietuvą. Toliau pateikiamoje iliustracijoje, paimtoje iš ataskaitos, matyti, kad 2020–2021 m. buvo nuolat vykdoma veikla, nukreipta prieš mūsų šalį (vos kelis mėnesius nenustatyta jokių informacinių išpuolių). Tokia veikla susilpnėjo tik 2022 m., kai pagrindinis grupuotės dėmesys buvo nukreiptas į Ukrainą. „Ghostwriter“ atakų taikiniais tapo sąjungininkų pajėgos Lietuvoje, mūsų šalies valstybinės institucijos ir kt.

Visa tai rodo, kad informaciniai karai ir informaciniai išpuoliai yra tapę kasdienybe bei itin aktuali saugumo išbandymu. Atsakant į informaciniam saugumui kylančias grėsmes, svarbu pasiekti kelis esminius tikslus:

- užtikrinti informacinės erdvės saugumą ir higieną, t. y. propaganda ir dezinformacija turi būti išaiškinamos, o informacinėje erdvėje turi dominuoti patikima, faktais paremta informacija;
- turi būti užtikrintas kokybiškos nepriklausomos žiniasklaidos funkcionavimas, nes ji tampa pagrindu patikimoms informacijos saloms formuoti bendrame informaciniame chaose;

- turi būti formuojamas pačios visuomenės aiškus ir nuoseklus atsparumas informacinėms grėsmėms; tai apima tam tikrų piliečių gebėjimų ugdymą: gebėjimą atpažinti nepatikimą informaciją, gebėjimą savarankiškai patikrinti svarbius faktus, gebėjimą nustatyti nepažįstamų ar mažai žinomų informacijos šaltinių patikimumą;
- šiais laikais itin svarbus tampa sąmoningas socialinės medijos vartotojų elgesys; pirmiausia jis apima apgalvoto dalijimosi informacija principą, t. y. svarbu, kad socialinių medijų vartotojai neskubėtų dalytis informacija su kitais vartotojais nepatikrinę, ar minima informacija teisinga, ypač tais atvejais, kai kalbama jautriomis ar skandalingomis temomis. Šie keturi punktai yra informacinio saugumo ir atsparumo pagrindas, itin svarbus bet kuriai moderniai demokratiškai valstybei.

11.9 pav. | Grupuo­ tės „Ghostwriter“ veikla, nukreipta prieš Lietuvą

Šaltinis: VSD ir AOTD ataskaita, 2023.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

1. Kas yra pagrindinis informacinio išpuolio taikiny?
2. Kokie gali būti tokių informacinių išpuolių padariniai?
3. Kurios šiame vadovėlio skyriuje pateiktos melagingos informacinės žinutės galėjo būti labiausiai paveiktos Lietuvos visuomenėje? Kaip manote kodėl?
4. Nurodykite keturis tikslus, kurie yra svarbūs siekiant užkirsti kelią informaciniam karui.

Apibendrinimas

NAGRINĖDAMI ŠIĄ TEMĄ, MES SUPRATOME:

1. Informacinis saugumas yra sudedamoji nacionalinio saugumo dalis.
2. Informaciniai išpuoliai pirmiausia nukreipiami į atakuojamos šalies visuomenę, siekiant paveikti kolektyvines nuostatas ir daugumos mąstymo būdą bei kryptį.
3. Informaciniai karai naudoja propagandą kaip informacinio poveikio instrumentą.
4. Juodosios ir pilkosios propagandos formos laikomos priešiška ir kenksminga propaganda, o baltoji propaganda yra nekenksminga, ją, siekdamos teigiamų rezultatų, gali skleisti ir demokratinės valstybės ar veikėjai.
5. Informaciniai karai gali lydėti tradicinius karinius (konvencinius) konfliktus, bet gali būti įgyvendinami ir kaip atskira agresijos prieš kitą valstybę forma.
6. XXI amžiuje patogių propagandos ir dezinformacijos sklaidos kanalu tapo internetas, nes jame bet kas gali be didesnės kontrolės ar apribojimų platinti įvairaus pobūdžio informaciją – ir patikimą, ir melagingą.

7. Naujų iššūkių informaciniam saugumui kyla būtent internetinėje erdvėje, kur veikia interneto troliai, naudojami „botai“, išmaniosios vaizdo klastotės ir kt.
8. Informaciniai išpuoliai prieš Lietuvą yra mūsų realybės dalis, kol kas tai yra pastovi grėsmė nacionaliniam saugumui.
9. Pasipriešinimas informacinėms grėsmėms ir didesnis atsparumas joms pasiekiamas išaiškinant melagienas, kuriant patikimą informacinę erdvę, stiprinant visuomenės atsparumą medijų raštingumo priemonėmis.

APIBENDRINAMIEJI KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

1. Nurodykite ir apibūdinkite ne mažiau kaip du šiuolaikinius iššūkius, kylančius informaciniam saugumui.
2. Kuo skiriasi juodosios, pilkosios ir baltosios propagandos rūšys? Kuri iš jų yra pavojingiausia? Kodėl?
3. Ne mažiau kaip dviem argumentais pagrįskite arba paneikite teiginį: „XXI amžiaus visuomenė gyvena informacinio karo sąlygomis.“
4. Kokiais būdais interneto trolių ir „botų“ technologijos leidžia pasiekti informacinio išpuolio tikslą?
5. Pasvarstykite, kodėl dalis mūsų visuomenės lengviau patiki melagienomis.
6. Pasidomėkite, kurie Lietuvos gyvenimo ir istorijos klausimai dažniausiai tampa informacinio karo objektais. Kaip manote, kodėl pasirenkami būtent šie klausimai?

Užsienio valstybių žvalgybos tarnybų veiklos keliami pavojai

ANDRIUS TEKORIUS

Temos reikšmingumas

- ➔ Kitų valstybių žvalgybos tarnybų priešiška šnipinėjimo ir ardomoji veikla Lietuvos atžvilgiu yra viena iš pagrindinių grėsmių šalies nacionaliniam saugumui. Žvalgybą Lietuvos atžvilgiu aktyviai vykdo Rusijos Federacijos, Baltarusijos Respublikos ir Kinijos Liaudies Respublikos žvalgybos tarnybos. Jos intensyviai renka kariniam ir politiniam planavimui reikalingą karinio, politinio, ekonominio pobūdžio informaciją, organizuoja ir vykdo informacines bei kibernetines operacijas, hibridines atakas.
- ➔ Užsienio valstybių žvalgybos tarnybas domina tiek įslaptinta, tiek neįslaptinta informacija. Jos naudoja įvairius informacijos rinkimo būdus. Žvalgybos veikla Lietuvos atžvilgiu vykdoma ne tik Lietuvoje, bet ir kitose valstybėse. Bendradarbiaudamos su savo sąjungininkėmis, užsienio valstybių žvalgybos tarnybos gali užpildyti savo žvalgybos spragas ir maskuoti veiklą.
- ➔ Lietuvos Respublikos Seimo patvirtintoje Nacionalinio saugumo strategijoje išskiriami trys nacionalinio saugumo politikos prioritetai: pasirengimas valstybės gynybai, valstybės ir visuomenės atsparumo didinimas bei Lietuvos interesus atitinkančios tarptautinės saugumo sistemos užtikrinimas. Nacionalinio saugumo strategijoje įtvirtinti ir priešiškos užsienio valstybių žvalgybos tarnybų veiklos užkardymo uždaviniai.

Rusijos žvalgybos tarnybų keliamos grėsmės

Intensyviausiai ir agresyviausiai prieš Lietuvą veikia Rusijos žvalgybos tarnybos. Jos žvalgybą vykdo pačioje Lietuvoje, Rusijoje ir iš Rusijos teritorijos, taip pat kitose šalyse. Rusijos žvalgybos interesai apima daugelį svarbiausių Lietuvos valstybės gyvenimo sričių. Rusijos žvalgybos tarnybas domina:

- Lietuvos vidaus politika: procesai, tendencijos, rinkimų kampanijos, politiniai lyderiai, jų asmeninės savybės;
- Lietuvos užsienio politika: pozicija tarptautinėse organizacijose, dvišaliai santykiai, politikos formavimo specifika;
- ekonomika ir energetika: ūkio raida ir perspektyva, strateginiai energetikos projektai, jų politinis palaikymas ar nepalaikymas;
- Lietuvos žvalgybos tarnybos ir kitos už nacionalinį saugumą atsakingos institucijos: žvalgybos ir kontržvalgybos informacija, santykiai su politine valdžia, veiklos galimybės, darbuotojai ir pan.;
- krašto apsaugos sistema: kariniai pajėgumai, karinė ir strateginės svarbos civilinė infrastruktūra, karinis bendradarbiavimas su NATO ir Europos Sąjungos sąjungininkais;
- telekomunikacijų ir kibernetinė infrastruktūra: saugumo užtikrinimo spragos, galimybės perimti žvalgybos tarnybas dominančią informaciją.

Rusijos žvalgybos tarnybos siekia gauti įslaptintą ir kitą Lietuvos nacionaliniam saugumui svarbią informaciją apie politinėse partijose vykstančius procesus bei jų strategijas per Lietuvos Respublikos Prezidento, Europos Parlamento ir savivaldos rinkimus, taip pat strateginių energetikos projektų įgyvendinimą, Lietuvos karinius pajėgumus ir šalies tarptautinį karinį bendradarbiavimą. Rusijos žvalgybos tarnybos taip pat aktyviai siekia paveikti Lietuvos vidaus ir užsienio politiką.

Didžiausią grėsmę Lietuvos Respublikos nacionaliniam saugumui kelia Rusijos užsienio politikos tikslus remiančios šnipinėjimo ir įtakos operacijos prieš Lietuvą. Jas vykdo trys Rusijos Federacijos institucijos: Rusijos išorės žvalgybos tarnyba (SVR, rus. *Служба внешней разведки*), Ginkluotųjų pajėgų Generalinio štabo Vyriausioji žvalgybos valdyba (GRU, rus. *Главное разведывательное управление*) ir Rusijos federalinė saugumo tarnyba (FSB, rus. *Федеральная служба безопасности*). Nors visos jos vykdo atskirą veiklą, jas vienija bendras veikimas, nukreiptas prieš užsienio valstybes.

Lietuvoje Rusijos žvalgybos tarnybų darbuotojai dažniausiai veikia naudodami **diplomatinę priedangą**. SVR ir GRU darbuotojai, prisidengdami diplomatų statusu, dirba Rusijos ambasadoje Lietuvoje, Rusijos prekybos atstovybėje, neseniai dirbo ir Rusijos generaliniame konsulate Klaipėdoje. Jų veiklą koordinuoja Rusijos ambasadoje įsikūrusios SVR ir GRU rezidentūros. Rusijos žvalgybos tarnybų darbuotojai sudaro dalį Rusijos diplomatinio personalo Lietuvoje, be to, SVR ir GRU savo tikslams pasiekti išnaudoja žvalgybos tarnyboms nepriklausančius Rusijos diplomatus. Rusijos žvalgybos tarnybų veikla naudojant diplomatinę priedangą pastaruoju metu smarkiai apribota Lietuvos žvalgybos institucijų taikomomis aktyviomis kontržvalgybos priemonėmis.

Lietuvės žvalgybos institucijos fiksuoja nuolatinį Rusijos žvalgybos tarnybų karininkų, prisidengiančių diplomatų pareigomis, lankymąsi įvairiuose su tarptautiniais santykiais, politika, gynyba, ekonomika, energetika ar finansais susijusiuose renginiuose, mokslinėse konferencijose, valstybės institucijų oficialių leidinių pristatymuose, parodose ir kitur. Kai kurie Lietuvoje dirbantys Rusijos žvalgybos karininkai geba bendrauti lietuvių kalba, yra komunikabilūs, greitai užmezgantys pokalbį, sumaniai maskuoja tikruosius domėjimosi motyvus. Iš pirmo žvilgsnio įtarimų nekeliančio atsitiktinio susitikimo metu Rusijos žvalgas visuomet ieško galimybių kuo daugiau sužinoti apie verbavimo taikinį: jo pažiūras, silpnynes ir kitus galimus motyvus bendradarbiauti. Kuo skubiau apie užmegztus ryšius Rusijos žvalgas informuoja Maskvoje esančius savo koordinatorius, ir jie sprendžia, ką daryti toliau. Į renginius ir susitikimus tarnybų darbuotojai dažnai vedasi su jomis bendradarbiaujančius Rusijos ambasadoje Lietuvoje dirbančius diplomatus. SVR karininkai, siekdami gauti juos dominančios informacijos ir paveikti sprendimų priėmimą, mėgina megzti patikimus ryšius įvairiose Lietuvos valstybinėse institucijose ir organizacijose. Užverbuotiems asmenims Lietuvoje nurodoma ne tik rinkti informaciją, bet ir siekti politinės karjeros ir taip sukurti Rusijos žvalgybai papildomų galimybių.

Lietuvoje Rusijos žvalgybos tarnybos veikia ir prieš kitų Europos Sąjungos bei NATO valstybių diplomatinės atstovybes: siekia į jas įsiskverbti, rinkti informaciją apie dvišalius santykius su Lietuva, politiką Rusijos atžvilgiu, formuoti Rusijai palankų užsienio diplomatų požiūrį. Rusijos karinė žvalgyba kaip veiklos priedangą naudoja Rusijos ambasados Gynybos atašė biurą. Nors Rusijos ir Lietuvos dvišalis karinis bendradarbiavimas beveik nevyksta, Gynybos atašė biure Lietuvoje oficialiai dirba keli karinės žvalgybos karininkai. Rusijos GRU žvalgybos karininkai naudojami ne tik karine, bet ir civiline diplomatine priedanga. Šios valstybės karinė žvalgyba bendradarbiauja su Baltarusijos karine žvalgyba Lietuvoje, koordinuoja veiksmus ir keičiasi surinkta informacija. Rusijos GRU karininkai palaiko ryšius ir su Lietuvoje veikiančiomis sovietų karo veteranus ir karines mokyklas baigusius žmones vienijančiomis nevyriausybinėmis organizacijomis.

Informacijai rinkti Rusijos žvalgybos tarnybos aktyviai naudoja ir **žurnalistinę priedangą**. Informaciją renka su Rusijos žvalgybos tarnybomis siejami Lietuvos ir užsienio šalių žurnalistai. Jie siekia gauti Seimo, Krašto apsaugos ministerijos ir kitų institucijų **akreditācijas**, suteikiančias jiems galimybę dalyvauti žiniasklaidos atstovams skirtuose renginiuose ir rinkti informaciją pagal Rusijos žvalgybos užduotis.

Žvalgybą prieš užsienio valstybes Rusija vykdo ir iš savo šalies teritorijos. Kaip tai vyksta? Domimasi į Rusiją vykstančiais Lietuvos politikais, valstybinių įstaigų tarnautojais, buvusiais ir esamais teisėsaugos institucijų darbuotojais, profesinės karo tarnybos kariais, verslininkais, žurnalistais, mokslininkais, studentais, nevyriausybinių organizacijų darbuotojais ir kitais politinių ar verslo ryšių turinčiais Lietuvos piliečiais. Šie žmonės gali būti verčiami bendradarbiauti juos šantažuojant dėl padarytų teisės pažeidimų ar amoralių veiksmų (kontrabandos gabenimo, incidentų su vietos policija, avarių, sukeltų išgėrus, ir pan.). Vieni iš svarbiausių FSB taikinių – Rusijoje dirbantys Lietuvos verslininkai. FSB, juos verbuodama, naudoja korupcija (siūlo „stogą“), taip pat tuo, kad gali kontroliuoti vietos verslą, išduoda įvairius leidimus užsieniečiams, „prižiūri“ kriminalinį pasaulį.

Rusijos žvalgybos tarnybos skiria didelį dėmesį su Kaliningrado sritimi besiribojan-

tiems Lietuvos pasienio rajonams: Šakių, Jurbarko, Pagėgių, Šilutės. Jos siunčia agentus ir pareigūnus, naudojančius darbo Kaliningrado institucijose priedangą, į Lietuvos rajonų savivaldybes, verbuoja pasienio gyventojus, renka duomenis apie procesus savivaldybėse, verslininkus, teisėsaugos pareigūnus ir karius. Rusijos žvalgybos tarnybos siekia gerai išmanyti politinę, ekonominę ir karinę situaciją Lietuvos pasienio rajonuose, įgyti juose įtaką ir aktyviau įtraukti į tarptautinio bendradarbiavimo su Rusija projektus.

Verbuodamos Lietuvos gyventojus, Rusijos žvalgybos tarnybos naudojasi tuo, kad pasienio rajonų gyventojai vyksta į Kaliningrado sritį pirkti pigesnių prekių. Tarnybos jiems pateikia suklastotus arba tikrus kaltinimus dėl kontrabandos gabenimo, sienos kirtimo ir kitų procedūrų pažeidimų. Tokie asmenys motyvuojami bendradarbiauti, žadant užtikrinti neribotas galimybes ir toliau vežti prekes iš Rusijos ar toliau užsiimti kontrabanda.

FSB siekia verbuoti ir Valstybės sienos apsaugos tarnybos pareigūnus rinkti detalią informaciją apie Lietuvos sienos su Rusija apsaugai skiriamus žmogiškuosius ir techninius resursus: pareigūnų skaičių, ekipuotę ir ginkluotę, automobilius, vaizdo stebėjimo kameras, patruliavimo maršrutus, sąveiką su kitomis valstybės institucijomis ir t. t.

Prie Lietuvos valstybės sienos, Rusijos ar Baltarusijos pusėje, dažnai stebimas aktyvus bepiločių orlaivių naudojimas. Bepiločiai orlaiviai naudojami žvalgybos veiklai ir planuojant nelegalų skverbimąsi į šalies teritoriją. Pastebėta, kad Rusijos specialiosios paskirties kariniai daliniai taikos metu atlieka skverbimosi į užsienio valstybes užduotis. Tokių operacijų metu kariai mokosi nepastebėti atsidurti kitos valstybės teritorijoje, žvalgyti dominančius objektus ar atlikti specialiąsias užduotis. Taip, tikėtina, rengiamasi **diversiniam** išpuoliams prieš Lietuvos nacionaliniam saugumui svarbius objektus.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

1. Kaip manote, kodėl Rusijos žvalgybą domina Lietuvos vidaus politika ar mūsų šalies ekonomika?
2. Nurodykite, kokiais būdais Rusijos žvalgyba verbuoja arba siekia verbuoti Lietuvos gyventojus.
3. Kas yra žurnalistinė priedanga ir kodėl ją naudoja Rusijos žvalgybos tarnybos?

Baltarusijos žvalgybos tarnybų keliamos grėsmės

Prieš Lietuvą žvalgybą vykdo trys Baltarusijos Respublikos žvalgybos tarnybos: Valstybės saugumo komitetas (KGB, rus. *Комитет государственной безопасности*), Gynybos ministerijos Generalinio štabo Vyriausioji žvalgybos valdyba (GRU) ir Valstybinio pasienio komiteto (VPK) žvalgybos padaliniai. Prieš Lietuvą aktyviausiai dirba Baltarusijos KGB. Svarbiausios Baltarusijos žvalgybos tarnybų užduotys Lietuvoje yra susijusios su Baltarusijos valdžios stabilumo užtikrinimu valstybės viduje bei parama Baltarusijos politiniams ir ekonominiams interesams Lietuvoje ir visoje Europos Sąjungoje.

Baltarusijos žvalgybos tarnybos, rinkdamos informaciją apie Lietuvoje veikiančias Baltarusijos opozicijos organizacijas, verbuoja Lietuvės baltarusių bendruomenės narius ir Lietuvoje gyvenančius Baltarusijos piliečius, siekia daryti šiai bendruomenei įtaką. KGB taip pat mėgina infiltruoti agentus į Baltarusijos opozicijos organizacijas ir skatina juos dalyvauti opozicijos renginiuose Lietuvoje. Pagrindinis KGB tikslas verbuojant agentus opozicijos organizacijose yra išlaikyti Baltarusijos opoziciją susiskaldžiusią, neleisti, kad ji taptų realia politine alternatyva dabartinei Baltarusijos valdžiai.

KGB nuolat siekia rasti tinkamų verbuoti kandidatų tarp Lietuvės verslininkų, politikų ir valstybės tarnautojų, kuriuos galėtų paveikti dėl jų verslo interesų, giminystės ar asmeninių ryšių bei kitų privačių interesų Baltarusijoje. Baltarusijos KGB ir GRU žvalgybai Lietuvoje naudoja įprastą diplomatinę priedangą. Dalis Baltarusijos ambasados Lietuvoje diplomatų yra KGB ir GRU darbuotojai, naudojantys diplomatinę priedangą, arba darbuotojai, susiję su šiomis tarnybomis ir vykdančys jų užduotis. Baltarusijos žvalgybos tarnybų veikla naudojant diplomatinę priedangą pastaruoju metu smarkiai apribota Lietuvės žvalgybos institucijų taikomomis aktyviomis kontržvalgybos priemonėmis.

Baltarusijos žvalgybos pareigūnai Lietuvoje atlieka žvalgybos užduotis ir apsimesdami verslininkais, žurnalistais, mokslininkais, Baltarusijos valstybinių ir verslo delegacijų nariais.

KGB ieško Baltarusijos interesų rėmėjų tarp Lietuvės politikų, Baltarusijoje dirbančių šalies verslininkų, Lietuvės rusakalbės žiniasklaidos atstovų. Su Baltarusijos tarnybų bandymais verbuoti dažniausiai susiduria į tą šalį vykstantys Lietuvės teisėsaugos institucijų pareigūnai. KGB, bendradarbiaudamas su Baltarusijos pasienio tarnyba, taip pat verbuoja dažnai vykstančius į Baltarusiją Lietuvės pasienio gyventojus, kurie pažįsta žmonių, dirbančių Lietuvės žvalgybos ir teisėsaugos tarnybose ar tarnaujančių ginkluotosiose pajėgose. Baltarusijos žvalgybos tarnybos Lietuvės teritorijoje paprastai veikia atsargiau, bet aktyviau ir agresyviau prieš Lietuvės interesus veikia savo šalies teritorijoje.

Baltarusijos GRU verbuoja agentus ir renka informaciją apie Lietuvės karines pajėgas, jų parengtį ir karinės infrastruktūros objektus. Baltarusijos karinės žvalgybos poreikiai Lietuvoje iš esmės sutampa su Rusijos karinės žvalgybos poreikiais. Veikdamos prieš Lietuvą ir kitas NATO valstybes, šių šalių karinės žvalgybos tarnybos glaudžiai bendradarbiauja. Baltarusijos karinė žvalgyba, kaip ir KGB, aktyviau ir agresyviau prieš Lietuvą dirba iš Baltarusijos teritorijos. Baltarusijos ir Rusijos GRU ieško Lietuvės kariškių, kilusių iš Rusijos arba Baltarusijos, čia turinčių giminių, linkusių vartoti alkoholį ir pasakoti apie tarnybą, nesilaikančių tarnybos taisyklių, turinčių materialinių sunkumų ir siekiančių papildomai užsidirbti,

12.1 pav. | Rusijos ir Baltarusijos žvalgybos tarnybų ženklai

Šaltinis: Kas, kaip ir kodėl šnipinėja Lietuvoje. VSD, 2014.

teigiamai vertinančių Rusijos ir Baltarusijos vadovus, nepatenkintų Lietuvės valstybe, jos vidaus ir užsienio politika bei ją įgyvendinančiais politikais. Baltarusijos žvalgybos tarnybos vykdo aktyvią priešišką veiklą ir Baltarusijos pasienyje. Jos naudoja technines žvalgybos priemones prieš Lietuvės ir Baltarusijos sieną saugančius Lietuvės karius ir Valstybės sienos apsaugos tarnybos pareigūnus, verbuoja į Baltarusiją vykstančius asmenis. Baltarusijos pasieniečiai fotografuoja ir filmuoja Lietuvės sienos stebėjimo sistemas, nereaguoja į Baltarusijos sienos apsaugos zonoje esančius pašalinius asmenis, praleidžia migrantus į saugomą pasienio ruožą ir nukreipia juos link Lietuvės sienos.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

1. Kodėl Baltarusijos žvalgybos tarnybos verbuoja Lietuvės baltarusių bendruomenės narius ir Lietuvoje gyvenančius Baltarusijos piliečius?
2. Kurie Lietuvės gyventojai labiausiai domina Baltarusijos žvalgybos tarnybas? Kodėl?
3. Paaiškinkite, kodėl dokumentų ir automobilio patikra Baltarusijos pasienio kontrolės poste gali užtrukti neįprastai ilgai. Kodėl tokios situacijos gali būti pavojingos Lietuvės gyventojams?

Kinijos žvalgybos tarnybų veikla prieš Lietuvą

Augant Kinijos ekonominėms ir politinėms ambicijoms Vakaruose, agresyviai šios šalies žvalgybos tarnybų veikla ir Lietuvoje. Veikia dvi Kinijos Liaudies Respublikos žvalgybos tarnybos – Valstybės saugumo ministerija ir Karinės žvalgybos direktoratas. Lietuvoje Kinijos žvalgyba įprastai veikia naudodama diplomatinę priedangą, taip pat išnaudoja Kinijos vyriausybės finansuojamą Konfucijaus institutą, Kinijos įmones ir naujienų agentūras, naudojasi užsienyje studijuojančiais kinų studentais.

Kinijos žvalgybos tarnybų veikla Lietuvoje daugiausia susijusi su šios valstybės vidinių politinių problemų sprendimu, siekiama, kad Lietuvą neremtų Tibeto ir Taivano nepriklausomybės, nekeltų šių klausimų tarptautiniu lygiu. Kinijos žvalgybą taip pat domina Lietuvės vidaus ir užsienio politika, ekonomika, gynybos sektorius, Lietuvės piliečiams prieinama informacija apie įvairių šalių tarptautinio bendradarbiavimo su Kinija projektus, ateities planus. Per Lietuvės piliečius Kinijos žvalgyba siekia gauti neviešos ar išlaptintos Lietuvės valstybės, Europos Sąjungos ir NATO institucijų informacijos. Lietuvoje Kinijos žvalgyba ieško jiems tinkamų verbavimo taikinių: sprendimų priėmimo galią turinčių asmenų, taip pat žmonių, simpatizujančių Kinijai ir turinčių politinio poveikio svertų, siekia juos paveikti dovanomis, nemokamomis kelionėmis į Kiniją, apmoka ten organizuojamus mokymus. Suteiktas paslaugas ir dovanas Kinija linkusi vertinti kaip įpareigojančias palaikyti jai naudingus politinius sprendimus. Lietuvės piliečiai yra verbuojami per Kinijos žvalgų

apmokėtas keliones į Kiniją. Ši valstybė taip pat aktyviai vykdo žvalgybą socialiniuose tinkluose ir kibernetinėje erdvėje. Prognozuojama, kad, atsižvelgiant į augantį Kinijos tarnybų aktyvumą NATO ir Europos Sąjungos šalyse, ilgalaikėje perspektyvoje Kinijos žvalgybos tarnybų veikla Lietuvoje itin plėsis.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

1. Nurodykite būdus, kuriais Lietuvoje veikia Kinijos žvalgyba.
2. Kodėl Kiniją domina Lietuvos pozicija Tibeto ir Taivano klausimais?
3. Kaip socialiniai tinklai gali būti naudojami Kinijos žvalgybos tikslams?

Kaip veikia užsienio valstybių žvalgybos tarnybos

Rinkdamos informaciją, užsienio valstybių žvalgybos tarnybos naudoja agentūrinės, elektroninės, komunikacijų, kibernetinės, atvaizdų ir kitus žvalgybos metodus.

Agentūrinė, arba žmogiškoji, žvalgyba – tai žvalgybos metodas, kai žvalgybos tarnybų darbuotojai renka informaciją ir siekia kitų tikslų bendraudami su žmonėmis. Užsienio valstybių žvalgybos tarnybų darbuotojai, pasirinkdami konkrečius žmones (verbavimo taikinius), atsižvelgia į jų galimybes gauti dominančios informacijos. Kaip taikiniai pasirenkami ir žmonės, galintys priimti ar paveikti priešiška šaliai naudingus sprendimus ar skleisti jai naudingą informaciją viešojoje erdvėje.

Užsienio valstybių žvalgybos tarnyboms tinkamų verbavimo taikinių ratas Lietuvoje yra labai platus. Tai ne tik valstybės tarnautojai ir kariškiai, dirbantys su įslaptinta Lietuvos, NATO ir Europos Sąjungos informacija. Taikiniais tampa ir tokie asmenys, kurie gali teikti neviešą neįslaptintą politinę, ekonominę ar karinę informaciją, nurodyti kitus žmones, kuriuos užsienio valstybių žvalgybos tarnybos galėtų užverbuoti. Taikiniai yra ir perspektyvūs studentai, jaunieji politikai, žurnalistai ir mokslininkai, kurie galėtų vykdyti šių tarnybų užduotis ateityje. Taip pat pastebėta, kad verbuodamos žvalgybos tarnybos prioritetą teikia asmenims, kurie turi sąsajų su jų šalimi: gyvena ar mokėsi šioje šalyje, turi ten giminių ar draugų, užsiima verslo ar kita su šalimi susijusia veikla.

Pagrindiniai užsienio valstybių žvalgybos tarnybų verbavimo taikiniai Lietuvoje:

- Lietuvos valstybinių institucijų tarnautojai, kurių darbas susijęs su užsienio, nacionalinio saugumo ir gynybos politikos sritimis,
- politikai, savivaldybių vadovai ir administracijų darbuotojai,
- krašto apsaugos sistemos kariškiai ir tarnautojai,
- žvalgybos ir teisėsaugos institucijų darbuotojai,

- verslininkai, palaikantys ryšius su politikais ar aukštas pareigas einančiais valstybės tarnautojais ar pareigūnais,
- žurnalistai ir kiti viešosios nuomonės formuotojai,
- ekonomikos, politikos ir kitų žvalgybą dominančių sričių ekspertai,
- perspektyvūs studentai, jaunieji politikai, mokslininkai, valstybės tarnautojai.

Žvalgybos tarnybos, pasirinkdamos verbuoti konkrečius žmones, vertina ne tik jų, kaip žvalgų, galimybes, bet ir motyvus bendradarbiauti. Ieškoma asmenų, kurie gali būti pažeidžiami dėl asmeninių savybių ar interesų. Motyvai bendradarbiauti su užsienio valstybių žvalgybos tarnybomis gali būti finansiniai interesai (skolos, noras gyventi prabangiai, pelningi verslo sandoriai ir pan.); nusivylimas karjera; kompromituojanti informacija (teisės pažeidimai ir kriminaliniai nusikaltimai, seksualinė orientacija, priklausomybės, sunkumai šeimoje); simpatijos priešiška šaliai dėl įsitikinimų ar tautybės. Žvalgybos tarnybos taip pat manipuliuoja tokiais valstybės tarnautojais, kurie, bendraudami su užsienio diplomatais ar kitais oficialiais asmenimis, tikisi įgyvendinti asmeninius karjeros ar politinius tikslus.

Informacija apie galimus verbavimo taikinius renkama įvairiais būdais: per renginius Lietuvoje ir užsienyje, neteisėtai pasiklausant pokalbių telefonu, įsiskverbiant į asmeninį kompiuterį ir pan. Informacijos apie valstybinių institucijų darbuotojų, dirbančių su įslaptinta informacija, asmeninio gyvenimo detales, charakterį, pomėgius ir problemas taip pat ieškoma socialiniuose tinkluose. Duomenys apie galimus verbavimo taikinius gali būti renkami ir iš juos pažįstančių ar jau užverbuotų asmenų.

Verbudamos taikinius Lietuvoje, užsienio valstybių žvalgybos tarnybos dažniausiai į slaptą bendradarbiavimą įtraukia pamažu. Procesas nuo pirmojo žvalgybos darbuotojo ir asmens susitikimo iki tos akimirkos, kai pradėdama rinkti įslaptinta ar kita jautraus pobūdžio informacija, gali užtrukti ir kelerius metus.

Prisistatydami kaip diplomatai, žvalgybos darbuotojai su galimais taikiniais susipažįsta konferencijose, priėmimuose, kituose renginiuose arba įvairiose laisvalaikio leidimo vietoje. Vėliau su verbuojamuoju stengiamasi užmegzti asmeninius pasitikėjimo ryšius, su juo susidraugauti. Asmens palankumo žvalgybos darbuotojai siekia demonstruodami išskirtinį dėmesį, vaišindami, dovanodami dovanas, siūlydami įvairių paslaugų (pavyzdžiui, greičiau

Galimo
taikinio
pasirinkimas

Kontakto
užmegzimas

Draugiškų
santykių
vystymas

Užverbavimas

Panaudojimas
šnipinėjimui

12.2 pav. | Įprasta verbavimo schema

Šaltinis: 2020 m. VSD ir AOTD grėsmių nacionaliniam saugumui vertinimas.

išduoti vizą). Bandoma pasiekti, kad asmuo jaustųsi skolingas ir vėliau, „draugui“ paprašius nedidelės paslaugos, negalėtų atsisakyti. Iš pradžių gali būti prašoma pateikti kokių nors nereikšmingų neslaptų duomenų (pavyzdžiui, pakomentuoti situaciją Lietuvos politikoje ar ekonomikoje), už kuriuos atsilyginama pinigais, dovanomis ar apmokant įvairias pramogas. Vėliau, kai verbuojamas taikiny įtraukiamas į informacijos rinkimo procesą, jo prašoma gauti įslaptintos ar kitos Lietuvos saugumo interesams svarbios informacijos. Į šnipinėjimą įtraukiama pamažu, kad verbuojamas asmuo nesijaustų spaudžiamas ar išnaudojamas.

Lietuvės kontržvalgyba nuolat fiksuoja Lietuvos kariuomenės karinių dalinių, karinių objektų, karinės technikos, civilinės paskirties objektų stebėjimo, fotografavimo ir filmavimo veiklą. Stebėjimas dažniausiai atliekamas naudojant vaizdo kameras, mobiliuosius ryšio įrenginius ir transporto priemonėse tvirtinamus vaizdo registratorius. Tokius objektus neretai fotografuoja su kitomis valstybėmis siejami asmenys, kurie dažniausiai veikia naudojant išnuomotus automobilius. Daugėja bepiločių orlaivių (dronų) skrydžių virš karinių teritorijų ir Lietuvos kariuomenės padalinių pratybų vietų. Objektų stebėjimą ir vaizdo fiksavimą vykdančių asmenų sąsajas su užsienio valstybių žvalgybos tarnybomis neretai sudėtinga nustatyti, tačiau karinių ir civilinės paskirties objektų stebėjimas bei vaizdo fiksavimas atitinka kitų šalių karinės žvalgybos veiklos metodus.

Vykdamas **atvaizdų žvalgybą**, rengiami žvalgybos skrydžiai virš Lietuvos teritorijos bei karinių objektų, didelis dėmesys skiriamas ir civilinės paskirties objektams. Šiuo būdu renkama informacija apie Lietuvos nacionaliniam saugumui reikšmingus karinės ir civilinės paskirties objektus, kurie yra arba gali būti pasirinkti kaip taikiniai, taip pat stebimi karinės infrastruktūros pokyčiai Lietuvos teritorijoje.

Kitų šalių žvalgybos tarnybos šnipinėjimą Lietuvos atžvilgiu vykdo ir **elektroninės žvalgybos** priemonėmis. Elektroninei žvalgybai prieš Lietuvą išnaudojamos stacionarios ir mobiliosios žvalgybos platformos diplomatinėse atstovybėse Lietuvoje, Rusijoje ir Baltarusijoje, žvalgybos laivai Baltijos jūroje ir žvalgybos lėktuvai.

Rusijos ir Baltarusijos žvalgybos tarnybos turi galimybių naudoti specialias technines prasiskverbimo į telekomunikacinius tinklus priemones ir Lietuvoje, ir iš tų šalių teritorijos. Surinkta informacija naudojama tiek žvalgybos operacijoms vykdyti, tiek pasirinktiems asmenims kompromituoti, nutekinant surinktus susirašinėjimo ar pokalbių įrašus.

12.3 pav. | FSB elektroninės žvalgybos centras Kaliningrado srityje

VSD nuotrauka

Sparčiai plėtojantis informacinėms technologijoms, didžiausią grėsmę Lietuvos informacinių sistemų ir jose laikomos informacijos saugumui kelia užsienio valstybių žvalgybos tarnybų **kibernetinis šnipinėjimas**. Technologijų plėtra skatina žmonių bendravimą bei dalies gyvenimo perkėlimą į elektroninę erdvę ir atveria šnipinėjančioms tarnyboms naujų galimybių. Informacija socialiniuose tinkluose, finansinės operacijos, duomenų bankai ir registrai informacinėse sistemose šiandien atskleidžia daugiau nei pokalbių telefonu pasiklausymas ar elektroninio susirašinėjimo sekimas. Nuolat tobulinami kompiuterių virusai leidžia pasinaudoti kibernetinio saugumo spragomis ir pavogti didelius kiekius vertingos informacijos ir iš šifruotų, ir iš nešifruotų informacinių sistemų.

Užsienio valstybių žvalgybos tarnybų kibernetinio šnipinėjimo taikiniai yra tokie patys, kaip ir agentūrinės žvalgybos: Lietuvos valdžios institucijos, ginkluotosios pajėgos, teisėsaugos ir žvalgybos tarnybos, diplomatinės atstovybės, strateginės reikšmės įmonės. Vykdamas kibernetines operacijas, išgaunama tarnybinio naudojimo ir kita jautraus pobūdžio informacija, susijusi su užsienio valstybių politika, strateginiais energetikos projektais, ginkluotosiomis pajėgomis, teisėsaugos ir žvalgybos tarnybų veikla.

Užsienio valstybių žvalgybos tarnybos naudoja įprastus įtakos operacijų metodus: skleidžia Lietuvą menkinančią informaciją viešojoje erdvėje, bando formuoti savo šaliai naudingą Lietuvos politiką, diplomatų ir verslininkų požiūrį per neoficialius asmeninius ryšius, platinama tendencinga ir tikrovės neatitinkanti informacija, kuria siekiama sukelti rezonansą Lietuvos viešojoje erdvėje.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

1. Kokios užsienio valstybių žvalgybos tarnybos vykdo žvalgybą prieš Lietuvą?
2. Kokiais tikslais vykdoma žvalgyba prieš Lietuvą?
3. Kokiais metodais vykdoma žvalgyba prieš Lietuvą?
4. Ką ir kokiais būdais užsienio valstybių žvalgybos tarnybos verbuoja šnipinėjimo veiklai?

Apibendrinimas

NAGRINĖDAMI ŠIĄ TEMĄ, MES SUPRATOME:

1. Didžiausią grėsmę šalies nacionaliniam saugumui kelia Rūsijos Federacijos, Baltarusijos Respublikos ir Kinijos Liaudies Respublikos žvalgybos tarnybos, vykdančios šnipinėjimo ir įtakos operacijas.
2. Užsienio valstybių žvalgybos tarnybos naudoja agentūrines, elektronines, kibernetinės žvalgybos ir kitus metodus, organizuoja ir vykdo informacines bei kibernetines operacijas, hibridines atakas.
3. Aktyviausiai Rūsijos žvalgybos tarnybų veikla Lietuvės atžvilgiu vykdoma iš Rūsijos teritorijos. Svarbiausia Rūsijos sąjungininkė vykdanč žvalgybą prieš Lietuvą yra Baltarusija – šios šalies žvalgybos tarnybos toliau aktyviai bendradarbiauja su Rūsijos žvalgyba ir prireikus užtikrina paramą Rūsijos operacijoms Baltarusijos teritorijoje.
4. Tarp pagrindinių Rūsijos ir Baltarusijos žvalgybos tarnybų verbavimo taikinių yra asmenys, vykstantys į Rūsiją ar Baltarusiją ir turintys galimybę nuolat lankytis šiose valstybėse. Pirmenybė teikiama tiems asmenims, kurie dėl galimų sąsajų su Rūsija ar Baltarusija ir ideologinių motyvų galėtų būti lojalūs šių valstybių režimams.
5. Priešiškų valstybių žvalgybos tarnybos domisi ne tik asmenimis, galinčiais suteikti įslaptintos informacijos, bet ir asmenimis, neturinčiais prieigos prie įslaptintos informacijos ar neinančiais aukštų pareigų. Tokie asmenys naudojami informacijai apie Lietuvės kariuomenės infrastruktūrą ir kitus strategiškai svarbius objektus rinkti, Rūsijai naudingai propagandai skleisti Lietuvės interneto tinklalapiuose, socialinių tinklų grupėse ir žiniasklaidoje.
6. Prognozuojama, kad Rūsijos, Baltarusijos ir Kinijos žvalgybos tarnybos ir toliau aktyviai mėgins veikti Lietuvės vidaus politinius procesus, skleis Lietuvę bei jos institucijas menkinančią informaciją viešojoje erdvėje, skverbis į Lietuvės krašto apsaugos sistemą, diplomatinę tarnybą ir kitas už Lietuvės nacionalinį saugumą atsakingas valstybės institucijas, kibernetinėmis

atakomis ir kibernetiniu šnipinėjimu kels grėsmę Lietuvės kritinei infrastruktūrai bei įslaptintos informacijos saugumui. Lietuvės gynybai svarbios informacijos praradimas gali susilpninti Lietuvės ir NATO partnerių gynybos pajėgumus.

7. Siekiant apsaugoti šalies nacionalinio saugumo interesus nuo priešiškos užsienio valstybių žvalgybos tarnybų veiklos, Lietuvės žvalgybos institucijos – Valstybės saugumo departamentas ir Antrasis operatyvinių tarnybų departamentas – stiprina turimus žvalgybos ir kontržvalgybos gebėjimus, plėtoja naujus technologinius žvalgybos informacijos paieškos, rinkimo bei apdorojimo pajėgumus, skiria didelį dėmesį personalo kompetencijoms tobulinti, stiprina bendradarbiavimo ryšius su tarptautiniais sąjungininkais ir partneriais.

APIBENDRINAMIEJI

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

1. Įvardykite tris užsienio valstybes, kurių žvalgybos institucijos aktyviai domisi Lietuva. Paaiškinkite kodėl.
2. Kokią grėsmę šalies nacionaliniam saugumui kelia priešiška užsienio valstybių žvalgybos tarnybų veikla?
3. Kokius asmenis ir kokiais būdais užsienio valstybių žvalgybos tarnybos verbuoja šnipinėjimo veiklai?
4. Nurodykite tris Lietuvės gyvenimo klausimus, kuriais domisi Rūsijos žvalgyba. Kodėl ją domina šie klausimai?
5. Remdamiesi Valstybės saugumo departamento interneto puslapyje esančia informacija:
 - įvardykite, kas gali tapti užsienio valstybių žvalgybos tarnybų verbavimo taikiniu, ir paaiškinkite kodėl;
 - paaiškinkite, kaip mes galėtume atpažinti, ar mumis domisi užsienio valstybių žvalgybos tarnybos;
 - patarkite, ką turėtume daryti susidūrę su verbavimu šnipinėti.

Kontržvalgyba ir paslapčių apsauga

ANDRIUS TEKORIUS

Temos reikšmingumas

- ➔ Apie kovą su šnipinėjimu žinoma nuo seniausių laikų. Kovoti su šnipinėjimu pradėta vėliau, nei atsirado žvalgybos veikla. Kinų karo teoretikas Sun Tzu V amžiuje prieš Kristų parašytame traktate „Karo menas“, aprašydamas Kinijos žvalgybos ir kontržvalgybos būdus, nurodė ir perverbuotų priešų **šnipų** naudojimo galimybes. Jis rašė: „Jeigu sužinotai, kad tavo aplinkoje atsirado priešų šnipas ir seka tave, būtinai sugundyk jį dovanomis ir pinigais. Šitaip įgysi dvigubą šnipą, per kurį sužinosi viską.“
- ➔ Lietuvoje, kaip ir kitose valstybėse, yra organizuojama bei vykdoma kova su priešišku valstybių veiksmais. Kitos valstybės į šiuos veiksmus įtraukia ir Lietuvos gyventojus – jie, paskatinti įvairių motyvų, ima bendradarbiauti su užsienio valstybių slaptosiomis tarnybomis ir tampa išdavikais.
- ➔ Kitų šalių žvalgybos tarnybų pinklėse atsiduria nebūtinai aukštas pareigas einantys žmonės, kartais mes net negalime numanyti, kad mūsų atliekami darbai, laisvalaikis ar turimi kontaktai gali dominti priešiškas valstybes. Todėl turime būti budrūs.

Lietuvos kontržvalgyba

Lietuvoje už priešiškos kitų valstybių žvalgybos veiklos keliamos grėsmės valdymą yra atsakingos Lietuvos Respublikos žvalgybos institucijos – Lietuvos Respublikos valstybės saugumo departamentas ir Antrasis operatyvinių tarnybų departamentas prie Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministerijos. Kontržvalgybos veiklą Lietuvoje reglamentuoja Lietuvos Respublikos žvalgybos įstatymas, kuriame **kontržvalgyba** apibrėžiama kaip šiuo įstatymu įgaliotų institucijų veikla, apimanti informacijos apie vidaus rizikos veiksnius, pavojus ir grėsmes Lietuvos Respublikos nacionaliniam saugumui ir valstybės interesams rinkimą, apdorojimą, vertinimą ir šios informacijos pateikimą nacionalinį saugumą užti-

krinančioms institucijoms, taip pat veikla, kuria siekiama šiuos rizikos veiksnius, pavojus ir grėsmes šalinti.

Lietuvoje kontržvalgyba suprantama plačiau – ji apima ne tik kovą su priešiška kitų valstybių žvalgybos veikla, bet ir konstitucinių, ekonominių pagrindų apsaugą, valstybinių paslapčių apsaugą, kovą su terorizmu bei kitomis grėsmėmis šalies nacionaliniam saugumui ir valstybės interesams. Lietuvos kontržvalgyba vykdo kelis svarbius uždavinius:

- prognozuoja, nustato ir šalina rizikos veiksnius, pavojus ir grėsmes, kylančius Lietuvos Respublikos viduje ir galinčius turėti įtakos visuomeniniams, politiniams, ekonominiams procesams, taip pat galinčius pažeisti valstybės suverenitetą, teritorijos neliečiamybę ir vientisumą, konstitucinę santvarką, valstybės interesus, gynybinę ir ekonominę galią;
- nustato kitų valstybių žvalgybos, saugumo institucijų ir su jomis susijusių asmenų veiklą, galinčią pažeisti valstybės suverenitetą, teritorijos neliečiamybę ir vientisumą, konstitucinę santvarką, valstybės interesus, gynybinę bei ekonominę galią, ir šalina šiuos rizikos veiksnius, pavojus ir grėsmes;
- organizuoja ir vykdo informacijos, sudarančios valstybės ar tarnybos paslaptį, apsaugą ir kontroliuoja, kaip tokia informacija yra saugoma Lietuvos Respublikos viduje ir Lietuvos Respublikos institucijose užsienyje.

Nekarinėje srityje kontržvalgybą vykdo Valstybės saugumo departamentas, o karinėje – Antrasis operatyvinių tarnybų departamentas. Kovoje su kitų valstybių priešiška žvalgybos veikla taikomi kontržvalgybos metodai ir priemonės, siekiant laiku išaiškinti užsienio valstybių žvalgybos neteisėtas veikas, nustatyti jas rengiančius, darančius ar padariusius asmenis, apriboti galimybes užsienio valstybių žvalgybos ir saugumo tarnyboms prieš Lietuvą naudoti agentūrinės, elektroninės, kibernetinės ir kitokios žvalgybos veiklos būdus.

Taip pat taikomos šių neteisėtų veikų prevencijos priemonės, siekiant apsaugoti krašto apsaugos, diplomatinės tarnybos, vidaus reikalų ir kitas valstybės institucijas, įstaigas, politines ir kitas organizacijas, strateginius objektus ir verslo įmones nuo užsienio valstybių žvalgybos neteisėtos veiklos, apsaugoti valstybės bei tarnybos paslaptis nuo pagrobimo ir neteisėto atskleidimo, apsaugoti Lietuvos gyventojus nuo verbuojamojo ir kito neteisėto poveikio, atgrasyti nuo bandymo padėti kitai valstybei veikti prieš Lietuvą Respubliką, paskatinti nutraukti jau vykdomą neteisėtą veiklą.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

1. Paaikškinkite, kas yra kontržvalgyba. Kodėl ši veikla yra svarbi mūsų valstybei?
2. Įvardykite Lietuvos institucijas, vykdančias karinę ir nekarinę kontržvalgybą.
3. Kuriose srityse Lietuvos institucijos vykdo žvalgybą ir kontržvalgybą?

Šnipinėjimo atvejai

Kartais gali susidaryti klaidingas įspūdis, kad šnipų laikai jau seniai praeityje. Deja, taip nėra. Nuo nepriklausomybės atkūrimo iki dabar Lietuvos kontržvalgybos padaliniai nustatė kelias dešimtis šnipų, veikusių šalyje. Dalis jų, veikusių prisidengiant diplomatinėmis pareigomis, buvo pripažinti nepageidaujamais (lot. *persona non grata*) ir išsiųsti iš šalies. Keli asmenys už šnipinėjimą patraukti baudžiamojon atsakomybėn. Tokių atvejų buvo ne vienas.

2021 m. Klaipėdos apygardos teismas dėl šnipinėjimo kaltais pripažino Lietuvos Respublikos piliečius Mindaugą Tunikaitį ir Aleksijų Greičių. Teismas įvardijo, kad šie asmenys buvo užverbuoti Rūsijos federalinės saugumo tarnybos ir vykdė jos užduotis. Pagėgių gyventojas M. Tunikaitis, veikdamas pagal FSB užduotis, už atlygį reguliariai stebėjo, fotografavo ir filmavo įvairius objektus pasienyje, taip pat vykdė kitas užduotis. A. Greičius, veikdamas kartu su FSB pareigūnu, organizavo FSB finansuojamus renginius, fotografavo juose dalyvaujančius asmenis, rinko žvalgybos informaciją ir vykdė kitas užduotis. Šie šnipinėjimo atvejai patvirtina, kad Rūsijos žvalgybos tarnybos verbuoja ir tuos Lietuvos piliečius, kurie neturi prieigos prie įslaptintos informacijos.

2014 m. už šnipinėjimą sulaikytas Sergejus Pušinas, tarnavęs Lietuvos kariuomenės Karinių oro pajėgų Šiaulių aviacijos bazėje, ir jį dirbti Rūsijos karinei žvalgybai užverbuovęs Sergejus Moisejenka. Į slaptą bendradarbiavimą Lietuvos kariuomenės karininkas buvo įtrauktas pamažu, mezgant draugiškus, pasitikėjimu paremtus santykius. Nuo 2012 m. už piniginį atlygį S. Pušinas teikė S. Moisejenkai nacionalinę ir NATO įslaptintą bei kitą viešai neprieinamą informaciją. Gavęs Rūsijos žvalgybos užduotis, S. Pušinas rinko ir perdavė informaciją apie Lietuvos kariuomenės personalą, galimybes jį verbuoti. Bylą išnagrinėjęs teismas Rūsijos piliečiui S. Moisejenkai skyrė 10,5 metų, o S. Pušinui – 5 metų laisvės atėmimo bausmes.

2017 m. už šnipinėjimą 10 metų laisvės atėmimo bausme buvo nuteistas Nikolajus Filipčenka, Rūsijos FSB pareigūnas. N. Filipčenkos atvejis pirmasis Lietuvoje, kai dėl šnipinėjimo buvo sulaikytas ir nuteistas kadrinis Rūsijos saugumo tarnybos darbuotojas. Nusikalstamų veikų padarymo metu jis dirbo Rūsijos FSB Kaliningrado srities valdybos Žvalgybos skyriaus vyresniuoju operatyviniu įgaliotiniu itin svarbioms byloms. N. Filipčenka buvo kaltinamas tuo, kad nuo 2011 m. spalio iki 2014 m. pabaigos keliose kitose valstybėse vykusių susitikimų su Lietuvos Respublikos piliečiais metu verbavo šnipinėti prieš Lietuvą.

Tai įdomu!

AR ŽINOTE, KAD MOBILUSIS TELEFONAS YRA DIDŽIAUSIAS „ŠNIPAS“? KĄ ŠIS „ŠNIPAS“ DARO?

- Informuoja apie jūsų buvimo vietą ir judėjimo maršrutą realiu laiku.
- Per įjungtą mikrofoną perduoda aplinkoje esantį garsą.
- Sudaro galimybę:
 - pasiklausti pokalbių telefonu,
 - kontroliuoti elektroninį susirašinėjimą, perimti siunčiamus tekstinius, vaizdo ir garso failus,
 - kontroliuoti naršymo istoriją,
 - nustatyti kontaktus,
 - peržiūrėti nuotraukas, vaizdo ir garso įrašus.

Asmenys už šnipinėjimą, pagalbą veikiant prieš Lietuvos Respubliką, įslaptintos informacijos pagrobimą, neteisėtą disponavimą ja ir neteisėtą jos atskleidimą traukiami atsakomybėn Lietuvos Respublikos įstatymų nustatyta tvarka. Beje, jums gali kilti klausimas, kuo skiriasi žvalgyba nuo šnipinėjimo ir žvalgas nuo šnipo. Vykdamas žvalgybą ir šnipinėjimą, naudojami panašūs informacijos rinkimo būdai. Tačiau žvalgyba ir šnipinėjimas skiriasi veiklos teisėtumu. Žvalgybą kitose šalyse vykdo mūsų šalies žvalgybos pareigūnai – **žvalgai**. Informaciją apie mūsų šalį renka užsienio valstybių žvalgybos tarnybų pareigūnai ir jų užverbuoti agentai. Ši veikla mūsų šalyje yra neteisėta ir vadinama šnipinėjimu, o ją vykdančius asmenys – **šnipais**. Kitais žodžiais tariant, jeigu mūsų – tai žvalgas, jeigu prieš – tai šnipas.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

1. Kodėl šnipinėjimas kelia pavojų valstybei?
2. Kokie pareigūnai, vertinant iš Lietuvos valstybės interesų pusės, yra vadinami žvalgais, o kokie – šnipais?
3. Kuris iš jums pateiktų šnipinėjimo Lietuvoje atvejų atrodo pavojingiausias Lietuvės valstybei? Atsakymą argumentuokite.

Įslaptintos informacijos apsauga

Įslaptintos informacijos apsauga – viena svarbiausių valstybės nacionalinio saugumo užtikrinimo sričių. Pagrobus, neteisėtai atskleidus ar praradus įslaptintą informaciją gali būti padaryta itin didelė žala valstybės interesams, šalies gynybinei ir ekonominei galiai, gali būti sukurta grėsmė Lietuvos suverenitetui, teritorijos vientisumui ar sukeltas pavojus žmogaus gyvybei. Įslaptinta informacija yra pagrindinis žvalgybos tarnybų taikinyje ir jų veiklos objektas, kurį siekiama įgyti visais įmanomais būdais ir priemonėmis, netaupant jėgų ir resursų. Įslaptinta informacija taip pat yra žvalgybos ir kontržvalgybos nenutrūkstamos kovos objektas. Žvalgyba siekia įgyti įslaptintos informacijos, kontržvalgyba – ją apsaugoti nuo pagrobimo, neteisėto atskleidimo ir praradimo. Atsižvelgiant į užsienio valstybių žvalgybos tarnybų keliamas grėsmes, ypač didelis dėmesys skiriamas Lietuvos Respublikos valstybės ir tarnybos paslapčių, taip pat NATO, Europos Sąjungos ir kitų valstybių Lietuvai perduotos įslaptintos informacijos apsaugai.

Siekdama užtikrinti įslaptintos informacijos apsaugą nuo pagrobimo, neteisėto atskleidimo ar praradimo, Lietuva priėmė specialius teisės aktus ir pasirašė susitarimus su Jungtinių Tautų Organizacija, NATO, Europos Sąjunga ir kitomis valstybėmis dėl Lietuvos perduotos įslaptintos informacijos apsaugos. Grėsmės, kylančios įslaptintai informacijai, skirstomos į išorines ir vidines.

Pagrindinė išorinė grėsmė, kylanti įslaptintai informacijai, yra kitų valstybių žvalgybos tarnybų priešiška veikla, kurios tikslas – bet kokiais būdais įgyti įslaptintos informacijos ją pagrobiant, perkant ar gaunant agentūrinės, elektroninės ar kibernetinės žvalgybos būdais. Išorinę grėsmę įslaptintai informacijai kelia ir kibernetinės atakos.

Pagrindinę vidinę grėsmę įslaptintai informacijai kelia nepatikimas, tinkamai neapmokytas ir nekontroliuojamas personalas, kuriam yra patikėta įslaptinta informacija. Grėsmė įslaptintai informacijai kyla dėl netyčinių šių asmenų veiksmų: neteisėto informacijos atskleidimo, praradimo, sugadinimo ar sunaikinimo, jiems nesilaikant nustatytų informacijos apsaugos taisyklių, taip pat dėl tyčinių veiksmų – įslaptintos informacijos pagrobimo, neteisėto disponavimo, neteisėto atskleidimo, neteisėto sunaikinimo ar sugadinimo. Vidinė grėsmė kyla ir dėl galimo personalo šnipinėjimo kitoms valstybėms. Vidinė grėsmė įslaptintai informacijai gali kilti ir dėl informacijos apsaugos priemonių techninių ir programinių gedimų, gaisro, vandentiekio ar kitų avarių.

Tai įdomu!

DIDŽIAUSIAS NETEISĖTO ĮSLAPTINTOS INFORMACIJOS ATSKLEIDIMO ATVEJIS JAV ISTORIJOJE

JAV kariuomenės žvalgybos analitikas Bradlis Maningas, tarnaudamas Irake, Hamerio karinėje bazėje, turėdamas prieigą prie visiškai slaptų kariuomenės ir Valstybės departamento (JAV užsienio reikalų ministerijos) duomenų bazių, iš jų pagrobė ir netei-

sėtai organizacijai „WikiLeaks“ perdavė daugiau kaip 750 000 įslaptintų dokumentų ir vaizdo įrašų. „WikiLeaks“ šią informaciją pavišino. 2013 m. už įslaptintos informacijos pagrobimą ir neteisėtą atskleidimą B. Maningas nuteistas 35 m. laisvės atėmimo bausme.

DIDŽIAUSIĄ ŽALĄ PADARĘS ŠNIPINĖJIMO ATVEJIS NATO ISTORIJOJE

Estijos gynybos ministerijos Saugumo departamento (atsakingo už paslapčių apsaugą Estijos Respublikoje) direktorius Hermanas Simas 13 metų slapta bendradarbiavo su Rusijos išorės žvalgybos tarnyba – jai perdavė per 3 300 Estijos, NATO ir Europos Sąjungos įslaptintų dokumentų, NATO šifrus ir kitą įslaptintą informaciją. 2009 m. už šnipinėjimą H. Simas nuteistas 12 metų laisvės atėmimo bausme.

Įsl. pav. | 2009 m. buvęs Estijos gynybos ministerijos pareigūnas Hermanas Simas nuteistas už šnipinėjimą Rusijai

Šaltinis: „EER News“.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

1. Paaiškinkite, kas valstybės lygiu yra vadinama „paslaptimi“.
2. Kodėl būtina saugoti paslaptis?
3. Kokios yra paslapčių rūšys?

Apibendrinimas

NAGRINĖDAMI ŠIĄ TEMĄ, MES SUPRATOME:

1. Siekiant apsaugoti šalies nacionalinio saugumo interesus nuo priešiškos kitų valstybių žvalgybos veiklos, Lietuvos žvalgybos institucijos – Valstybės saugumo departamentas ir Antrasis operatyvinių tarnybų departamentas – gerina turimus žvalgybos ir kontržvalgybos gebėjimus, plėtoja naujus technologinius žvalgybos informacijos paieškos, rinkimo bei apdorojimo pajėgumus, skiria didelį dėmesį personalo kompetencijoms tobulinti, stiprina bendradarbiavimo ryšius su tarptautiniais sąjungininkais ir partneriais.

Pilietinio pasipriešinimo pagrindai

DR. GINTAUTAS JAKŠTYS

Temos reikšmingumas

- ➔ Piliečių rengimas ar pasirengimas pilietiniam pasipriešinimui šiandien yra svarbus uždavinys. Remiantis Lietuvos Respublikos Konstitucija, Lietuvos valstybės gynimas – kiekvieno šalies piliečio ne tik teisė, bet ir pareiga. Todėl visi piliečiai, nesvarbu, kokios lyties, amžiaus ar įsitikinimų, privalo būti pasirėngę ginti valstybę.
- ➔ Pasikėsinimo į Lietuvos teritorijos vientisumą arba jos konstitucinę santvarką atveju piliečiai ir jų savaveiksmiai dariniai imasi pilietinio pasipriešinimo veiksmų. Paprastaiariant, valstybės gynimas yra ne tik valstybės institucijų, bet ir kiekvieno iš mūsų reikalas.
- ➔ **Piliētinis pasipriešinimas** – piliečių veikla priešinant agresijai, t. y. ginkluotos jėgos panaudojimui ar grasinimui panaudoti ją prieš Lietuvos Respublikos suverenitetą, teritorijos vientisumą ar politinę nepriklausomybę, ir okupacijai.

Kas yra pilietinis pasipriešinimas?

Pažintį su pilietiniu pasipriešinimu verta pradėti nuo dviejų jums girdėtų sąvokų – „piliētiskumas“ ir „patriotiškumas“. Tai neatsiejamos kiekvienos pilietinės visuomenės sudedamosios dalys. **Piliētiskumas** yra suvokiamas kaip asmens, turinčio teisinį ryšį su valstybe, veikimas bendram labui. Šis teisinis ryšys tarp valstybės ir piliečių dažniausiai įforminamas dokumentais ir statusu, svarbiausias iš jų – pilietybė. **Patriotiškumas** yra meilė savo valstybei, savo kraštui. Taigi be patriotiškumo piliečiai vargu ar galės kurti gerą visuomenę, kurioje gyvena. Piliētiskas požiūris yra tautiškumo ir bendruomeniškumo pagrindas, o veiksmai ir nuostatos, padedančios puoselėti šias vertybes, yra šios:

- kiekvienas pilietis turi teisę ir pareigą ginti Lietuvos Respublikos nepriklausomybę;
- dalyvavimas nevyriausybinių organizacijų veiklose yra piliētiskumo pavyzdys;

2. Lietuvojė, kaip ir kitose Europos Sąjungos ir NATO valstybėse, yra fiksuojami šnipinėjimo atvejai. Už šnipinėjimą, pagalbą kitai valstybei veikti prieš Lietuvos Respubliką, išdavystę, taip pat neteisėtas veikas, susijusias su įslaptintos informacijos apsaugos pažeidimais, taikoma griežta atsakomybė.
3. Siekiant apsaugoti įslaptintą informaciją, sudarančią valstybės ir tarnybos paslaptį, nuo pagrobimo, neteisėto atskleidimo ir praradimo, taikomos priemonės, užtikrinančios personalo patikimumą, fizinę apsaugą, įslaptintos informacijos apsaugą ir kita.

APIBENDRINAMIEJI KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

1. Paašškinkite, kuo skiriasi žvalgyba nuo kontržvalgybos.
2. Kaip manote, ar žmogus, dirbdamas valstybinės įstaigos tarnautoju arba pas-tato, kuriame veikia valstybinė institucija, techniniu darbininku, gali do-minti užsienio slaptąsias tarnybas? Atsakymą argumentuokite.
3. Kaip manote, ar mokykloje yra duomenų, kurie gali būti laikomi valstybės paslaptimi? Atsakymą argumentuokite.
4. Nurodykite pagrindines vidines ir išorines grėsmes, kylančias įslaptintai in-formacijai.
5. Plačiau pasidomėkite „WikiLeaks“ istorija. Kokį poveikį ji padarė?

- svarbu remti savo karius;
- turime padėti nukentėjusiems nuo karo veiksmų;
- siekdami tinkamai pasiruošti pilietiniam pasipriešinimui, jau šiandien galime imtis įvairių veiksmų.

PILIE TINIS PASIPRIEŠINIMAS APIMA KELETĄ ESMINIŲ UŽDAVINIŲ:

- 1 Sulaikyti ir įveikti svetimus karinius užgrobėjus, okupantus – sukliudyti agresoriui pasiekti savo tikslus. Pavyzdžiui, 1991 m. sausio–rugpjūčio mėnesiais Lietuvoje vyko pasipriešinimas Sovietų Sąjungos vykdytai „šliaužiančiąjai okupacijai“ ir neišprovokuoto smurto kampanijai.
- 2 Sulaikyti ir įveikti vidaus valdžios užgrobėjus – neleisti sudaryti veiksmingos okupacinės administracijos. Pavyzdžiui, 1991 m. sausio 8 d. Aukščiausiosios Tarybos (Seimo) apsaugos ir paprastų piliečių pastangomis buvo sustabdytas priešiško jėgų bandymas nuversti teisėtą Lietuvos valdžią.
- 3 Užkardyti valstybės saugumui kylančias grėsmes taikos metu – veiksmingai kovoti informacinėje ir kibernetinėje erdvėje. Pavyzdžiui, 2015 m. Kaunė grupė piliečių suorganizavo mitingą prieš Lietuvos narystę NATO ir Europos Sąjungoje. Šis mitingas sulaukė ypatingo Rusijos žiniasklaidos dėmesio. Į tai tuoj pat sureagavo patriotiški piliečiai – jie suorganizavo antimitingą ir vėliavomis, šukiais bei dainomis užgožė neapykantą keliantį renginį. Taip buvo sužlugdytas Rusijos žiniasklaidos siekis „parodyti“, kad Lietuvos piliečiai nusiteikę prieš NATO ir Europos Sąjungą.
- 4 Teikti visokeriopą paramą ginkluotosioms pajėgoms. Nepriklausomybės kovų metais (1918–1920 m.) Lietuvos gyventojai aktyviai rėmė kovojančią Lietuvos kariuomenę. Jie dažnai be jokio atlygio maitino karius, rinko jiems šiltus drabužius, teikė informaciją apie priešiškos kariuomenės judėjimą.

14.1 pav. | 1988–1991 m. į mitingus Lietuvoje susirinkdavo šimtai tūkstančių žmonių

Sauliaus Jokužio nuotrauka.

KĄ KIEKVIENAS GALIME PADARYTI JAU ŠIANDIEN, SIEKdami TINKAMAI PASIRUOŠTI PILIETINIAM PASIPRIEŠINIMUI?

- 1 **PASIRUOŠKITE PATYS IR PARUOŠKITE SAVO ŠEIMĄ.** Net taikos metu su šeima turite būti pasiruošę bet kokiai ekstremaliajai situacijai (pavyzdžiui, stichinei nelaimei), todėl svarbu jau dabar:
 - turėti sudėtus **išvykimo krepšius** kiekvienam šeimos nariui,
 - parengti šeimos evakuacinį planą, numatyti susitikimo vietas,
 - pasiskirstyti užduotimis šeimoje,
 - reguliariai atnaujinti pirmosios pagalbos žinias ir įgūdžius,
 - turėti vandens ir maisto atsargų bent 72 valandoms.

Daugiau naudingos informacijos apie šeimos planą galite rasti www.lt72.lt.

- 2 **ATSAKINGAI ELKITĖS INTERNETE.** Ugdykite atsparumą informacinėms grėsmėms ir atsakingą elgesį kibernetinėje erdvėje:
 - neskleiskite gandų ir įtartinos informacijos iš nepatikimų šaltinių,
 - pasitikrinkite informaciją oficialiuose šaltiniuose, jeigu abejojate dėl informacijos patikimumo,
 - mokykitės atpažinti priešišką propagandą ir dezinformaciją,
 - švieskite ir mokykite artimuosius bei kaimynus, dalykitės su jais informacija iš oficialių šaltinių.
- 3 **UGDYKITE KRITINĮ MĄSTYMĄ.** Kritinį mąstymą sudaro šios kompetencijos:
 - gebėjimas analizuoti žiniasklaidos turinį,
 - gebėjimas tikrinti faktus,
 - informacinis raštingumas.
- 4 **SUKAUPKITE PRIEMONIŲ RINKINĮ.** Skaupkite bent minimalų pilietiniam pasipriešinimui reikalingų priemonių rinkinį, kad prireikus nedelsdami galėtumėte imtis veiksmų. Priemonių rinkinį gali sudaryti:
 - popierius, popieriaus smeigtukai,
 - purškiamų dažų flakonėliai,
 - radijo imtuvas ir atsarginės baterijos,
 - Lietuvos valstybės vėliava ir tautinė trispalvė juostelė,
 - plona stipri virvelė,
 - nešiojamasis kompiuteris ir spausdintuvas arba spausdinimo mašinėlė.
- 5 **STEBĖKITE SAVO APLINKĄ.** Atkreipkite dėmesį į šiuos dalykus:
 - kokiais įsitikinimais vadovaujasi jūsų sutikti žmonės (pavyzdžiui, iškelia Lietuvai priešiškos valstybės vėliavą, žavisi valstybių agresorių ideologija ir pan.);
 - kokius aksesuarus naudoja (pavyzdžiui, Georgijaus juostelę, Rusijos Federacijos ar sovietinių oro desanto dalinių simbolių bei atributus ir kt.);

■ kokie žmonės gyvena jūsų name (pavyzdžiui, įtartinais bendraujantys).

6 **DALYVAUKITE ANTIMITINGUOSE.** Jei sužinojote, kad organizuojama antivalstybinė protesto akcija, pasikvieskite bendraminčių ir nueikite į tą vietą su valstybine simboliška, dainomis, vėliavomis, patriotiniais šūkiais, užgožkite mitinguotojus ir parodykite, kad mūsų šalies piliečiai palaiko valstybę ir jos vertybes.

7 **DALYVAUKITE PATRIOTINĖSE ŠVENTĖSE.** Dalyvaukite valstybinėse ir patriotinėse šventėse su visa šeima, turėkite tautinės atributikos. Socialiniuose tinkluose viešinkite nuotraukas, kuriose matyti valstybės vėliava prie jūsų namo ar ant automobilio. Pilietiškai ir patriotiškai nusiteikusi visuomenė pykdo, gąsdina, nervina ir verčia susimąstyti ne tik mums blogo linkinčius asmenis, bet ir nedraugiškų valstybių atstovus.

8 **GERBKITE SAVO APLINKĄ IR ŽMONES.** Gerbkite ir vertinkite savo šalį, kultūrą, šalies vertybes, rūpinkitės gyvenamąja aplinka ir gamta, būkite kantrūs ir paslaugūs kitiems. Padėkokite sutiktam Lietuvos kariui už jo tarnybą Tėvynės labui, pavaišinkite jį kavos puodeliu ar pan.

9 **DOMĖKITĖS PILIETINIO PASIPRIEŠINIMO GALIMYBĖMIS:**

- mokykitės atpažinti priešų karinę techniką,
 - išklauskite pirmosios pagalbos, išgyvenimo ir kitus kursus, kad įgytumėte žinių bei įgūdžių, reikalingų ir neginkluoto pilietinio pasipriešinimo fronte.
- Daugiau naudingos informacijos rasite www.pasipriesinimas.kam.lt.

10 **BŪKITE AKTYVŪS PILIEČIAI.** Dalyvaukite bendruomenių, nevyriausybinių organizacijų veikloje, sporto bei meno kolektyvuose, domėkitės šalies gyvenimu ir dalyvaukite jame, sekite naujienas, dalyvaukite rinkimuose ir priimant sprendimus.

Taigi, pilietiškumas ir patriotiškumas yra pagrindinės jėgos, lemiančios tautos valią ir apsisprendimą kovoti už šalies laisvę. Kiekvieno piliečio, nesvarbu, kokio amžiaus ar profesijos, ryžtas visais įmanomais būdais ir priemonėmis priešintis dažnai atgraso užpuolikus ar okupantus. Tam reikia būti pasiruošus nuolat, nes atsparumas priešiškaip propagandai, neginkluoto pasipriešinimo žinios ir įgūdžiai bei karinis pasirengimas jums padės veiksmingai prisidėti prie šalies gynybos.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

1. Kaip jūs suprantate, kas yra pilietiškumas?
2. Kodėl svarbu ir patiems pasiruošti, ir paruošti savo šeimą pilietiniam pasipriešinimui?
3. Pasvarstykite, ar pilietišką žmogų gali būti nepatriotiškas ir, atvirkščiai, ar patriotiškas žmogus gali būti nepilietiškas. Atsakymą argumentuokite.

Kas yra kolaboravimas ir kolaborantai?

Žodis „kolaboravimas“ kilęs iš lotyniško žodžio „collaboro“, kuris reiškia „bendradarbiauju“. Taigi **kolaboravimas** yra ne kas kita, kaip bendradarbiavimas su priešiškos šalį okupavusios ar aneksavusios valstybės civilinėmis ar karinėmis institucijomis, kai sąmoningai arba nesąmoningai, siekiant asmeninės naudos ar iš ideologinių paskatų, kenkiama savo krašto valstybingumui ir piliečių interesams. Kolaboravimas įprastai tapatinamas su tėvynės arba valstybės išdavyste. „Kolaboravimo“ terminą taip, kaip jį suprantame dabar, pirmą kartą pavartojo Prancūzijos Viši režimo vadovas Anri Filipas Petenas, 1940 m. spalio 30 d. kalbėdamas per radiją. Jis ragino okupuotos Prancūzijos gyventojus bendradarbiauti su šalį okupavusia Vokietija. Kiek vėliau kolaboravimu pradėta vadinti 1939–1945 m. nacistinės Vokietijos, fašistinės Italijos ir imperialistinės Japonijos okupuotų šalių vyriausybių, savivaldos institucijų, politinių partijų, visuomeninių organizacijų ir paskirų asmenų politiškai ar ideologiškai motyvuotą bendradarbiavimą su okupantais.

Kolaborantas – tėvynės išdavikas, okupuotos valstybės pilietis, bendradarbiaujantis su okupacine valdžia, vykdamas ar įgyvendinantis okupacinės valdžios nurodymus ir prievartą verčiantis tėvynainius paklusti okupantų valiai, taip kenkdamas savo šaliai. Lietuvoje kolaborantais laikomi žmonės, dėl politinių, ideologinių įsitikinimų ar materialinės naudos savanoriškai bendradarbiavę su Lietuvą okupavusia ir aneksavusia valstybe.

Kolaboravimas užtraukia ne tik teisinę, bet ir moralinę atsakomybę. Bendradarbiavimas su okupantais yra ne tik gėdingas, bet ir visuotinai smerktinas, neturintis senaties termino. Kolaboravimas yra baudžiamas Lietuvos valstybės įstatymų nustatyta tvarka. Kita vertus, pataikavimas ir keliaklupsčiavimas prieš atėjūnus, jų garbinimas ar teisinimas yra visados amoralus ir kelia pasibjaurėjimą.

Kolaborantu nėra laikomas asmuo, jeigu jis išitraukė į bendradarbiavimą su okupacine valdžia pilietinio pasipriešinimo judėjimo nurodymu, siekdamas padėti tėvynainiams išgyventi okupaciją ar sabotuoti okupantų valdžios nurodymus. Visuomet išlieka atviras ir opus klausimas, ar galima pateisinti kolaborantus, jeigu jie siekė Lietuvos nepriklausomybės. Tikriausiai galima, jei jie savo veikimu ar neveikimu nepažeidė gyventojų teisių ir laisvių.

Dažniausiai kolaborantai aktyviai veikia dar prieš šalies okupaciją. Jie, naudodamiesi žodžio laisve ir demokratijos teikiamomis teisėmis, palaiko ir remia agresyvius kaimyninių valstybių autoritarinius režimus, kurie atvirai grasina okupuoti arba susidoroti su kitomis jų agresyviai politikai nepritariančiomis valstybėmis. Įprastas tokio kolaboravimo pavyzdys – 1940 m. Norvegijoje premjeru okupantų paskirtas vietos fašistų lyderis Vidkunas Kvislingas, kuris vėliau tapo kolaboravimo simboliu.

Per Antrąjį pasaulinį karą Lietuvą buvo tris kartus okupuota: 1940 m. ją okupavo, o kiek vėliau ir aneksavo Sovietų Sąjunga, 1941 m. – nacistinė Vokietija, 1944–1990 m. – vėl Sovietų Sąjunga. Tokia valdžių ir ideologijų kaita, okupacijų bei karo padariniai vertė Lietuvės gyventojus priimti nelengvus sprendimus. Dažniausiai kolaboravimą arba pasipriešinimą lėmė politiniai, ekonominiai, ideologiniai, tautiniai, psichologiniai ir kiti motyvai. Per pirmąją 1940–1941 m. sovietų okupaciją okupacinė valdžia Lietuvoje steigė kolaborantines valdžios institucijas, kurios turėjo sudaryti įspūdį, kad valdžia yra teisėta ir atstovauja Lietuvos gyventojų interesams. Tačiau iš tiesų kolaborantų valdžia negalėjo vykdyti jokios sava-

rankiškos politikos, ji tik kartojo Sovietų Sąjungos valdžios nurodymus ir prižiūrėjo, kaip jie vykdomi. 1940–1941 m. ir vėliau Maskvės nurodymu Sovietų Lietuvos administracijos bei Lietuvos komunistų partijos vadovai Antanas Sniečkus, Mečislovas Gedvilas, Kazys Preikšas ir kiti pasirašė dokumentus dėl Lietuvos Respublikos valstybinių ir visuomeninių institucijų bei organizacijų uždarymo, gyventojų suėmimo, trėmimo, prievartinės kolektyvizacijos ir kitų nusikaltimų prieš gyventojus. Sovietų okupacija Lietuvoje, tarptautinės teisės požiūriu, truko iki Nepriklausomybės atkūrimo 1990 metais. Išskirtini vadinamosios klasikinės okupacijos 1940–1941 m., 1944–1953 m. ir 1990–1991 m. laikotarpiai, kai Lietuvą buvo valdoma okupacinio režimo jėgos struktūroms naudojant prievartą, smurtą, tiesiogiai taikant karinę jėgą ir siekiant nuslopinti vietos gyventojų pasipriešinimą. 1944–1953 m. lietuvių tautos pasipriešinimo slopinimo veiksmus tiesiogiai organizavo Visasąjunginės komunistų partijos (bolševikų) Centro komiteto Lietuvos biuras, NKVD (vėliau MGB, KGB) bei jų kariniai daliniai ir kitos okupacinės institucijos. Joms talkino kolaborantai – Sovietų Lietuvos pareigūnai, Lietuvos komunistų partijos nariai ir aktyvistai. Kolaboravimas, kaip reikšiny, apima teisinius, politinius ir moralinius aspektus.

Teisiniai aspektai – tai kolaborantų baudžiamoji atsakomybė už savo šalies gyventojams padarytus nusikaltimus. Pavyzdžiui, vykdydami sovietų okupacinio režimo nurodymus, tuomečiai Sovietų Lietuvos administracijos vadovai Antanas Sniečkus ir Mečislovas Gedvilas pasirašė dokumentus dėl gyventojų trėmimo, priverstinės kolektyvizacijos ir kt. Nacių okupacijos metais generalinis tarėjas Jonas Paukštys išleido potvarkį dėl privalomo talkininkavimo karo pramonėje. Šie ir kiti dokumentai bei jų įgyvendinimas buvo nusikaltimai ir nukreipti prieš Lietuvos gyventojus.

Politiniai aspektai – tai kolaborantų siekiai įgyvendinti savo politinius ir ideologinius tikslus padedant okupantams. Pavyzdžiui, Lietuvos komunistai į valdžią atėjo ne demokratinėmis rinkimų būdu, o remiami okupantų, kurie valstybę užgrobė ginkluota jėga.

Moraliniai aspektai – tai dažnai kolaborantų naudojamos psichologinio ir moralinio poveikio priemonės okupacijai arba aneksijai pateisinti, raginimas remti arba bendradarbiauti su okupaciniu režimu: viešas kreipimasis į tėvynainius, viešosios nuomonės formavimas pasisakant per žiniasklaidą, organizuojant švietimo ir kultūros įstaigų veiklą ir kt. Kolaboravimas ir kolaborantai yra ne tik nepateisinami – juos smerkia visos demokratinės ir laisvos visuomenės.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

1. Paaiškinkite, kas yra kolaborantas ir kodėl jų veikla pavojinga valstybei.
2. Pateikite ne mažiau kaip du politinio kolaboravimo pavyzdžius.
3. Pasirinkite vieną iš šių asmenybių: Salomėją Nėrį, Petrą Cvirką, Antaną Venclovą, Kazį Škirpą arba Joną Noreiką. Pasidomėkite, kokių ginčų dėl jų bendradarbiavimo su okupacine valdžia kilo pastarąjį dešimtmetį. Parenkite apie tai pristatymą klasės draugams.

Pagrindiniai pilietinio pasipriešinimo būdai

Lietuvos Respublikos Konstitucijos I skirsnio 3 straipsnyje nurodyta, kad tauta ir kiekvienas pilietis turi teisę priešintis bet kam, kas prievarta kėsina į valstybės nepriklausomybę, teritorinį vientisumą ir konstitucinę santvarką. XIII skirsnio 139 straipsnis nurodo, kad Lietuvos valstybės gynimas nuo ginkluoto užpuolimo yra kiekvieno Lietuvos Respublikos piliečio teisė ir pareiga. Taigi aukščiausias Lietuvos valstybės įstatymas ne tik suteikia mums teisę, bet ir įpareigoja visomis išgalėmis ginti Lietuvos valstybę, jos teritorinį vientisumą ir nepriklausomybę. Nesvarbu, kokio amžiaus ar lyties esame, kokie mūsų politiniai ar religiniai įsitikinimai, turime būti pasiruošę atlikti savo pilietines pareigas.

PILIE TINIS PASIPRIEŠINIMAS YRA DVIEJŲ RŪŠIŲ:

- 1 **NEGINKLUOTAS PILIE TINIS PASIPRIEŠINIMAS** – piliečių dalyvavimas valstybės gynyboje naudojant nekarines, nesmurtines priemones;
- 2 **GINKLUOTAS PILIE TINIS PASIPRIEŠINIMAS** – piliečių dalyvavimas valstybės gynyboje naudojant karines priemones.

Tam, kad prireikus sėkmingai įsitrauktumėte į pilietinį pasipriešinimą, reikalingos tam tikros savybės.

ATSPARUMAS – piliečių gebėjimas be didelių padarinių atlaikyti bet kokią valstybės ar visuomenės gyvenimo trikdį, o jam pasibaigus, kuo greičiau grįžti į pirminę būklę arba greitai prisitaikyti prie pakitusių aplinkybių. Čia itin svarbios jūsų žinios apie šiuolaikines saugumo grėsmes, gebėjimas tinkamai susidoroti su šių grėsmių padariniais, kritinis mąstymas.

PILIE TINĖ VALIA – tai visų piliečių, nesvarbu, kokio amžiaus, apsisprendimas ir pasiryžimas kovoti už šalies nepriklausomybę ir priešintis agresoriui visais įmanomais būdais (nedraudžiamais pagal visuotinai pripažįstamas tarptautines teisės normas).

Pilietinė valia skatina jus aktyviai dalyvauti rengiantis valstybės gynybai, o galimas agresorius, matydamas visuomenės pasiryžimą priešintis, gali būti labiau linkęs atsisakyti invazinių ketinimų. Pilietinę valią stiprina domėjimasis šalies istorija ir bendrosios pilietinės vertybės, skatinančios tapatinimąsi su valstybe, suvokimą, kad prisidedama prie jos kūrimo ir teigiamų pokyčių, ir tikėjimą, kad visa tai svarbu saugoti ir ginti.

ŽINIOS IR ĮGŪDŽIAI užtikrina, kad jūsų dalyvavimas pilietinio pasipriešinimo judėjime taptų realia gynybine galia. Tam reikalingos ir neginkluoto pilietinio pasipriešinimo žinios bei įgūdžiai, ir karinis pasirengimas, sudarantis galimybę įsitraukti į ginkluoto pasipriešinimo veiksmus.

Atsižvelgus į pilietinio pasipriešinimo idėjos įgyvendinimą nepriklausomos Lietuvos laikotarpiu, galima teigti, kad neginkluotas pilietinis pasipriešinimas užima svarbią vietą užtikrinant šalies saugumą. Neginkluotu pilietiniu pasipriešinimu stengiamasi paveikti agresorių, nesuteikiant dingsties panaudoti ginklą, bet paveikiant priešą ir konfliktą stebinčias valstybes.

Toks pasipriešinimas ypač svarbus hibridinio karo kontekste, kai visuomenė tampa masinių informacinių, kibernetinių ir psichologinių atakų, kuriomis siekiama palaužti piliečių valią priešintis, taikiniu.

14.2 pav. | Baltijos kelias
1989 m. rugpjūčio 23 d.

Šaltinis: rinkosaikste.lt

NEGINKLUOTO PILIETINIO PASIPRIEŠINIMO BŪDAI:

- 1 Nesmurtinis protestas ir įtikinimas: mitingai, demonstracijos, piketai, viešosios paskaitos, diskusijos, agitacinių lapelių ir atsišaukimų platinimas.
- 2 Nebendradarbiavimas: socialinių, ekonominių ir politinių santykių ignoravimas, streikai, įvairūs boikotai, mokesčių nemokėjimas, rinkimų boikotavimas.
- 3 Nesmurtinis įsikišimas: blokada, bado akcijos, įkalinimo siekimas, nesmurtinis patalpų ar vietos užėmimas.

14.3 pav. | 1988 m.
visuomenininkas Petras
Cidzikas Vilniaus
Katedros aikštėje
surengė bado streiką,
kuriuo siekė, kad
iš Rusijos lagerių ir
kalėjimų būtų paleisti
Lietuvės politiniai
kaliniai

Šaltinis: ELTA.

Kompleksinis šių būdų taikymas kiekvienam agresoriui ar okupantui sukelia papildomų sunkumų ir silpnina jo galią. Pilietinis pasipriešinimas nėra ir negali būti suprantamas kaip alternatyva ginkluotai valstybės gynybai. Valstybę ginklu gina Lietuvos ginkluotosios pajėgos kartu su NATO sąjungininkais, gynybai naudojami valstybės ištekliai, o kiekvienas pilietis priešinas visais pagal tarptautinę teisę leistiniais būdais. Niekas negali varžyti tautos ir kiekvieno piliečio teisės priešintis agresoriui, okupantui ir bet kam, kas prievarta kėsiasi į Lietuvos valstybės nepriklausomybę, teritorinį vientisumą ir konstitucinę santvarką. Laukdama NATO sąjungininkų ir kitokios tarptautinės pagalbos, Lietuvą ginasi ir priešinas naudodama visus turimus pajėgumus.

Lietuvės valstybės gynyba ginklu yra svarbiausia šalies ginkluotųjų pajėgų užduotis. Bet mes nesame vieni – 2004 m. Lietuvą tapo NATO dalimi, kur šalys įsipareigoja viena kitai padėti gintis nuo išorės agresijos. Pilietinis pasipriešinimas ne tik stiprina Lietuvos gynybinę galią, bet ir rodo tvirtą ryžtą: Lietuvos sąjungininkams – kad atsakingai ir rimtai vertiname savo valstybės gynybą, o galimam agresoriui – kad jis susidurs su visuotiniu ir besąlyginiu piliečių pasipriešinimu. Visuotinei gynybai rengiasi visos valstybės ir savivaldybių institucijos bei įstaigos, ūkio subjektai, visi piliečiai, jų bendrijos ir organizacijos.

KITAS GALIMAS PASIPRIEŠINIMO BŪDAS YRA GINKLUOTAS PILIETINIS PASIPRIEŠINIMAS. Ginkluotos agresijos atveju būtina priešintis ginklu, o tam reikalingas karinis pasirengimas. Todėl jau taikos metu būtina ugdyti žinias ir įgūdžius, reikalingus užtikrinant organizuotą piliečių dalyvavimą ginkluotame pasipriešinime ir sėkmingą teritorinę gynybą. Piliečiai yra rengiami pilietiniam pasipriešinimui: stiprinamas visuomenės atsparumas ir pilietinė valia, suteikiamos pilietinio pasipriešinimo žinios ir praktiniai įgūdžiai. Taikos metu valstybės saugumui ir visuomenės gerovei kylantys išbandymai yra nekariniai, pavyzdžiui: informacinės ir kibernetinės atakos, priešišų užsienio valstybių žvalgybos institucijų veikla. Atsižvelgiant į tai, svarbu, kad gebėtumėte atpažinti tokias grėsmes ir būtumėte atsparūs bandymams palaužti jūsų valią priešintis. Susiklosčius situacijai, kai valstybėje vyksta vietinio pobūdžio ginkluotas incidentas, neprilygstantis agresijos aktui, svarbu, kad palaikytumėte teisėtai sudarytas valdžios institucijas ir valstybės teritorinį vientisumą, taip pat prirėkus teiktumėte savanorišką pagalbą civilinėms valstybės ir savivaldybių institucijoms bei įstaigoms.

14.4 pav. | 1991 m. barikados Vilniuje
Vytauto Butkaus nuotrauka.

Paskelbus mobilizaciją ir (ar) karo padėtį, jūs taip pat galite imtis neginkluoto pilietinio pasipriešinimo veiksmų: rengti pilietines akcijas, nepaklusti agresoriui, trukdyti jam įsitvirtinti. Vadovavimas neginkluotam pilietiniam pasipriešinimui vykdomas per mobilizacijos valdymo struktūras ir organizuojamas teritoriniu principu, pasitelkiant veikiančias savivaldybių institucijas ir įstaigas bei jų pareigūnus.

Okupacijos atveju pilietinis pasipriešinimas tampa viena esminių valstybingumo tęstinumo užtikrinimo priemonių. Ginkluoto ir neginkluoto pilietinio pasipriešinimo veiksmais siekiama neleisti okupantui įteisinti savo valdžios, silpninti jo politinius, administracinius ir karinius pajėgumus, taip pat rodyti okupantui ir tarptautinei bendruomenei tvirtą pasiryžimą priešintis.

Okupavus šalį, jūs, vykdydami neginkluotą pilietinį pasipriešinimą, galite dalyvauti Tautos pasipriešinimo vadovybės, vadovaujančios pilietiniam pasipriešinimui, jei dėl okupacijos nebepali veikti pagal Konstituciją sudarytos valstybės valdžios institucijos, veikloje. Taip pat galite teikti paramą partizanų vienetams, imtis okupacinio režimo nepripažinimo, politinio, ekonominio, socialinio nebendradarbiavimo, protesto, trukdymo veiksmų ir kt. Prisijungę prie partizanų vienetų, veikiančių okupuotoje teritorijoje, galite imtis ginkluoto pasipriešinimo veiksmų.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

1. Kokios savybės būdingos sėkmingam pilietiniam pasipriešinimui? Išskirkite ir apibūdinkite bent tris savybes.
2. Nurodykite tris neginkluoto pilietinio pasipriešinimo būdus. Kuris iš jų, jūsų manymu, gali turėti didžiausią poveikį? Atsakymą argumentuokite.
3. Paaiškinkite, kodėl okupacijos metu gali vykti tiek ginkluotas, tiek neginkluotas pilietinis pasipriešinimas.

SĖKMINGO IR NESĖKMINGO PILIETINIO PASIPRIEŠINIMO PAVYZDŽIAI LIETUVOS ISTORIJOJE

Pilietinio pasipriešinimo sėkmė priklauso nuo daugelio veiksnių, bet svarbiausi šie:

- 1 ar visuomenė yra iš anksto pasiruošusi,
- 2 per kiek laiko gali pradėti aktyviai priešintis,
- 3 koks yra masiškumas,
- 4 kiek ilgai visuomenė pasirengusi priešintis,
- 5 koks okupacinės valdžios pasirengimas malšinti ir susidoroti su besipriešinančiaisiais.

Lietuvės visuomenė išgyveno ne vieną okupaciją, ir jos istorijoje galima rasti tiek sėkmingo, tiek nesėkmingo pilietinio pasipriešinimo pavyzdžių.

1940 m. birželio 15 d. Sovietų Sąjungos kariuomenė okupavo, vėliau ir aneksavo Lietuvos Respubliką. Reikia pabrėžti, kad dėl teisėtos valdžios vidinių nesutarimų taip ir nebuvo priimtas sprendimas priešintis, tai lėmė, kad Lietuvos visuomenė buvo visiškai nepasiruošusi. Išnaudodami laikiną visuomenės sutrikimą, okupacinis režimas ir vietiniai kolaborantai pradėjo rengtis vadinamiesiems Liaudies seimo rinkimams, kurie turėjo įteisinti okupaciją ir aneksiją. 1940 m. liepos 1 d. marionetinė Justo Paleckio vadovaujama vyriausybė paskelbė apie Liaudies seimo rinkimus. 1940 m. liepos 6 d. paskelbtas Liaudies seimo rinkimų įstatymas. Tačiau jau liepos 7 d. Valstybės saugumo departamento direktorius Antanas Sniečkus patvirtino „Priešvalstybinių partijų: tautininkų, voldemarininkų, liaudininkų, krikščionių demokratų, jaunalietuvių, trockininkų, socialdemokratų, eserų, šaulių ir kt. vadovaujančio sąstato likvidacijos paruošiamųjų darbų ir operatyvinės likvidacijos planą“. Liepos 10–13 d. visos Lietuvos politinės partijos ir organizacijos buvo išstumtos iš rinkimų kampanijos. Suminta 2 000 politinių veikėjų. Leista veikti tik okupaciniam režimui lojaliai Darbo sąjungai. 1940 m. liepos 14 d. buvo numatyti rinkimai. Rinkimų ir balsų skaičiavimo komisijos buvo sudarytos iš komunistų ir kitų atrinktų kolaborantų. Lietuvos gyventojai masiškai boikotavo šiuos rinkimus. Reaguodami į tai, okupantai rinkimus pratęsė dar vieną dieną – liepos 15 dieną. Per naktį į rinkimų urnas kai kuriose apylinkėse buvo primesta daugiau biuletenių, negu sąrašuose buvo rinkėjų. Taigi, nepaisydami organizuoto piliečių pasipriešinimo, masinio rinkimų boikoto, okupantai klastojo rinkimų rezultatus ir aneksavo Lietuvą.

1991 m. kovo 17 d. Lietuvoje buvo organizuotas neteisėtas referendumas dėl Sovietų Sąjungos ateities. Šiame referendume buvo klausama: „Ar laikote būtinu Sovietų Sąjungos išsaugojimą kaip atnaujintą lygiateisių suverenių respublikų federaciją, kurioje žmogaus teisės būtų pilnai garantuotos?“ Šio referendumo tikslas buvo patvirtinti Suverenių Valstybių Sąjungos projektą. Referendumą boikotavo ne tik atkurtos Lietuvos Respublikos gyventojai, bet ir tuometės Armėnijos, Estijos, Grūzijos (išskyrus Abchaziją, kur referendumo klausimui pritarė 98 proc. balsavusiųjų, ir Pietų Osetiją), Latvijos ir Moldavijos (išskyrus Padniestrės ir Gagauzijos regionus) sovietinės respublikos. Prosovietinės jėgos, remiamos okupacinės kariuomenės ir judėjimo „Jedinstvo“, Lietuvoje referendumą surengė tik atskirose vietovėse. Referendume, nepatvirtintais duomenimis, dalyvavo ir už Sovietų Sąjungos išsaugojimą pasisakė vos per pusę milijono Lietuvos gyventojų. Referendume dalyvavo 80 proc. kitų devynių Sovietų Sąjungos respublikų gyventojų, iš kurių referendumo klausimui pritarė beveik 70 procentų. Tai buvo vienintelis referendumas Sovietų Sąjungos istorijoje. Jai transformuotis į Suverenių Valstybių Sąjungą sutrukdė 1991 m. įvykęs Rugsėjo pučas, po kurio 1991 m. gruodžio 26 d. Sovietų Sąjunga iširo.

Reaguodama į tokio pobūdžio referendumą, kurio rezultatus buvo galima klastoti, atkurtos Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba surengė 1991 m. vasario 9 d. visuotinę gyventojų apklausą dėl Lietuvos Respublikos. Gyventojams buvo užduotas klausimas: „Ar jūs už tai, kad Lietuvos valstybė būtų nepriklausoma demokratinė respublika?“ Šioje apklausoje dalyvavo 2 247 810 rinkėjų (84,74 proc. visų rinkėjų). 2 028 339 rinkėjai (90,24 proc. dalyvavusiųjų) pritarė, kad būtų paskelbta Lietuvos nepriklausomybė. 147 040 rinkėjų pasisakė neigiamai. Tokia išsakyta gyventojų valia neleido sovietų aktyvistams klastoti

balsavimo rezultatų, juolab kad Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos organizuotoje gyventojų apklausoje dalyvavo šimtai stebėtojų, kurie patvirtino, kad apklausa vyko sąžiningai ir demokratiškai būdu.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

1. Kokie veiksniai yra labai svarbūs siekiant pilietinio pasipriešinimo sėkmės?
2. Kaip manote, kodėl dalyvavimas rinkimuose arba jų boikotas yra vienas iš pilietinio pasipriešinimo būdų?
3. Pasvarstykite, ar galime sėkmingo pilietinio pasipriešinimo atveju laikyti Lietuvoje vykusį partizaninį karą. Atsakymą argumentuokite.

Apibendrinimas

NAGRINĖDAMI ŠIĄ TEMĄ, MES SUPRATOME:

1. Pilietinis pasipriešinimas pirmiausia susijęs su piliečių veikla priešinantis okupacijai. Išskiriami keturi svarbiausi pilietinio pasipriešinimo uždaviniai: 1) sulaukyti ir įveikti svetimus karinius užgrobdėjus, okupantus, – sukliudyti agresoriui pasiekti savo tikslus, 2) sulaukyti ir įveikti vidaus valdžios užgrobdėjus – neleisti sudaryti veiksmingos okupacinės administracijos, 3) užkardyti valstybės saugumui kylančias grėsmes taikos metu – veiksmingai kovoti informacinėje ir kibernetinėje erdvėje, 4) teikti visokeriopą paramą ginkluotosioms pajėgoms.
2. Pilietiškumas neatsiejamas nuo patriotiškumo. Pilietišką požiūrį yra tautiškumo ir bendruomeniškumo pagrindas, o veiksmai ir nuostatos, padedančios puoselėti šias vertybes, yra pagrindinė jėga, lemianti tautos valią ir apsisprendimą kovoti už savo šalies laisvę ir nepriklausomybę.
3. Kiekvieno piliečio, nesvarbu, kokio amžiaus ar profesijos, rodomas ryžtas priešintis visais įmanomais būdais ir priemonėmis dažnai atgraso galimus užpuolikus.
4. Atsparumas priešiškai propagandai, neginkluoto pilietinio pasipriešinimo žinios bei įgūdžiai ir karinis pasirengimas jums padės veiksmingai prisidėti prie šalies gynybos.

APIBENDRINAMIEJI KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

1. Kokios yra pilietinio pasipriešinimo rūšys? Paaiškinkite jų skirtumus.
2. Paaiškinkite, kodėl taikos metu verta žinoti apie pilietinį pasipriešinimą ir jo būdus.
3. Kaip manote, kodėl okupacijos metu vieni piliečiai ima priešintis, o kiti kolaboruoja?
4. Lietuvoje vis dažniau kalbama apie pilietinį pasipriešinimą. Kaip manote, kas turėtų labiau apie tai kalbėti ir tuo rūpintis – piliečiai ar valdžios institucijos? Atsakymą argumentuokite.
5. Įsivaizduokite, kad Lietuvą yra okupuota. Kokie bus jūsų veiksmai okupacinės valdžios atžvilgiu? Paaiškinkite kodėl.
6. Parenkite pristatymą apie pasirinktą sėkmingą pilietinio pasipriešinimo atvejį Lietuvos istorijoje.

A

AGENTŪRINĖ (ŽMŪGIŠKOJI) ŽVALGŲBA – informacijos apie valstybės ginkluotųjų pajėgų, karinės, ekonominės, mobilizacinės galimybes ir kt. gavimas įgyto pasitikėjimo pagrindu, bendraujant su žmonėmis.

AKREDITACIJA – įgaliojimų suteikimas asmenims arba institucijoms veikti pagal nustatytus standartus.

ANTI KORUPCIJA – veikla, skirta korupcijai ir su ja susijusiems veiksniams mažinti.

ATGRĄSYMAS – tai strategija, kuria siekiama atbaidyti priešininką nuo veiksmų grasinant atitinkamu atsaku.

ATVAIZDŲ ŽVALGŲBA – žvalgyba, kuri apima informacijos rinkimą filmuojant, fotografuojant, panaudojant radarų informaciją ir elektrooptikos prietaisus.

AUTENTIFIKACIJA – žmogaus tapatybės nustatymas.

B

BAUDŽIAMASIS PĖRSEKIOJIMAS – teisėsaugos institucijų ir teismo veikla įstatymais įtvirtinta tvarka nustatant nusikalstamos veikos požymius ir asmenį, padariusį nusikalstamą veiką, siekiant patraukti jį baudžiamajon atsakomybėn.

BŪTAS – kompiuterio programa, atliekanti automatines užduotis ir galinti sąveikauti su sistema arba vartotojais.

D

DESTRUKCIJA – ko nors sandaros irimas arba ardymas, griovimas.

DEZINFORMACIJA – klaidingų žinių tyčinis skleidimas propagandos sumetimais ar siekiant suklaidinti priešą.

DIPLOMATINĖ PRĖDANGA – veikla, kai asmuo oficialiai eina diplomatinės pareigas, bet iš tikrųjų atlieka slaptas užduotis, pavyzdžiui, šnipinėja.

DIVERSIJA – ardomas veiksmas, ardomoji, kenkiamoji veikla.

E

ELEKTRONINĖ ŽVALGŲBA – operatyvinė veikla, kai informacija gaunama elektroninėmis priemonėmis.

EUROATLANTINĖ INTEGRACIJA – valstybės siekis užsienio ir vidaus politikos priemonėmis įsitraukti į Europos Sąjungos ir NATO veiklą, visapusiškai dalyvauti kuriant ir palaikant euroatlantinės erdvės saugumą bei stabilumą.

EUROATLANTINIS – apimantis regioną ar bendradarbiavimą, susijusį su Europa ir Atlanto vandenyno regione esančiomis šalimis. Šis apibūdinimas dažnai vartojamas politikoje, saugumo ir gynybos srityse, kalbant apie Europos ir Šiaurės Amerikos valstybių bendradarbiavimą.

I

INFORMACINIS IŠPUOLIS (ATAKÀ) – tyčinis bandymas paveikti žmonių nuomones, elgesį ar sprendimus skleidžiant klaidinančią ar melagingą informaciją.

INFORMACINIS KĀRAS – manipuliavimas informacija siekiant daryti įtaką įvykiams ar asmenims, norint paveikti auditorijos nuostatas, pažiūras ir įsitikinimus.

INTERNĖTO TRŖLIS – asmuo, kuris prisijungia prie susiformavusios bendruomenės ir skelbia kurstančias, grubias arba įžeidžiančias žinutes, siekdamas išprovokuoti kitų bendruomenės narių emocinę reakciją ir nutraukti įprastinę diskusiją bendruomenei svarbia tema.

IPRĖTAS – patvari kovinė nuodingoji medžiaga.

ISLĀPTINTA INFORMACIJA – bet kokios formos duomenys, neatsižvelgiant į jų fiksavimo ar perdavimo būdą, sudarantys valstybės ar tarnybos paslaptį.

ISMANIŖJĖI VĀIZDO KLASTŖTĖ (angl. *Deep Fake*) – kūrinys, kai naudojant dirbtinę intelektą ir mašininių mokymą, pakeičiami vaizdo įrašuose ar nuotraukose esančių žmonių veido bruožai arba balsas.

ISŖRĖS ŽVALGŲBA – slaptas šalies nacionaliniam saugumui užtikrinti reikalingų žinių rinkimas apie išorės rizikos veiksnius, pavojus ir grėsmes.

ISVYKĖMO KREPŠŲS – įvairių daiktų rinkinys, reikalingas asmeniui kilus įvairioms ekstremaliosioms situacijoms tam, kad jis be didesnės pagalbos galėtų išgyventi ne trumpiau kaip 72 valandas.

K

KARĖNĖ TEISĖSAUGA – kariuomenės specializuotųjų padalinių (institucijų) veikla, kuria siekiama išvengti karių teisės pažeidimų, iširti pažeidimus, susijusius su tarnyba, ir patraukti atsakomybėn juos padariusius karius. Karinės teisėsaugos institucijos – Karo policija, kvotos ir parengtinio tardymo institucijos, o įvedus karo padėtį – ir Karo lauko teismas.

KARĖNĖ ŽVALGŲBA – slaptas šalies nacionaliniam saugumui užtikrinti reikalingų žinių rinkimas apie karinius objektus ir subjektus.

KENKĖMO PROGRAMÀ – kompiuterinė programa, kuria siekiama pažeisti kitas kompiuterines programas, kompiuterines sistemas arba duomenis.

KIBERNĖTINĖ ERDVĖ – aplinka, kurią sudaro kompiuteriai ir kita ryšių bei informacinių technologijų įranga ir juose sukuriami bei (arba) jais perduodama elektroninė informacija.

KIBERNĖTINĖ GRĖSMĖ – tai veiksmai kibernetinėje erdvėje, kuriais siekiama sutrikdyti informacinių infrastruktūrų funkcionavimą, nacionaliniam saugumui svarbių valstybės institucijų ir ūkio sektorių veiklą, išgauti valstybės ir tarnybos paslaptį sudarančią ar kitą neviešą informaciją, įvykdyti kitas nusikalstamas veikas ir taip pakenkti valstybės bei jos piliečių saugumui.

KIBERNĖTINIS INCIDĖNTAS – įvykis kibernetinėje erdvėje, galintis sukelti arba sukeliantis grėsmę arba neigiamą poveikį ryšių ir informacinėmis sistemomis perduodamos ar jose tvarkomos elektroninės informacijos prieinamumui, autentiškumui, vientisumui ir konfidencialumui, trikdyti ryšių ir informacinių sistemų veikimą, valdymą arba paslaugų jomis teikimą.

KIBERNĖTINIS SAUGUMAS – tai prakti-
ka, siekianti apsaugoti kompiuterinius tinklus,
prietaisus, žmones ir duomenis nuo nesankcio-
nuotos prieigos ar neteisėto naudojimo.

KIBERNĖTINIS ŠNIPINĖJIMAS – netei-
sėta veikla, kurios tikslas – pavogti neskelb-
tinus arba slaptus duomenis arba intelektualinę
nuosavybę siekiant įgyti pranašumą.

KIŖMINAS (angl. *Worm*) – programa, daran-
ti pačios savęs kopijas ir plintanti kompiuteryje
arba kompiuterių tinkluose.

KOLABORÁNTAS – asmuo, dėl politinių,
ideologinių įsitikinimų ar materialinės naudos
savanoriškai bendradarbiaujantis su priešiškos,
šalį okupavusios ar aneksavusios valstybės ins-
titucijomis ir kenkiantis krašto valstybingumui
ir piliečių interesams.

KOLABORUOTI – bendradarbiauti su prie-
šiškos, šalį okupavusios valdžios institucijomis.

KOLEKTŪVINĖ GYNŲBA – susitarimas
tarp valstybių ginti viena kitą agresijos atveju.
Jei viena narė užpuolama, tai laikoma puolimu
prieš visas. Šį principą taiko NATO.

KONFRONTACIJA – ideologinis ar politinis
susidūrimas, turint skirtingas nuomones, ginčas.

KONSEŅSUSAS – tarptautinio nutarimo
priėmimas, dokumento pasirašymas be balsa-
vimo, nuomones suderinus konsultacijomis ir
derybomis.

KONTRŽVALGŲBA – grėsmės saugumui,
kurią kelia priešo žvalgybos tarnybos ir organi-
zacijos arba asmenys, užsiimančys šnipinėjimu,
ardomąja veikla arba terorizmu, nustatymo ir
neutralizavimo veikla.

KORŪPCIJA – politiko ar valstybės tarnau-
tojo elgesys, kai iš viešojo sektoriaus siekiama
asmeninės ar kitos naudos piktnaudžiaujant
einamomis pareigomis ar atliekamomis funk-
cijomis.

KRIMINĀLINĖ ŽVALGŲBA – rinki-
mas informacijos apie rengiamas, daromas ar
padarytas nusikalstamas veikas, jas rengiančius,
darančius ar padariusius asmenis, kitus su vals-
tybės nacionaliniu saugumu susijusius įvykius
ir asmenis, taip pat asmenų, kurie slapstosi
nuo ikiteisminio tyrimo ar teismo, dingusių
be žinios asmenų, taip pat turto, susijusio su
nusikalstamų veikų padarymu, paieška.

KRONIZMAS – draugų, bičiulių globa ir
protegavimas naudojantis einamomis pareigo-
mis, vardu ir galia.

MANIPULIACIJA – procesas siekiant ką
nors efektyviai naudoti ar kontroliuoti.

MARŠRUTIZATORIUS – kompiuterių
tinklus jungiantis įtaisas, parenkantis optimalų
duomenų paketų ar pranešimų srautų perdavi-
mo maršrutą.

MELAGIENA (angl. *Fake News*) – naujienos,
kuriomis paprastai siekiama sugriauti fizinio ar
juridinio asmens reputaciją, kartais siekiama iš
to pasipelnyti.

NEKARINĖ ŽVALGŲBA – slaptas šalies
nacionaliniam saugumui užtikrinti svarbios
informacijos rinkimas politikos, ekonomikos,
mokslo, technikos ir informacinėje srityse.

NEPOTIZMAS – giminaičių globojimas pa-
rūpinant jiems aukštas ir pajamingas pareigas.

PASĖNIO REŽIMAS – teisės aktais api-
brėžta valstybės sienos nustatymo, žymėjimo ir
kirtimo tvarka arba valstybės sienos tvarkymas,
galiojantys pasienio ruože ir teritorinėje jūroje;
pasienio režimo taisyklės tvirtina Vyriausybė.

PASĖNIO RŪOŽAS – nuo valstybės sienos
į jos teritorijos gilumą einanti sausumos ir (ar)
vidaus vandenų paženklinta juosta, kurioje
galioja pasienio režimas. Lietuvos Respublikos
sienos apsaugos zonos plotis yra iki 5 km.

PATRIOTIŠKŲMAS – atsidavimas, meilė,
pasiaukojimas savo tėvynei, savo tautai.

PERSONA NON GRATA (liet. *nepagei-
daujamas asmuo*) – diplomatinis atstovas arba
kitas diplomatas, paskelbtas nepageidaujamu
asmeniu, privalančiu išvykti iš šalies (kartais
per labai trumpą laiką – 48 valandas).

PILIĖTINIS PASIPRIĖŠINIMAS – piliečių
ir jų darinių teisėta veikla priešinantis agresijai
ir okupacijai visomis prieinamomis ir visuotinais
pripažintų tarptautinės teisės normų neuždraus-
tomis formomis: karine gynyba, partizaniniais
veiksmais, civilinių piliečių nepaklusnumu ir
kitais būdais. Gali būti **ginkluotas piliėtinis
pasipriešinimas** ir **neginkluotas piliėtinis
pasipriešinimas**.

PILIETIŠKŲMAS – pareigų savo valstybei,
tautai atlikimas; apima vertybes, moralę, visuo-
menines pareigas valstybei, pagarbą valstybės
simboliams, įstatymų laikymąsi.

PREVENCIJA – išankstinis kelio užkirtimas,
galimybių pasireikšti šalinimas, užbėgimas už
akių kokiame nors reiškinio ar įvykiui.

PROPAGANDA – idėjų, teorijų skleidimas ir
aiškinimas. **Juodoji propaganda** – melaginga,
išgalvota informacija, sąmoningas informacinis
klaidinimas. **Pilkoji propaganda** – klaidinan-
tis pasakojimas, kai iš dalies pateikiama patiki-
mos informacijos, bet įmaišoma ir melagingos,
išgalvotos. **Baltoji propaganda** – patikima
informacija, kuria siekiama paveikti žmogaus
mąstymą ir elgesį.

RADIKALIZACIJA – procesas, kurio metu
asmuo ar grupė perima kraštutines, radikalias
politines, socialines pažiūras.

RATIFIKUOTI – patvirtinti tarptautinę
sutartį.

SOCIĀLINĖ INŽINĖRIJA – tai strategija,
kurią taikydami asmenys ar grupės manipuliuo-
ja žmonėmis ir juos apgauna, kad šie atskleis-
tų jautrius duomenis arba atliktų veiksmus,
keliančius pavojų jų saugumui. Ji grindžiama
psichologija ir žmogaus elgesiu, o ne techniniu
išmanymu.

ŠNĖPAS – asmuo, kuris stengiasi sužinoti ir
perduoti užsienio valstybei valstybines, karines,
mokslo, pramonės ir kitokias paslaptis.

TEISĖKŲRA – procesas, kai sukuriami,
pakeičiami arba pripažįstami netekusiais galios
teisės aktai; teisėkūra siekiama sukurti vientisą,
darnią teisės sistemą.

TEISĖSAUGA – specialių valstybės institucijų ir nepriklausomų asmenų, kuriems valstybė patikėjo vykdyti tam tikras jai priklausančias funkcijas, veikla, užtikrinanti teisės apsaugą ir tinkamą jos įgyvendinimą. Teisėsaugos sistemą sudaro institucijos, kurių pagrindinis tikslas – užtikrinti teisėtumą.

TEISĖTVARKA – visuomeninių santykių sistema, susidariusi teisės normų pagrindu. Užtikrina teisės viršenybės principą, įstatymų ir kitų bendrųjų teisės normų aktų laikymąsi.

TRŪJOS ARKLŲS – kenkimo programa, įmontuota į legalią programą.

TRŪLIŲ FĖRMA – organizuota grupė žmonių ar automatizuotų paskyrų (botų), kuri internete platina provokuojančius, melagingus ar skaldančius komentarus, siekdama daryti įtaką viešajai nuomonei, skleisti dezinformaciją ar kurstyti konfliktus.

VALSTYBĖS PASLAPTIS – įslaptinta informacija, kurios praradimas arba neteisėtas atskleidimas gali sukelti grėsmę Lietuvos Respublikos suverenitetui, teritorijos vientisumui, gynybinei galiai, padaryti žalos valstybės interesams, sukelti pavojų žmonių gyvybei ar sveikatai arba sudaryti prielaidas kilti pavojui žmonių gyvybei.

ŽURNALISTINĖ PRĖDANGA – tai slap-
tos veiklos metodas, kai asmuo prisistato kaip žurnalistas, nors iš tiesų atlieka kitas, dažniau-
siai slap-
tas, užduotis, pavyzdžiui, šnipinėja.

ŽVALGAS – asmuo, renkantis, kaupiantis ir apibendrinantis informaciją apie veikiantį arba tikėtiną priešą.

ŽVALGŲBOS KONTROLIĖRIUS – Sei-
mo skiriamas valstybės pareigūnas, prižiūrintis žvalgybos institucijų veiklos teisėtumą ir verti-
nantis atitiktį žmogaus teisių ir laisvių apsaugos reikalavimams.

NACIONALINIS SAUGUMAS IR KRAŠTO GYNYBA

Vadovėlis
IV gimnazijos klasei
2 dalis

Projekto vadovas
Atsakingasis redaktorius
Grafikos dizainerė
Iliustracijų autorius
Kalbos redaktorė

mjr. Darius Jakimavičius
dr. Mindaugas Nefas
Raimonda Namikaitė
Edvardas Rudvalis
dr. Nerija Jodelienė

TIRAŽAS

10 000 egz.

IŠLEIDO

Generolo Jono Žemaičio
Lietuvos karo akademija
Šilo g. 5A, LT-10322 Vilnius

SPAUSDINO

Uždaroji dizaino ir leidybos
akcinė bendrovė „Kopa“
Industrijos g. 12, Biruliškių k.,
LT-54469 Kauno r.